

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ALBAY SELAHATTİN
ADİL BEY'İN ANTEP SAVUNMASINDAKİ ROLÜ**

YÜKSEK LİSANSTEZİ

FURKAN ALİ SEVİM

İSTANBUL, 2024

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ ALBAY SELAHATTİN
ADİL BEY'İN ANTEP SAVUNMASINDAKİ ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FURKAN ALİ SEVİM
(210121010)**

**Danışman
(Prof. Dr. Hasip Saygılı)**

İSTANBUL, 2024

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

26/06/2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi 210121010 numaralı Furkan Ali SEVİM'in hazırladığı "Millî Mücadele Dönemi Albay Selahattin Adil Bey'in Antep Savunmasındaki Rolü" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 26/06/2024 Çarşamba günü saat 12:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çokluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Prof. Dr. Hasip SAYGILI	Kabul...
2. Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN	Kabul...
3. Dr. Öğr. Üyesi Lale UÇAN	Kabul...
4.
5.
6. (İkinci Danışman)*

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Furkan Ali Sevim

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ ALBAY SELAHATTİN ADİL BEY'İN ANTEP SAVUNMASINDAKİ ROLÜ

Furkan Ali Sevim

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri her bakımdan incelendiği vakit birçok gelişmenin yaşandığı ve belki de imparatorluğun kaderinin son on yıl içerisinde gerçekleşen siyasi ve askeri gelişmeler ile büyük ölçüde şekillendiğini söylemek mümkündür. İşte Trablusgarp Savaşı ile başlayan bu süreç, Millî Mücadelenin askeri safhasının sona erdiği 1922 yılına değin devam etmiştir. Hiç şüphesiz bu 10 yıllık dönem son dönem Türk subaylarının her anlamda tecrübeler edinerek Millî Mücadeleye hazır olmalarını ve Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliği altında birleşerek önce askeri sonra da siyasi süreç ile birlikte Cumhuriyet'in ilanında önemli bir etkiye bulunduğu ifade etmemiz gerekir. İşte o subaylardan birisi olan ve adını çok sıklıkla duymasak da yaptıkları ile hem 1.Dünya Savaşı öncesi ve savaş döneminde, hem de Millî Mücadele de kritik görevlerde bulunmuş olan Selahattin Adil Bey'in 1920 yılında Miralay yani Albay rütbesinde bizzat Genelkurmay başkanlığı tarafından görevlendirilen 2.Kolordu Komutanlığı bünyesinde Güney Cephesinde görevlendirilme süreci bulunmaktadır. Çalışmada Selahattin Adil Bey'in hayatı ve askerlik süreçleri, Antep'in işgal süreçleri ile sonrasında Selahattin Adil Bey'in Antep Savunmasında görevlendirilmesi ile Antep savunmasının başladığı tarihten Fransızlar ile anlaşma sürecine kadar Selahattin Adil Bey'in faaliyetleri ve rolüne bakılmıştır. Savunma sırasında kendisine şehir müdafileri tarafından yöneltilen ağır ithamların doğru olmadığını ve elindeki imkanlarla bir mücadele vererek kendisi hakkındaki eleştirilerin doğru olmadığını ifade etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Selahattin Adil Bey, Millî Mücadele, Güney Cephesi, Antep Savunması, Gaziantep, Fransız – Türk İlişkileri.

THE ROLE OF COLONEL SELAHATTIN ADIL BEY IN THE DEFENSE OF ANTEP DURING THE PERIOD OF NATIONAL STRUGGLE

Furkan Ali Sevim

ABSTRACT

When the final periods of the Ottoman Empire are examined in every respect, it is possible to say that many developments took place and perhaps the fate of the empire was largely shaped by the political and military developments that occurred in the last decade. This process, which began with the Italo-Turkish War, continued until 1922 when the military phase of the National Struggle ended. Undoubtedly, this 10-year period allowed the last period Turkish officers to gain experiences in every sense, preparing them for the National Struggle and, under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, to unite and have a significant impact on the declaration of the Republic, first through the military and then through the political process. One of these officers, although not frequently mentioned by name, played critical roles both before and during World War I, as well as in the National Struggle. Selahattin Adil Bey, who was assigned to the Southern Front in 1920 as a Colonel by the General Staff within the 2nd Corps Command, is one such officer. This study examines the life and military career of Selahattin Adil Bey, his assignment during the occupation processes of Antep, his role and activities from the beginning of the Antep Defense to the negotiation process with the French. We have tried to convey that the heavy accusations directed at him by the city's defenders during the defense were unfounded and that he struggled with the means at his disposal, showing that the criticisms about him were not true.

Keywords: Selahattin Adil Bey, National Struggle, Southern Front, Defense of Antep, Gaziantep, French- Turkish Relations.

ÖN SÖZ

Tezin genel amacı Antep savunmasının başladığı sürecin nasıl olduğunu anlatmak ve bununla birlikte asıl kahramanımız olan ve yaklaşık dokuz ay kadar Antep savunmasının kolordu komutanlığını yapmış olan Selahattin Adil Bey'in bu kuşatma ve görevlendirme sürecinde yaşadığı zorluklar ve yaşanan mücadelelerde rolünün neler olduğuna değinmektir. Ayrıca Selahattin Adil Bey her ne kadar paşa olarak anılsa da 1922 yılına değin bulunduğu dönemde Miralay yani Albay olarak anıldığı için Bey unvanıyla anılmış ve bizlerde büyük ölçüde kendisinden Selahattin Adil Bey olarak burada bu şekilde ifade etmeye çalıştık. En büyük yaşadığımız zorluk Selahattin Adil Bey'in hatıratı dışındaki kaynaklarda fazlaca bahsedilmemesidir. Bunun da temel sebeplerinden birisi Antep'in Fransızlar tarafından 1921 Şubat ayında düşmüş olmasından dolayı duyulan bölge halkının duyduğu öfke ve sinir durumunun dönem kaynaklarında kendisini göstermesi, ikincisi ise kendisinin genellikle gizli kahraman kalmak istemesi ve popülerlikten uzak olmasıdır. Fazlaca anlatılmadığı ya da bahsedilmediği için de kaynaklarda bu sebepten çok da yer alamamaktadır. Kendi hatıratında zaten bu durumu da detaylıca ifade etmektedir. Selahattin Adil Bey ve dönemi anlamak isteyenler için 1982 yılında yayınlanan kendi yazmış olduğu hatıratı olan Hayat Mücadeleleri Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları isimli kitabına bakabilirler.

Yine Millî Mücadele dönemini ele alan bu tezin hazırlanmasında danışmanlığımı yapan Prof. Dr. Hasip SAYGILI 'ya teşekkür ederim. Ayrıca ailemin fedakarlığını da minnetle anarım.

Haziran, 2024

Furkan Ali Sevim

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. SELAHATTİN ADİL BEY'İN HAYATI, ANTEP SAVUNMASI	
GÖREVİNDEN ÖNCEKİ DURUMU VE ASKERLİK HAYATI	6
1.1. SELAHATTİN ADİL BEY'İN HAYATI ÇOCUKLUĞU ve OKUL DÖNEMİ	6
1.2. ASKERLİK MESLEĞİNE GİRMESİ	7
1.3. ASKERLİK HAYATI	10
1.4. HARP OKULU ÖĞRETMENLİĞİ İTTİHAT TERAKKİ ve MEŞRUTİYET	16
1.5. 2. ORDU ve 31 MART İSYANI.....	18
1.6. BÜKREŞ ASKERİ ATAŞELİĞİ.....	21
1.7. İTALYA SAVAŞI VE SELAHATTİN ADİL BEY'İN SAVAŞA KATILMASI.....	23
1.8. BALKAN SAVAŞI VE VARDAR ORDUSU	26
1.9. EVLENME ve SINIR DÜZELTME KOMİSYONU	28
1.10. ÇANAKKALE SAVAŞLARI.....	30
1.10.1. ÇANAKKALE DENİZ SAVAŞI.....	30
1.10.2. ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARI-SEDDÜLBAHİR ve ANAFARTA CEPHELERİ	36
1.10.3. 12. TÜMEN K. LIĞI ve GÜNEY GRUBU CEPHESİ	38
1.11. DOĞU CEPHESİ	39
1.12. 17. KOLORDU ve ÇANAKKALE MÜSTAHKEM MEVKİ KOMUTANLIKLARI.....	40
1.13. MÜTAREKE'DEN KURTULUŞ SAVAŞINA.....	41
1.14. ASKERLİKTEN İSTİFASI, MİLLETVEKİLLİĞİ VE ÖLÜMÜ	44
İKİNCİ BÖLÜM	46
2. ANTEP SAVUNMASINA GİDEN SÜREÇ	46
2.1. ANTEP ŞEHRİNİN KISA TARİHÇESİ	46
2.1.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN İNGİLİZ İŞGALİNE.....	47
2.2. FRANSLILARIN ANTEP'İ İŞGALİ	51
2.3. TBMM'NİN AÇILMASI SÜRECİ ve ANTEP'TE YAŞANAN ASKERİ MÜCADELELER	56
2.4. 26 HAZİRAN 1920 TARİHİNDE ADANA KOLORDOSUNUN KURULMASI ve SELAHATTİN ADİL BEY'İN GÖREVLENDİRİLMESİ.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	62
3. ANTEP HARBİ'NİN BAŞLANGICI VE SELAHATTİN ADİL BEY'İN SAVUNMAYA KATILMASI	62
3.1. SELAHATTİN ADİL BEY'İN ANTEP SAVUNMASINDAKİ ROLÜ VE ÇABALARI.....	62
3.2. SELAHATTİN ADİL BEY'E ve YÖNELİK SUÇLAMALAR ve BUNLARA KARŞI VERİLEN CEVAPLAR.....	75
3.3. SELAHADDİN ADİL BEY'İN ANTEP SAVUNMASI HAKKINDAKİ RAPORLARI	78
3.4. ANTEP ŞEHRİNİN DÜŞÜŞÜ ve SONRASINDA FRANSIZ İŞGALİNİN SONA ERMESİ	90
3.5. SELAHATTİN ADİL BEY'İN ŞEHRİN DÜŞMESİNDEN SONRA 2. KOLORDU'NUN DURUMU ve BATI CEPHESİNE NAKLEDİLMESİ	92
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	97
EKLER.....	102

KISALTMALAR

A.G. E	Adı Geçen Eser
A.G.M	Adı Geçen Makale
ATBD	Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	Bâb-1 Ali Evrak Odası
BŞK	Başkanlığı
BKZ	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Günümüzde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı olarak adı da değişmiştir.)
C	Cilt
DH	Dâhiliye
DUİT	Dosya Usulü
HR	Hariciye
İ	İrade
KMS	Kalem-i Mahsus
S	Sayfa
SSM	Seyrü Sefer Kalemi
SYS	Siyasi
ŞFR	Şifre Kalemi
TİH	Türk İstiklal Harbi
YY	Yüzyıl

GİRİŞ

Antep, Türkiye'nin önemli şehirlerinden olmakla birlikte Millî Mücadele sırasında gösterdiği destansı savunmasıyla da ön plana çıkmış ve bu gayretleri neticesinde Büyük Millet Meclisi tarafından Gazi unvanını alarak da bu mücadelenin sembol şehirlerinden birisi olmuştur. Yaklaşık bir seneye yakın kuşatma altında kalan ve bütün gücüyle Fransızlara karşı direnmiş olan bu şehir Fransızların Suriye bölgesinden destek birlikleri getirmesi, milli kuvvetlerin ve kolordu komutanlığında yeterli askeri gücün bulunamaması, Fransızların güçlü topları ile askerlerinin olması ve şehrin açlık sıkıntısı çekmesi sebebiyle Fransızların eline geçmiştir. Fakat hem güney bölgesinde ciddi direniş ve mücadelelerin oluşu hem de Antep halkının büyük direnişi ile Batı Cephesi'nde Yunanistan'a karşı alınan İnönü zaferlerinin gelmesinden dolayı Fransızlar ile Ankara antlaşması yapılarak Güney bölgesindeki işgal bölgelerinden çekilmeye başlamışlardır. Selahattin Adil Bey'de bu mücadeleye 1920 yılının Haziran ayında Heyet-i Vükela tarafından Miralay yani Albay rütbesinde iken görevlendirilmiş, Adana Cephesi Kumandanlığına getirilerek sonradan adı değişen 2. Kolordu Kumandanlığında, kolordu komutanı sıfatıyla bu mücadelede görevlendirilerek savunmada yer almıştır. Şehrin kuşatma altında olmasından dolayı dışarıdan yardım sağlamanın yanında birliklerin organizasyon ve lojistik sorunlarıyla ilgilenmiştir. Şehirde yaşanan mücadeleler ve bu mücadeleler ile bilgileri Ankara'ya rapor etmiş, bunun yanında kendisine ait eleştirilere dair de bilgiler de vererek savaşın durumunu bildirmiş ve hatıratında da bu süreci detaylıca ele almıştır.

Araştırmamızın en önemli amaçlarından birisi Antep savunmasının başladığı sürecin nasıl olduğunu anlatmak ve bununla birlikte asıl tezimizin konusunu oluşturan ve yaklaşık dokuz ay kadar Antep savunması ile bölgenin de kolordu komutanlığını yapmış olan Selahattin Adil Bey'in bu kuşatma ve görevlendirme süreci sonrası yaşadığı zorluklar ve yaşanan mücadelelerde rolünün neler olduğuna değinmektir. En önemlisi ise şehir savunucularının yaşadıkları acılar ve sıkıntılar

sebebiyle duygusal ve psikolojik olarak Selahattin Adil Bey'e yaptıkları ağır ithamların olmasıyla bunların doğru olmadığını ortaya çıkararak iki tarafında haklı olduğunu ve eldeki imkanlarla fazla bir şey yapılamayacağını ifade edebilmektedir.

İşte bunu yaparken en önemli başlıklarımız Selahattin Adil Bey'in askeri olarak süreçlerini bilmek, adı daha sonradan 2. Kolordu olarak değiştirilen fakat başlangıçta Adana kolordusu olarak kurulan kolordudaki görev sürecine kadar geçen dönemi incelemek, Selahattin Adil Bey'in karakteri ile askeri olarak görevlerini ortaya koyabilmektedir.

Amaca uygun hareket edebilmek adına tezimizin de 3 ana bölüm ve alt başlıklarla oluştuğunu ve ilk bölümde Selahattin Adil Paşa'nın Hayatı, ikinci bölümde Antep'in neden işgal edildiğinin sorusunu cevaplamak ve Selahattin Adil Bey'in bölgede görev alma sürecinin başlangıcını ele alırken son bölümümüz tezimizin en önemli bölümü olarak belirlenmiştir. Çünkü burada Selahattin Adil Bey'in Antep bölgesinde göreve başladıktan sonra yaşadığı mücadeleler, zorluklar ve hakkındaki eleştiriler ile bunlara verilen cevapların yer aldığı bölüm olduğu için tezin ana bölümünü bu bölüm oluşturmaktadır. Neden bu tezi yazdığımızın cevabı da üçüncü bölümümüzde yer almaktadır.

Araştırmanın önemine bakacak olursak üzerinden 100 yıldan fazla geçen fakat destansı mücadelesiyle ön plana çıkan Antep savunmasında Selahattin Adil Bey'in de rolünün olduğunu ön plana çıkarmak hedeflenmektedir. Şehit Şahin Bey, Özdemir Bey gibi önemli birçok isim şehir savunmasında rol alsa da bir kolordu komutanı olan Selahattin Adil Bey'in bu savunmada mücadelede bulunduğunu ve ne gibi zorluklarla karşılaştığını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Yani bir Antep Savunması hakkında çalışmalar yapılırken Selahattin Adil Bey'den söz etmeden geçilmesi bu suretle doğru olmayacaktır. İşte bunu ortaya çıkarmak adına bu çalışma hazırlanmış ve önemi de böyle bir sorunun ortadan kaldırılması adına yapılmıştır. Selahattin Adil Bey dokuz ay kadar bölgede görev almış, bu mücadelede ciddi zorluklar ve sıkıntılarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bunlara ilaveten şehir müdafilerinin haklı ve ağır ithamlarına da maruz kalmıştır. Bu askeri meseleler de hem Selahattin Adil Bey'i zor durumda bırakmış, hem de Antep harbini ciddi şekilde etkilemiştir. İşte bu ithamların doğru olmadığını ortaya çıkarabilmek, bunu yaparken de iki taraftan bir tarafı haklı çıkarmak için değil olanı

söylemek daha doğru olacaktır. İki tarafında haklı olduğu fakat eldeki imkanlarla fazlasının yapılamadığının ortaya çıkarılması araştırmanın esas önemini teşkil etmektedir.

Araştırmamızı hazırlarken yaşadığımız en önemli zorluk Selahattin Adil Paşa hakkında kendi yazdığı bir hatıratı ve hakkında hazırlanmış olan bir doktora tezi dışında kaynaklarda fazlaca bahsedilmemesi olmuştur. En temel iki faydalandığımız iki kaynağımız ise aşağıdaki kaynaklar olmuştur. Bunlar sınırlılığımız olarak söyleyeceğimiz başlıca konudur.

Bu kaynaklar Selahattin Adil, *Hayat Mücadeleleri*, Zafer Matbaası, İstanbul 1982.

Murat Kütükçü ‘‘Selahattin Adil Paşa (1882-1961)’’, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Antalya 2012.

Selahattin Adil Bey’in bu kadar önemli bir görevde olmasına rağmen bilinmemesinin temel sebeplerine bakacak olursak kendisini hep gizli kahraman olarak gizlemesi ve popüler olmaktan kaçınmasıdır. Bu sebepten kaynaklarda fazlaca söz edilmemektedir. İkinci olarak da Antep’in 9 Şubat 1921 tarihinde Fransızlar tarafından ele geçirilmesinden sonra kendisi hakkında olumsuz ve ağır yapılmış eleştirilerin yer alması ve Antep ile alakalı kaynaklarda bu sebeple çok fazla adının geçmemesi ya da tenkitli geçmesidir.

Bunlara ek olarak ülkenin düşman işgalinden kurtarılması sonrası askerlik mesleğinden 1923 yılında kendi isteğiyle istifası ve ticari hayata atıldıktan sonraki faaliyetleri de etkili olmuştur. Tabii ki bunların dışında en önemli sebep ülkenin kurucu unsurlarının ön planda olduğu bir ortamın varlığı da Selahattin Adil Bey’in adının çok fazla geçmemesinde büyük bir etkidir.

Bu çalışmamızda temel olarak Murat Kütükçü’nün hazırladığı Doktora tezinden farklı olarak Selahattin Adil Bey’in Antep savunması sürecinin öncesine, Antep’in işgal süreçlerine ve Antep savunması sürecinde yaşanan hadiselerle Selahattin Adil Bey’in Antep Savunmasındaki rolüne odaklandık. Murat Kütükçü’nün Doktora tezi tam anlamıyla bir bibliyografya çalışması olduğundan dolayı biz daha sınırlı bir konuyu ele alarak askeri meselelere ve Antep Savunması ile Selahattin Adil Bey’in mücadele safhası ve süreçte yaşanan gelişmelere odaklanmaya çalıştık. Bu suretle tezimizin adını da Selahattin Adil Bey olarak revize

ettik. Çünkü kendisi askerlik mesleğine girdiği 1902 yılından 1922 yılına kadar Miralay yani Albay rütbesiyle görev almış, 1922 yılında Batı Cephesinde Miraliva yani Tuğgeneral olduğu için o tarihten sonra Paşa olarak anılmaya başlamıştır.

Biz ise tezimizi Antep Savunması olarak belirlediğimiz için bu süreçte kendisi de Miralay olduğu ve dönem anlatımlarında da Bey olarak geçtiği için tezimizin adı da Milli Mücadele Dönemi Albay Selahattin Adil Bey'in Antep Savunmasındaki rolü olarak belirledik. Böylece çalışmamızın içeriğinde de görüleceği üzere Selahattin Adil Bey ifadesini daha fazla tercih ederek Paşa ifadesini fazla kullanmamaya gayret ettik. En temel kaynağımız yukarıda ifade ettiğimiz gibi Selahattin Adil Paşa'nın kendi yazdığı hatıratı olan Selahattin Adil, *Hayat Mücadeleleri*, Zafer Matbaası, İstanbul 1982.

Bunların dışında ise en önemli birincil kaynaklarımız tabii ki de Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden ilgili ve konumuzla alakalı belgeler birincil kaynaklarımızdan olmuştur. (BOA – BCA) Ayrıca dönemin gazeteleri de çalışmamız içerisinde kullanılmıştır. Hakimiyet-i Milliye – İrade-i Milliye Gazeteleri'nin ilgili kısımlarından faydalandık. Bununla beraber Genelkurmay Başkanlığı'nın çıkarmış olduğu Genelkurmay Askeri Tarih Belgeleri Dergisi'nde yer alan süreli belgeler bu çalışmada kullandığımız kaynaklardan bazıları olmuşlardır

Ayrıca bunların dışında Antep Savunması ile alakalı başta Selahattin Adil Paşa'nın kendi yazdığı hatıratı başta olmak üzere Antep ile alakalı araştırma inceleme eserlerini inceleyerek bunlardan çalışmamızda faydalandık. Bu eserlerden kullandığımız bölge açısından da önemli olan eserlerin bazıları şunlardır:

Albay Mümtaz Ulusoy, *İstiklal Harbi'nde 2.nci Kolordu 1918-1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006.

Hasip Saygılı, *Antep Harbine Yeniden Bakmak*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

Lohanizade Mustafa Nurettin, Gaziantep Savunması, Çeviren: Mehmet Ali Akidil, Kastaş Yayınları, İstanbul 1989.

Murat Kütükçü, "Selahattin Adil Paşa (1882-1961)", *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Antalya 2012.

Sahir Uzel, *Gaziantep Savaşı'nın İç Yüzü*, Doğu Matbaası, Ankara 1952.

Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.

Bunların dışında birçok kaynaktan da faydalanılmıştır. Bibliyografya kısmında bu kaynaklar detaylıca yer almaktadır. Bu tezi okuyan kişiler Selahattin Adil Paşa'nın hayatını bir kez daha inceleme fırsatı bulacaklardır. En önemlisi ise onun Antep savunmasındaki mücadele sürecini ve bu mücadele yaşadığı zorlukların neler olduğunu daha detaylı inceleme fırsatını elde edecektir.

Tabii ki de en önemlisi bu tartışmaları bir tarafı haklı çıkarmak için değil olanı söylemek ve suçlu aranmaması adına yapıldığının bilinciyle okumak gerekir. İki tarafında haklı olduğunu haksız taraf olmadığını fakat eldeki imkanlardan fazla yapılacak bir şeyin olmadığı gerçeğiyle hareket etmemiz gerektiğini ifade etmek gerekir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SELAHATTİN ADİL BEY'İN HAYATI, ANTEP SAVUNMASI GÖREVİNDEN ÖNCEKİ DURUMU VE ASKERLİK HAYATI

1.1. SELAHATTİN ADİL BEY'İN HAYATI ÇOCUKLUĞU ve OKUL DÖNEMİ

İstanbul'un Çarşamba mahallesinde Fatih semti ile Draman caddesi üzerinde 19 Ocak 1882 yılında dünyaya gelen ve 26 Şubat 1961 yılında vefat eden tam adı "Mehmet Selahattin Adil" olan Selahattin Adil Bey, bu geçen süreçte birçok önemli hadiseye şahit olmuştur. Annesi Van ili defterdarı Abdülkerim efendinin kızı Sadberk Hanım, babası ise deniz donatım ambarı müdürü olan Halid Efendi'nin oğlu Tersane Kumandanlığı görevinde olan Adil Paşa'dır.¹ Orta halli bir ailenin çocuğu olan Selahattin Adil Bey'in babası ise Sultan Abdülaziz devrinde Hasköy'de Haddehane² yanında yer alan Çarıklı okulundan mezun olan ve arkadaşları ile birlikte İngiltere'ye gidip oraları gören ve geri döndüğünde oğlunun eğitiminde katkısı olan bir isimdir. Annesinin de dinini bilen yüksek görüşlü birisi olduğu ifade etmesi ile Türkçe dili ve dini bilgilerini de annesinden aldığını kendisi hatıratında açıklamaktadır. Küçük yaşlarda annesinin ölümü ve babasının da Bingazi'ye göreve atanması sebebiyle yaşlı bir büyükanne tarafından yetiştirilmesi onun çocukluğunda anne-baba sevgisinin tam anlamıyla yaşanmamasına sebep olmuş, kendi hatıratında haşarı bir çocuk devri yaşamasına sebep olduğunu ifade etmektedir.³

Bir süre sonra ise babası onu Bingazi'ye aldırarak başıboşluktan kurtarmış ve birkaç ay sonra da İstanbul'a dönerek Fatih ilçesinde Haydar⁴ ile Şehzadebaşı arasında bir eve gelerek yerleşmişlerdir. Eğitim çağında olduğundan babası onu o dönemin modern özel okullarından birisi sayılan ve sadece gündüzleri öğrenci kabul

¹Selahattin Adil, *Hayat Mücadeleleri*, Zafer Matbaası, İstanbul 1982, s.15.

²Haddehane, metal işleme sektöründe kullanılan bir terimdir. Haddehaneler metal malzemelerin boyutlarını küçültmek ve şekillendirmek için kullanılır.

³*Hayat Mücadeleleri*, s.16

⁴ Haydar Mahallesi bugün İstanbul'un Fatih ilçesinde yer almaktadır. Haydar semti olarak geçmektedir.

eden Mekteb-i İrfani'ye yazdırmış fakat kısa süre sonra ise oradan alarak Haydar'da bulunan Numune-i Terakki okuluna yatılı yazdırarak eğitim hayatına farklı bir yerde devam etmiştir. Aynı zamanda babasının arkadaşı olan okul müdürü Nadir Bey'in de katkısıyla daha iyi bir eğitim ve öğretim görmesi de onun gelişimi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Zamanla Numune-i Terakki okulunun büyümesi ve tanınmış hocaların bu okulda görev yapmaları da okulun ününün artmasına sebep olmuştur.⁵ Ayrıca bu isimlerin görev yapmaları da hem ünü arttırdığı gibi Selahattin Adil Bey'in de iyi bir eğitim almasına da katkıda bulunmuştur. Özellikle okulda öğrencilerin hal ve hareketlerinin kontrol edilmesi ve kusurları bulunan öğrencilerinde cezalandırılması gibi uygulamalarla da düzenin sağlandığını görebilmekteyiz. Özellikle birçok ileri gelen devlet adamlarının da çocuklarını Numune-i Terakki'ye göndermeleri de önemli bir detaydır. Annesini kaybetmesi ve babasının uzun süren bekârlığı sonrası yeni bir hayata geçmeyi düşündüklerinden babasının Japonya'ya giden ama geri dönemeyen Ertuğrul gemisinin kaptanı Osman Paşa'nın kız kardeşiyle evlendiğini söylemesi dikkati çeken bir ifadedir.⁶

1.2. ASKERLİK MESLEĞİNE GİRMESİ

Selahattin Adil Bey'in babası askerlik mesleğine oğullarının girmesini uygun bulduğundan büyük kardeşini Seyr-i Sefain yani deniz lisesine, kendisini ise Baytar mektebi olarak anılan Veteriner okulu ve Eyüp Askeri Rüştüyesinin bulunduğu Soğuk Çeşme Askeri Rüştüyesine kaydettirmiştir.⁷ İşte burada kendisinin askerlik hayatı resmen başlamıştır. Fakat gittiği okul beklediği gibi çıkmamış, öğretimin parasız olması nedeniyle her çeşit halktan çocukların olduğu ve subaylarında eğitim olarak iyi olmadığı bir eğitim sistemiyle işlemekte olan bir okul

⁵ Bu hocalar şunlardır: Manastırlı İsmail Hakkı, Din bilgini olan Mevlevi Esat Efendi, Kimyacı ve Jeolog Abdi isimli Trilobit Abdullah adı verilen fosili bulan Abdullah Bey, Habeşistan Elçisi olan Mazhar Bey, Ressam Nuri Bey gibi devrin kıymetli isimleri bu okulda görev yapmıştır. Bkz, *Hayat mücadeleleri* s.18.

⁶ Aynı zamanda bu hanımın eski Millî Eğitim bakanlarından olan Hasan Âli Yücel'in annesinin halası veya teyzesi olduğunu da bizzat Hasan Âli Yücel'in annesinden işittiğini hatıratında ifade etmektedir. Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.19.

⁷ Bu kurum 2.Mahmut döneminde kurulan ilkokul üzerine dayalı 3-5 sınıftan oluşan bir ortaöğretim kurumudur.

Bugün ise Adli Tıp kurulunun bulunduğu Gülhane bahçesi karşısındaki bina olarak bilinmektedir.

olması beklentilerini bu suretle karşılamamıştır.⁸ Zaten basit meselelerden dolayı yediği sopalar ve suratına aldığı darbeler sebebiyle hayatı boyunca unutmadığı travmalar yaşaması da bu durumun bir örneğidir. Hatıratında bu durumu bukalemun ortamı olarak belirtmekte ve yaşadığı zorluklar hakkında da çeşitli bilgiler de vermektedir. Geçirdiği bu zorlu 4 yılın ardından okulu dördüncülükle bitirerek diplomasını almış ve 1891 yılında 40 kişi arasından yapılan imtihanla dokuzuncu sırada Mühendisane-i Berr-i Hümayun Okulu yani Kara Mühendis okuluna kabul edilmiştir.⁹ Buraya da girdikten sonra ise okulun işleyişinden ve gün içerisinde yapılanları anlatması da o dönem okullarının sistemini anlayabilmek açısından kıymetlidir. İdadi yani bugünkü lise düzeyinde aldığı eğitimde pek başarılı olamaması ve idadi üçüncü sınıfa ancak yedincilikle geçebilmesinden dolayı babası bu durumdan memnun kalmamış, onun kurmay olmasını istediğinden dolayı da ağır ve devamlı bir özel öğretim dönemiyle eğitimini bu şekilde değiştirmiştir. İşte bu süreçte Beyoğlu'nda bir Fransız ailesinin yanında kalarak da hem Fransızcasını geliştirmeye hem de Sabah gazetesi yazarlarından Halid Bey'den de dersler alarak küçük tercümelemlerle birlikte Fransızcasını geliştirmeye çalışmıştır.

İşte bu durum bize şunu gösteriyor ki bir kurmay subay olmak sıradan kolay bir iş değil, aksine dil bilmesi ve bir kurmay subayın öğrendiği bütün yetkinliklere sahip olunması gerekliliğini de bize bir kez daha göstermektedir. Selahattin Adil Bey'de babasının bu gayretleri sayesinde hem Fransızcasını geliştirip hem de okulunu bitirmeye çalışmıştır. Zaten kendisi de bu durumun zorluklarından bahsetmektedir. Yine babasının dostu olan Sabah gazetesinin yazarı olan Mihran Efendi, Sabah gazetesinde Selanikli Tefvik, Abdullah Zühtü, Mahmud Sadık Bey gibi devrinin en değerli yazarlarını bünyesinde topladığından eğitim konusunda şanslı bir isim olduğunu görebilmekteyiz. Hatta kendi hatıratında babasının idadi üçüncü sınıf dersleri için hemen hepsi için birer özel öğretmen tuttuğunu da ifade etmektedir. Burada Astronomi, Hendese yani Geometri, Mühendishane öğretmenlerinden Tayyar Bey'den matematik gibi dersler aldığını, boş zamanlarında

⁸Çeşme meydanlılar olarak anılan subaylar Çeşmemeydanı tulumbacıları Beyoğlu'na hâkim Hurşit Reisler gibi azıllı kabadayılardan olduğu şöhretli bir bölge olduğundan subaylarda istenilen düzeyde olmamışlardır.

⁹Mühendishane-i Berri Hümayun 3.Selim döneminde Batı tarzında eğitim vermek üzere açılan okullardan birisidir. Denizcilik için 1773 yılında Bahr-i Hümayun karacılar için ise Berr-i Hümayun olarak 1794 yılında açılan kurumlardandır. Selahattin Adil Bey'de bu okulda eğitim görmüştür.

ise Fransızcasını geliştirmeye çalıştığını anlamaktayız. Yani bir subay adayının alması gereken bütün dersleri babasının da gayretleri sayesinde almış, hem de okulunu devam ettirdikten sonra yılın sonunda girilen bir genel sınav sonrası kurmay olabilme adımlarını bir bir geçmeye başlamıştır. Tatil zamanlarında dahi özel eğitimine devam etmiş, topçu mesleğine girmek için mühendishaneye gelenler arasında bir müsabaka sınavı sonrası mevcut durumunu koruyarak subaylık eğitimine devam etmiştir. Fakat bu durum onun sağlığını bozmuş, 1897 yılındaki Yunan harbi için Yıldız Sarayı'nda açılan sergi sayesinde tekrar sağlığına kavuşmuştur. Sürekli okul ve dersler nedeniyle zor bir süreç geçirdiğinden bu sergiye gitmek ona iyi gelmiş ve eski sağlıklı haline gelmiştir. Çocukluktan sonra artık millî duyguları da belirginleştiğinden gizlice temin ettikleri Meşveret, Mizan gibi gazeteler, Mahkeme-i Kübra, Kanun-i Esasi gibi dergilerle artık vatanın meşrutiyet idaresine kavuşması gerektiğine inanmış ve bu doğrultuda yazılarla zaman zaman ilgilenmiştir.¹⁰

Özellikle bu dönemlerde Meşrutiyet fikrinin ve memleketin içinde bulunduğu ağır siyasi ve ekonomik durumun zorluğu da genç nesillerde bir uyanış ile birlik oluşturmaya sebep olacak ve İttihat ve Terakki'nin kurulmasıyla da bambaşka bir boyuta evirilecektir. Görüldüğü üzere son dönemi anlamak için dönemin hatıratlarına ve o dönem yaşayan insanların düşüncelerini anlamak adına hatıratlara bakılması gerekir. Çünkü dönemin içinde bulunduğu durum neredeyse bütün subayların ve halkın da hürriyet fikirlerini iyice benimsemelerine neden olmuş, bu suretle 2.Meşrutiyet halkta çok büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Yani tarih bize bir kez daha gösteriyor ki sadece olaylara bakmak değil dönemin içerisindeki sorunları ve sıkıntıları görmeden bilmeden, o dönemlerde yaşayan isimlerin hatıratları okumadan da bir değerlendirme yapılması mümkün değildir. Zaten Selahattin Adil Bey kendi hatıratında bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

“İşte geçen neslimizin bu aydın, vatansever topluluğudur ki zamanı gelince İttihad ve Terakki adı altında bir birlik meydana getirmiş ne kişiye ne biçime

¹⁰Selahattin Adil Bey'de Meşrutiyet fikrini okuduğu bu kitap ve dergilerle geliştirerek o da dönemin diğer subaylarında olduğu gibi bu tarz fikirlere yönelmiştir. Tıbbiye ve Harbiye'den 160 öğrencinin sürgün edilmesi derin travmalar oluşturmuş, halkta ve subaylarda meşrutiyet fikrini hızlandırmıştır. Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.24.

bağlanmamış ve bugün ne yazık ki kıymeti değerlendirilemeyen 1908 esas devrimimizi gerçekleştirmeyi başarmıştır.’’¹¹

Tüm bunlardan sonra nihayet 1889 yılında teğmen rütbesiyle harp okulunu birincilikle geçerek de o sene açılan kurmay adayları için açılan Yüksek askeri eğitimini bitirmek için üç arkadaşıyla Pangaltı Harp Okuluna gönderilmiştir. Pangaltı okulunda beraber eğitim aldığı önemli subaylar ise şunlardır:

Enver Bey,¹² Hafız Hakkı, Kazım (Diyarbakırlı), Fahrettin Altay, Halepli Mahmut Kâmil gibi son dönemin büyük isimleri ki birçoğu da hem Osmanlı Devleti’ne hem de Cumhuriyet döneminde görev yapan subaylar olarak onlarla beraber üç yıl sürecek bir kurmaylık sürecinden geçmesiyle askerliğinin en önemli adımlarını bir bir geçmiştir.¹³

Yani Selahattin Adil Bey hem hürriyet fikirlerinden etkilenmiş hem de İttihat ve Terakki liderlerinin en önemlilerinden olan ve son dönem siyasetini belirleyen Enver Paşa gibi birçok subayla da arkadaş olmuştur. Bu suretle devrinin en önemli askeri isimlerinden birisi olmakla beraber hak ettiği yeri görememiş bir isimlerden birisidir.

Üç yıllık aday sürecinin sonunda ise 1902 yılında 12 arkadaşı ile birlikte kurmay yüzbaşı olarak kura sonucu ordulara atanmaları gerçekleşmiştir. İlk başta kura sonucu tayini 4.Ordu’nun bulunduğu Erzurum’a çıkmışsa da daha önceden olduğu gibi vücudunun zayıflığı dolayısı ve babasının istek ile arzusu üzerine yapılan sağlık muayenesi sonucu Şam’da bulunan 5.Ordu’ya atanarak resmen askerlik mesleğinin başladığını söyleyebiliriz.

1.3. ASKERLİK HAYATI

23 Aralık 1902 yılının pazartesi günü Avusturya gemisiyle beraber İstanbul’dan hareketle yola çıkmıştır.¹⁴ Burada dikkatimizi çeken husus o dönem kabotaj hakkımızın olmaması nedeniyle deniz seferlerinin yeterli olmayışı dolayısıyla Osmanlı kara ve denizlerinde yabancı gemilerin ulaşımında yer almasıdır.

¹¹*Hayat Mücadeleleri*, s.25.

¹²Enver Paşa’dır. Hatıratında ‘‘1.Dünya Savaşında Türk orduları başkumandanı Vekili ve Savunma Bakanı olan Enver paşadır’’ şeklinde Enver Paşa’yı anlatmıştır.

¹³Askerlik sürecine detaylı bakmak isteyenler için Bkz *Hayat Mücadeleleri*, s.26.

¹⁴Hatıratında Avusturya için Nemçe ifadesini kullanmaktadır. Nemçe eskiden Avusturya’ya verilen bir isimdir. Bu sebepten kaynaklarda Nemçe görüldüğü vakit Avusturya olduğunu bilmemiz gerekir.

Zaten yukarıda da belirttiğimiz gibi millî duyguların kabarması ve hürriyet gibi fikirler de bu zorlu durumun bir getirisidir. Yani kendi denizlerimizde az sayıda gemimiz olması ve yabancı gemilerin daha fazla olması büyük bir öfke ve sitemi de beraberinde getirmektedir.

İstanbul'dan yola çıktıktan sonra önce Çanakkale, ardından Midilli adasına geçerek orada bir süre kaldıktan sonra İzmir limanına varmışlardır. Hatta İzmir'i gezerken hatıratında geçenlere göre şehrin bir Türk İslam şehri olmaktan çok uzak olduğunu ve *Gâvur İzmir*¹⁵adının da neden denildiğine dair fikirlerini ifade etmektedir. İzmir'den sonra Rodos'a oradan da Mersin'e doğru geçmiştir. Mersin'e yanaşarak oradan sahile geçerek karaya ayak basmıştır. Özellikle burada Mersin'in durumunu görüp üzüldüğünü ve şehrin o dönemki yapısının da ne durumda olduğunu da göstermesi önemli bir detaydır. Çünkü o tarihlerde halkın önemli bir kısmının Arapça konuştuğunu ve Suriyeliler gibi giyindiğini görüp Türk milletinin içinde bulunan durumu şu sözlerle özetlemiştir:

*"Adriyatikten Hind denizine kadar uzanan geniş ülkede azınlık halinde kalmış, yüzyıllar boyunca iç ve dış savaş ve baskılar altında ezilmiş, çöküntüden yıkılmaya doğru giden Türk Milleti ve idaresinin ne olacağı hakkında ümitsizliğe düşmemeye ve üzülmemeye imkân olamıyordu"*¹⁶

Mersin'den İskenderun Limanına 30 Aralık sabahı gitmiş ve körfeze demirledikten sonra şehri gezme fırsatı bularak şehri gezerek hem şehirle alakalı hem de bölge hakkında bilgiler vermekte ve bölgenin önemine vurgu yapmıştır.

Bölgenin konuşulan dilinin Arapça olması da Selahattin Adil Bey'i oldukça üzmüştür.¹⁷ İskenderun'dan sonra Trablusşam'a geçmiş ve orada da şehir hakkında bilgiler vermiştir.¹⁸ Bölgenin Osmanlı tarafından atanan Hristiyan Vali tarafından yönetilmesi ve bağımsız yani özerk bir idare şekliyle yönetilerek Cebel-i Lübnan

¹⁵Giritli göçmenler ve şehrin değişen yapısı sebebiyle Rumların da ağırlıklı olmasından dolayı şehrin yapısı da değişmiş ve *Gavur İzmir* olarak anılmaya başlandığını ifade etmektedir. Bkz. *Hayat Mücadeleleri*.28.

¹⁶*Hayat Mücadeleleri* s.31.

¹⁷Selahattin Adil Bey oralara gidince dil konusunda hatıratında durumu şu ifadelerle açıklamaktadır: *"Dil, ne yazık ki burada hemen genellikle Arapça. 1951 yılında gezimde İskenderun'u hurma ağaçlarıyla süslenmiş sahil yolu yüksek ve modern binalarıyla güzel bir şehir halinde görmekle memnun olmuştum"* Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.31.

¹⁸Trablusşam bugünkü Lübnan'ın içerisinde olan, Osmanlı döneminde bu isimle anılan ve Fransızların etkisinde kalan Akdeniz'in önemli bir ticaret bölgesidir.

mutasarrıflığına atanmıştır. Sonrasında ise gemi Kıbrıs'a hareket ederek şehri gezdiğini ve şehir hakkında bilgiler vermesi de kıymetlidir.¹⁹

Özellikle burada da Türklerin millî duygularını anlamak için bir sandalın başdümencisi ile adanın idaresi, Rumlarla ilişkisi hakkında görüşmüş ve hal ile durumlarından ümit edilmeyen açık ve samimi bir dil ile vatana bağlılıkları ile Rumlarla geçinemediklerini ifade etmektedir.²⁰ Buradan deniz yolculuğu sonrası Beyrut limanına gelerek bu şehirle ilgili de bilgiler verdikten sonra oradan trenle Şam'a geçerek yola koyulmuştur.²¹ Uzun ve zorlu yolculuk sonrası 3 Ocak tarihinde Şam'a varmış, Berameki istasyonuna vararak Şam'a ulaşmıştır. Burada bir ev tuttuktan sonra ordu genelkurmayına resmi ziyareti gerçekleştirmiş ve gördüklerini aktarmıştır. Yine şehrin durumunu Şam'ın tarihi yapılarını ve geleneklerini de görerek bölgeyi yakından tanımıştır. Dört gün sonra stajını yapmak üzere 26. Topçu alayı 3. Bölük Komutanlığına atanmış ve göreve başlamıştır.²² Göreve başlamasından sonra ise hem bölgenin hem de subayların durumundan da söz etmiş, Alaylı mektepli subayların durumlarından ve askeri maaşların zorluklar içerisinde alındığını ve yaşanan sorunları da anlatmıştır. Yine Şam'da kaldığı vakitlerde o dönem Yarbay rütbesinde olan Ahmet İzzet Paşa'nın evine sık sık giderek onun tecrübelerinden de arkadaşları ile beraber faydalandığı ifade etmektedir.²³

Haziran başlarında ise Hayfa- Bisan demiryolunun hükümet tarafından yapılması kararı alındıktan sonra padişah buyruğu ile de görevlendirildikten sonra 14 Haziran 1903 yılında Şam'dan Beyrut'a geçmiş ve oradan da Hayfa 'ya güzergahına geçmiştir. Yine burada Hayfa şehri ile alakalı gördükleri ve yaşadıklarını anlatması

¹⁹ O dönem 3 Cami, 4 kilise ve bir saat kulesi olduğunu bizlere aktarmaktadır. Şehir tarihi çalışmaları için önemli bir detaydır.

²⁰ Özellikle Kıbrıs'ın elden çıkışını da anlatması bağlamında nasıl elden çıktığını şu sözlerle açıklamaktadır: '4 Haziran 1878 tarihinde dışişleri bakanı olan Safvet Paşa ile İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Henrie Layard arasında imzalanan anlaşma uyarınca yeni bir Rus saldırırsa karşı İngiliz hükümeti bize yardım edeceğini bildiren anlaşma ki 1 Temmuz tarihli ekinin 6. maddesinde garanti edilmişti. Bu madde adadaki saltanat hukukunun sözde korunması amacını güdüyordu. Otuz beş sene kadar bu suretle hukuk bakımından hükümetimiz hâkimiyetinde gerçekte ise bir İngiliz sömürgesi durumunda olan ada 1923 Lozan Barışı ile millî sınırlarımız dışında kalmıştır'' sözleriyle adanın kaybedilişini aktarmaktadır. Bkz. *Hayat Mücadeleleri*, s.34.

²¹ Beyrut'ta biri tıbbiye olmak üzere iki Fransız mektebi, bir Amerikan koleji yabancı postanenler gibi birçok kuruluşun olduğunu hatıratından görebilmekteyiz.

²² O dönemki tüzüğe göre kesin olarak kurmay görevlerine atanmak için sekiz ay staj yapmaları gerekli olduğunu bildirmektedir.

²³ Ahmet İzzet Paşa ile ilgili bilgiyi şu sözlerle ifade etmektedir '' Birinci Dünya Savaşı sonunda Talat Paşa'nın yerine bir müddet sadrazamlık yapmıştır'' sözleriyle Ahmet İzzet Paşa'yı zikretmektedir. Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.34.

dikkat çekicidir. Özellikle Hayfa şehrinin sıcaklığı ve ağır hava şartları sonrası verdiği şu bilgiler dikkat çekicidir:

‘‘Bugün buralara yerleşip devlet kuran Beni İsrail’in (İsrail Oğullarının) bu zahmetlere katlanıp katlanmadıklarını veya bir çaresini bulduklarını bilmiyorum’’

Artık arkadaşlarından bir kısmının belli sebeplerle bölgeden ayrılması ve görevinin de bitmesi sonrası kendi isteğiyle 1904 yılında Hayfa’dan ayrılmıştır. Bölgeden ayrılmak için çaba gösterse de arazinin zorlu olması sonrası yaşadığı bu durumu da anlatmayı da ihmal etmemiştir. Bir müddet sonra Hicaz demiryolunun harita ve hesaplarını hazırlamakla görevli 14.Şubeye tayini çıkararak Ahmet İzzet Paşa ile beraber Maan’a hareket etmiştir. Maan’a gelene kadar birçok önemli istasyondan da geçerek Maan’a ulaşmış ve 14.Şube Şefi Necip ve 13.Şube Şefi Mühendis Cevdet Beyle tanışarak göreve başlamıştır. Görevlerini tamamladıktan sonra bayramı geçirmek üzere Şam’a geçmiş fakat Filistin bölgesini ziyaret maksatlı da bölgeye gelmiştir. Burada Yahudilerle ilgili verdiği bilgiler şöyledir:

‘‘İngiliz Başbakanı Balfour’ın himmeti ile kurulan İsrail kolonisinin kısa bir zaman sonra burada bir devlet kuracaklarını belki akıllarından geçirmemekle beraber Baron Rothchild (Roçild)’in ve Amerika Siyonist kuruluşunun büyük para yardımları ile Yahudilerin bölgede esaslı bir şekilde yerleşmekte oldukları göze çarpıyordu’’²⁴

Yafa ve diğer şehirlere ziyaretleri sonrası Kudüs’e de giderek bölge hakkında gördüğü yerleri ve bilgileri de paylaşması kıymetlidir. Mescid-i Aksa başta olmak üzere önemli yerler hakkında bilgiler vermesi de yine şehir tarihi çalışmaları açısından önemli bilgiler barındırmaktadır. Görev süresinin yaklaşması sonrası geri dönme zamanı gelmiş ve 14 Aralık 1904 tarihinde geri dönmek için yola çıkmıştır.²⁵ Geri döndükten sonra görevine devam ettiği sırada bir hac kafilesinden hastalanarak geri kalan ve bakılmadığı için ölen bir Türk gencinin bu denli ölümü Ahmet İzzet Paşa’yı derinden sarsacak ve ağlamasına sebep olacaktır.²⁶

²⁴Hayat Mücadeleleri, s.35.

²⁵ Geri dönmek için hayvan kiralaması gerektiğinden bir Fransız Parası olan ve o dönem kullanılan Napolyon para birimi karşılığında hayvan kiralaması yapmıştır. Buda o dönem kullanılan para birimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶Şu sözlerle hatıratında ifade edilmektedir: ‘‘Memleketin fedakâr evlatlarının hayatına hiçbir kıymet verilmediğini, tedbirsizlik bakımsızlık yüzünden ölüp gittiklerini söyleyerek hiçkara hiçkara ağlamaya

Özellikle İzzet Paşa ile beraber yaşadıkları ve gördükleri Selahattin Adil Bey için çok önemli bir tecrübe ve şans olmuştur. Çünkü hem 1897 Yunan Savaşında bulunmuş hem de sonrasında Genelkurmay Başkanlığı, Savunma Bakanlığı ve Sadrazamlık gibi çok kritik görevlerde bulunan bir Paşa ile tanışması da onun için çok önemli bir tecrübe olmuştur. Fakat böyle önemli bir şahsiyetin düştüğü durumu da şu sözlerle ifade etmiştir:

“Birçok önemli görevler ve sorumluluklar yüklenmiş olan bu kişinin de ne yazık ki aleyhinde zamanın siyaset fırıldakları yüzünden birçok sözler söylenmiş ve yazılmıştır. Bu sebeple birkaç saat içinde geçen olaylar Paşanın gerçekçe duygularını, karakterini ve yurtseverliğini açıkça göstermiş ve millet evlatlarına babaca, asilere şiddetle muamele ve üst emrine itaat etme gereği hakkında bize gerçek bir uyarma dersi vermişti”²⁷

Daha sonra görevinden kendi isteğiyle Selanik’te bulunan 3.Ordu komutanlığına tayinini istemiş, bu tayin isteği kabul edildikten sonra tayini Selanik’e çıkmıştır. Burada bulunduğu dönemde eşkıya takibi ve bölgenin asayişini sağlamak için uğraşmış, 1906 senesinde ise Padişahın buyruğu ile İstanbul’da Harp Okulu öğretmenliğine getirilmiştir.

İki sene Şam Hayfa gibi bölgelerde görev yaptıktan sonra 3.Ordu’nun her subayın gelişimi ve önemli görevler yüklediğini bildiğinden dolayı kendi isteğiyle 3.Ordu’ya naklini istemiş ve iki ay sonra bu isteği kabul görerek Suriye’den ayrılıp bölgeye yani Makedonya’ya hareket etmiştir. Bölgeye gitmeden önce birkaç gün İstanbul’da kalmış, Selanik’e gitmeden önce babasının İstanbul’da bir görev almasını istemesinden dolayı Savunma Bakanlığı’ndan üç ay kadar izin almış, en sonunda Uzunköprü Dedeoğlu ve Selanik bağlantılarından Selanik’e ulaşmıştır. Göreve atanması çıkmadığından bir müddet şehirde dolaşmış ve yine şehir hakkında bilgiler vermiştir. Görev emri çıktıktan sonra ise Nevrekop’ta eşkıya takibinde görev almıştır.²⁸

başlamış ve bütün sınırları bozularak hepimizi de üzüntüye boğmuştur” İşte bu da son dönem yaşanan üzücü durumu bize göstermektedir. Bkz, Hayat Mücadeleleri, s.67.

²⁷Hayat Mücadeleleri, s.67.

²⁸ Nevrekop, günümüzde Bulgaristan’ın güneyinde yer alan şehirlerden birisidir. Detaylı bakmak isteyenler bkz. Machiel Kiel, “Nevrekop” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul 2007, s.54.55

Kendisinin bağı olduğu 9. Tümen merkezinin bulunduğu Serez'e geçmiş, kaldığı otelde gece yarısı silah sesleriyle uyandığını ifade etmektedir. Bölgenin Yunan ve Bulgar rekabeti dolayısıyla oldukça hareketli olması sebebiyle kritik bir önem atfettiğini unutmamak gerekir. Zaten Makedonya sorunu dediğimiz sorunda bu bölgede cereyan edecek ve çatışmalar sürekli devam edecektir. Nihayet tümen karargâhına giderek Mareşal İbrahim Paşa'yı ziyaret edip kendisine verilen kuvvetlerle göreve çıkmıştır.²⁹

Genellikle sakin olan bu bölgede 18 Şubat 1903 tarihinde Bulgarların bir toplantı yapacağı haberi üzerine herhangi bir hareketi önlemek ve azınlık Müslüman halkı da korumak ve sakinleştirmek amacıyla bölükle bölgeye gelmiştir.³⁰ Bölgede görevleri devam ederken özellikle 1903 yılında ayaklanmanın yaşanması, Avrupalıların hükümet üzerinde baskı yapmasına sebep olmuş ve sürekli girişimlerde bulunarak hükümeti de zor durumda bırakmıştır. Makedonya bölgesinde kullanılmak üzere jandarmanın ıslahı için Selanik'te bir okul açılmış, aylıkları arttırılmış ve bir Fransız generali bu işle görevlendirildiği gibi 3.Ordu bölgesindeki illere yabancı müfettişlerde tayin edilmiştir.³¹ Görüldüğü üzere memleketin içinde bulunduğu durum bu olmuş, kendisi de bu durumu şu sözlerle anlatmıştır:

*“Bu durum, yabancılara içişlerimize karışması demek ise de geçmişteki kusurlarımızın, memleketin uğradığı güçsüzlük ve zayıflığın acı durumu karşısında buna boyun eğmek zorunda kalınmıştır”*³²

Özellikle yazın çetelerin faaliyet alanında olması ve sürekli saldırılarda bulunmaları da Selahattin Adil Bey ve bölgedeki birliklerin sürekli teyakkuzda olmalarına sebep olmuş, bu yüzden sürekli dikkatli olmaları da gerekli olmuştur. Burada geçen bu zorlu süreç sonrası 8 Mart 1906 yılında padişah buyruğu ile İstanbul Harp Okulu dersi öğretmen yardımcılığına atanmasıyla İstanbul'a tekrar dönmüştür.

²⁹ Son dönem önemli askeri isimlerden olan Nurettin Paşa (Sakallı)'nın babasıdır.

³⁰ Ohrili Eyüp Sabri Bey'de bu piyade bölüğünde görev almıştır. Onu şu sözlerle anlatmaktadır: *“Kumandanı hürriyet kahramanlarından, İstiklal savaşından sonra birkaç kere Erzurum milletekiliğinde bulunan Hürriyet-i Ebediye şehitliğinde gömülen Ohrili Eyüp Sabri Bey idi”* sözleriyle anlatmaktadır. Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.75.

³¹ *Hayat Mücadeleleri*, s.75.

³² *Hayat Mücadeleleri*, s.75.

1.4. HARP OKULU ÖĞRETMENLİĞİ İTTİHAT TERAKKİ ve MEŞRUTİYET

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Harp Okulu öğretmenlik okulunda görev emri çıktıktan sonra Selanik'e gelmiş ve Manastır'a gelerek Harp Okulu öğretmeni olan Hasan Rıza Paşa ile görüşmüştür.

Ayrıca Enver Paşa ile görüşmüş ve onunla ilgili de '*pek sevdiğim Enver'de burada idi, iki gece Enver'de misafir kaldıktan sonra Selanik'e döndüm*' sözleriyle Enver Paşa'dan bahsetmektedir.³³

Özellikle Askeri Okullar Müfettişi İsmail Paşa'nın gayretleri sonrası İstanbul, Edirne, Manastır, Erzincan ve Şam'da olmak üzere beş Harp okulu açılarak ordudan birçok genç kurmay subay seçilmesi sürecine gidilmiştir. Yine bu dönemde İstanbul'da göreve atanan ve o dönem Yüzbaşı rütbesinde olan Kazım Paşa ile birlikte görev almıştır.³⁴

Özellikle Kazım Karabekir ile olan dostluğu sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyetine girme çalışmaları yapmış, önceden gizlice okuduğu Meşveret, Mizan, Kanun-i Esasi, Mahkeme-i Kübra gibi hürriyetçilerin yayınladıkları gazete ve broşürleri de okuyarak cemiyete girmeye karar vermesi ile resmen İttihat ve Terakki'ye üye olma süreci gerçekleşmiştir. Bir Cuma tatili sırasında Kazım Karabekir'in evine giderek Kur'an-ı Kerim ve silah üzerine el basarak yemin ettikten sonra cemiyete giriş yaptığını da bu suretle ifade etmektedir. Özellikle İstanbul'da görev yapması ve kendisinin de artık bir İttihatçı olması dolayısıyla kendisini gizlemiş, hatta ailece tanıştığı Rauf Bey'in de cemiyete girmesinde önderlik ettiğini ifade etmektedir.³⁵ Böylece kendi ifadesiyle '*bu suretle memleketin siyasi hayatına atılmış oldum*' sözleriyle artık siyasi hayatta da önemini ortaya koymuştur.

İki sene kadar süren bu öğretmenlik süresi sonrası 1907 yılında babasını kaybetmesi sonrası verdiği ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

³³Hayat Mücadeleleri, s.82

³⁴Kazım Karabekir Paşa'yı şu sözlerle ifade etmektedir: '*İstiklal Savaşında Doğu Cephesi kumandanı ve sonrasında cumhuriyet devrinde Terakkiperver Cumhuriyet Partisi Başkanı ve 1946-1950 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı olan Kazım Karabekir Paşa'dır*' sözleriyle anlatmaktadır. Bkz, Hayat Mücadeleleri, s.82.

³⁵Bahsedilen Rauf Bey, Osmanlı Bahriye Nazırı olacak olan ve Mondros Mütarekesi'nde Osmanlı Devleti adına görevlendirilen Rauf Orbay'dır. Bkz, Hayat Mücadeleleri, s.83.

“Aşk derecesinde seviştiğimiz ve ahlak bakımından da aydınlatıcı olan babam öldü. Bu yaşa geldiğim halde acısını hala duymaktayım.”³⁶sözleri kulağa oldukça enteresan gelmektedir. Fakat hatıratının genelini incelediğimiz vakit bunu anlamlı karşılamaktayız. Çünkü babasının kendisi üzerinde emeği ve tesiri çok fazla olmuş, birçok atama ve kararda babasının etkisi yüksek olmuştur. Hatta kendi eğitimi için uzun dersler ve özel hocalar da tutarak eğitimi konusunda çok yardımcı olmuştur. Buralara gelmesinde babasının emeği çok fazla olduğundan babasını kaybetmesi onda derin izler ve travmalar bırakacak ve yukarıda zikredilen bahsi yazmasına sebep olacaktır.

1908 senesine gelindiğinde Erzincan Harp okulunda sınavlar için görevlendirmesi yapılmış fakat burada İttihat ve Terakki Cemiyeti adına propaganda için çalışmalarda ihmal etmemesi dikkati çeken gelişmelerden olmuştur. Deniz yoluyla Trabzon’a geldikten sonra oradan kara yoluyla Erzincan’a ulaşmıştır. Özellikle geldiği okulda devrin en önemli isimleri görev almakta olduğunu öğrenmesi de onun için büyük bir şans olmuştur. Bu isimler şunlardır:

“*Kurmay Yarbay Fuad Ziya Bey, Müdür Binbaşı Yakup Şevki (Paşa), Yusuf İzzet (Paşa), Şerif Bey okulun önemli öğretmenleri idiler*” sözleriyle ifade etmektedir.³⁷ Erzincan’da imtihanlara başlanılacağı zaman Manastır’da patlak veren ve Meşrutiyetin önünü açan olaylar sonrasında Meşrutiyetin ilanına gidecek süreç yaşanmış, bu durum subay okullarını da etkilemiştir.³⁸

Özellikle öğrenciler İstanbul’da okulların tatil edilmesini öğrendikleri için gürültü ve bağırışlar sonucu okulu terk edecek ve durum sıkıntılı bir hale dönüşecekti. Selahattin Adil Bey’in meşrutiyetle alakalı düşünceleri şu yöndedir:

“*Rejim değişikliği sonrası memleketin gül gülistanlık olacağını sanıyor, Osmanlılık ülküsünü benimsememesinin ne kadar zor olduğunu ve az zaman sonra içten ve dıştan bizi ne büyük tehlikeler karşısında bırakabileceğini hatıra getirmiyorduk. Millet in ilerleme ve gelişmesini sağlamak için bütün bu tehlikelere*

³⁶Hayat Mücadeleleri, s.84.

³⁷Hayat Mücadeleleri, s.87.

³⁸ Manastır olayı 2.Abdülhamid’in sadık Paşalarından olan Arnavut Şemşi Paşa’nın 7 Temmuz 1908 yılında Manastır’da Teğmen Atıf adında genç bir subay tarafından öldürülmesi olayıdır. Bu olay sonucunda zaten dağa çıkmış olan Resneli Niyazi, Enver Paşa gibi subaylar Meşrutiyet’in ilan edilmesinde büyük rol oynayacak, Enver Bey’de Hürriyet kahramanı olarak anılacaktır. Merak Edenler Bkz, Talha Burak Ünlü, *İttihatçı Bir Fedai Mülazım Atıf Kamçıl*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

rağmen millî bir iradenin kurulması zorunluluğu açık ve geleceği hazırlamak bakımından atılması icab eden bir adım idi’’³⁹

Bu hadiseden sonra Erzincan’daki görevine devam edemeyeceğinden görevinden ayrılmış ve İstanbul’a doğru yola çıkmıştır. Fakat gitmeden de Şerif Bey’i önceden cemiyete üye ettirdikten sonra da cemiyetin Erzincan’da teşkilata başlamasını rica etmesi de onun İttihat ve Terakki için ne derece çalıştığını bize göstermektedir. İstanbul’a geldikten sonra Pangaltı İttihat ve Terakki Cemiyeti şubesi toplantısına katılmış ve cemiyetin İstanbul Merkez kuruluşuna seçildiğini debu suretle kendi hatıratında söz etmektedir.

1.5. 2. ORDU ve 31 MART İSYANI

1908 yılında Selahattin Adil Bey kıdeminden dolayı 2.Ordu’nun 13. Alay 3.Tabur komutanlığına atanmış, artık ihtilal devri biterek meşrutiyet devri başlamıştır. Bu tarihlerde artık ordu mensuplarının siyasetle uğraşmalarının memleket için çok zararlı ve tehlikeli olacağını kavramış ve artık cemiyetle bağıni keserek görev bölgesine hareket etmiştir. 1908 ihtilali sonrası Bulgaristan bağımsızlığını kazandığından Selahattin Adil Bey’de Bulgaristan sınır komiserliği görevinin yanında 2.Ordu komutanı Nazım Paşa ile beraber önce Kırklareli’ne sonrasında ise Edirne’de görev almıştır. Daha sonrasında ise birliğin eğitim ve öğretimi ile uğraşmıştır.

Özellikle terhisi gelen erlerin maddi imkânsızlıklardan dolayı terhis olunamaması her yerde sorun yaratmış, Selahattin Adil Bey’in de olduğu taburda da benzer sorunlar baş göstermiştir. Erlerin terhis olunmaları için gereken bütçenin verilmesi ile bu sorunda çözüme kavuşmuştur. Tümenin görev bölgesi değıştiğı haberini aldıktan sonra hazırlıklar yapılırken İstanbul’da Avcı taburlarının 31 Mart 1909 tarihinde isyan etmeleri ve mebuslar meclisini basarak birçok kişinin ölümüne sebep olduğı isyanın haberini almıştır.⁴⁰Selahattin Adil Bey’de hareket ordusuna asker göndermek ve orduya katılmak konusunda girişimlerde bulunmuş, kabul görülmesinden sonra ikinci kademe grup olarak İstanbul’un yolunu tutmuştur.

³⁹Hayat Mücadeleleri, s.89.

⁴⁰Selahattin Adil Bey Avcı taburlarını şöyle tarif etmektedir. ‘‘23 Temmuz 1908’de Meşrutiyetin ikinci defa ilanı üzerine padişahın karşı bir hareketini önlemek için Makedonya’daki 3.Ordu birliklerinden teşkil edilip İstanbul’u korumak amacıyla İstanbul’a gönderilen askeri birliklerin adıdır. İstanbul’da 31 Mart hareketini bunlar çıkarmışlardı’’ Bkz. Hayat Mücadeleleri, s.95.

Hareket ordusunun Hadımköy'e geldiğini ve burada tertibat alarak da beklediklerini, kendilerinin de istirahat ederek görev emri beklediğini ifade etmiştir. En sonunda Mahmut Şevket Paşa, yine 3.Ordu birliklerine komutanlık eden Hüsnü Paşa ve 2.Ordu komutanlığına atanan Şevket Paşa ve Turgut Paşa hazırlıklarını tamamlayarak İstanbul'a doğru yürüyüşe geçmişlerdir.⁴¹

Hem ordunun hem de deniz gücünün Hareket ordusuna katılması etkisini göstermiş, fakat bu sırada Peyk-i Şevket gambotunun kaptanı olan büyük kardeşi Muzaffer'in vurulduğu haberini alması onu derinden üzmüştür. 13 Nisan 1909 tarihinde Rami, Münzevi kışlalarından sonra Edirnekapı yolu ile Fatih Karakolunun işgal ve bu bölgenin disiplinini sağlamak görevi uyarınca bu bölgelerin asayiş altına alınması sağlamaya da çalışılmıştır.

Bölgedeki karakolların kolayca ele geçirilmesinden sonra Fatih Camii'ne gelerek burayı da kontrol altına almaya çalıştıklarında kendilerine ateş edilmiş, on dakika kadar süren bu çatışma sonrasında sessizlik sağlanmıştır. En nihayetinde Yedikule, Harbiye Nezareti ve Beyazıt bölgelerinin de çatışmasız işgal edilmesi sonucunda İstanbul tarafının tamamı Hareket ordusunun kontrolüne girmiş, sükûnetin büyük ölçüde sağlanmıştır.

Yine 2.Abdülhamid tarafından Hareket ordusuna karşılık verilmemesine dair emir verilmesi sonucu Yıldız ve Beşiktaş bölgelerinde de önemli bir olay çıkmaması da bu konuda önemli olmuş ve gerici bir isyan olarak ifade edilen bu isyan süratle bastırılmış oldu. Fakat bu olayın en önemli sonucu ise 2.Abdülhamid'in Ayan ve Mebuslar tarafından tahttan indirilmesi olmuştur. Hadiselerle bağlantısı olup olmadığı tam olarak anlaşılmasına karşın alınan karar kendisine bildirilmiş ve 1909 yılında tahttan hal edildiği bir heyet tarafından bildirilerek Selanik'te sürgünü ve orada oturması için Alatini Köşkü tahsis edilmiştir.⁴² Bu suretle Abdülhamid tahttan indirilmiş yerine ise veliaht olan Mehmet Reşat tahta çıkmıştır. Ayrıca Mahmut Şevket Paşa'nın Savunma bakanı olduğu da yeni bir hükümet kurularak düzen bu şekilde oluşturulmuştur. Artık memlekette durum normale döndüğünden de

⁴¹Hareket Ordusu ve subayları hakkında şu bilgiler dikkat çekmektedir: "İstanbul'da ki ayaklanmayı bastırmak için Selanik'te kurulan Hareket Ordusu kumandanlığına Hüsnü Paşa ve Kurmay Başkanlığına da Mustafa Kemal (Atatürk) tayin edilmiş ise de ordunun İstanbul'a gelmesinden sonra kumandanlığına Mahmut Şevket Paşa ve kurmay başkanlığına da Berlin'den gelen Enver (Paşa) atandı." Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.98.

⁴² Cevdet Küçük, 'Abdülhamid II' *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1998, s.216-224.

görevlendirilen birlikler de geri dönmüşlerdir. Selahattin Adil Bey'in taburu ise Maçka Silahhanesi ve yanındaki kışlaya nakledilmiş ve sonrasında ise Yıldız Sarayı ve yanındaki diğer binaların korunması ile görevlendirilen birliği ile saray girişindeki binalarda görevlerine devam etmişlerdir.

Özellikle 2.Abdülhamid'in tahttan bir anda hal edilmesi ve sürgüne gönderilmesi, bütün saray görevlilerinde saraydan çıkartılması sonrası bütün kıymetli mücevherlerin ortada kalması ve açıkta olmasından dolayı ağır bir görev aldığını ifade etmek gerekir. Üç ay kadar kaldığı bu görevde herhangi bir sorun yaşamasa da İstiklal Harbine katılmak üzere Anadolu'ya geçtiği zaman kendisi hakkında idam kararı çıkarılmıştır. Daha sonrasında hatıratında bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

*'Aradan seneler geçtikten ve İstiklal savaşına katılmak için Anadolu'ya kaçtıktan sonra bu görevimden sorumlu tutularak Kürd Mustafa Paşa harb divanı tarafından idama mahkûm edilmişim.'*⁴³ Tahmini değeri on milyon altın lira olarak takdir edilen bu mücevherler sonradan hükümet tarafından Paris'te sergilenmiş bazıları da Topkapı Sarayı'na geri gönderilmiştir.⁴⁴

Selahattin Adil Bey o kadar mütevazı davranmış ki kendisine hediye edilen ipekli küçük işlemeli bir namaz seccadesini, geri vermeye kabul ettiremediğinden Kızılay'ın Şehzadebaşı şubesine vermekle üzüntüden kurtulduğu itiraf etmiş, idam kararına degecek bir şey olmadığına dem vurmıştır. Bu durum onun ne denli mütevazı ve hassas olduğunun bir göstergesidir. Bir müddet sonra eski görev bölgesi olan Dedeğaç'a dönmüş ve Alay komutanının da emekli olmasından dolayı kumandanlık vekâletini de üzerine alarak görevini devam ettirmiştir. Dedeğaç'ta bu suretle görevine bir müddet devam ederek burada er ve subaylara eğitim ve öğretim konusunda dersler de vermiştir.

27 Mayıs 1910 yılında mürettep yani yeniden düzenlenen tümenin İkinci Alay komutanlığına atanmış, ordusuna veda ederek İstanbul'a gelmiştir. Özellikle yeni atandığı alaydan memnun olsa da birçok anısı olan taburundan ayrılması onda üzüntüye yol açmıştır. Bu dönemde ordu içerisinde birçok yenilik yapılmakta ve

⁴³Hayat Mücadeleleri, s.102.

⁴⁴Selahattin Adil Bey hatıratında bu mücevherlerin değerinin 1979 sonu itibariyle 43 Milyar TL değerine denk olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Hayat Mücadeleleri, s.102.

ordunun durgunluk ile ihmalden kurtulup gerçek güç ve değerini kazanması için gayret sarf edilmektedir. Yine subayların babalarının aracılığı ve etkisiyle birbirleriyle yarışması ordu içerisinde hoşnutsuzluğa yol açmış, Savunma bakanlığı bu durumu ‘‘Rütbeleri Eleme Komisyonu’’⁴⁵ ile çözmeye çalışmış, Selahattin Adil Bey’de bu komisyonda görev almıştır. Burada birçok önemli subayın ya damatları ya da oğulları fazla rütbelere aldığından en sonunda bu rütbelerin indirilmesi yoluna gidilmiş, kanun tasarısı hazırlanarak bakanlığa sunularak *Tenzil-i Rütbe Kanunu* adıyla yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre rütbeleri indirilenlere istifa yolu açılmışsa da çoğunluk mesleklerinde kalmış ve eski rütbelerini de sonradan kazanmışlardır.

1.6. BÜKREŞ ASKERİ ATAŞELİĞİ

Selahattin Adil Bey, 9 Kasım 1910 yılında Romanya Askeri ataşeliğine atanma görevi geldiğinden yedi ay kadar süren görevinden ayrılmış ve görevine doğru yola çıkmıştır. Kendisinden önce Blacque Paşa’nın oğlu Yarbay Edmond Blacque Bey, Şevket Turgut Paşa yerine Bükreş Ataşeliğine atanması ve Romanya’dan ayrıldıktan sonra ordu ile ilişkisi kesilmesinden sonra, Selahattin Adil Bey’in göreve gelme sürecinde çekinceleri de oluştuğunu ifade etmektedir. Bu endişeyi şu sözlerle açıklamaktadır:

‘‘Çeşitli yabancı dilleri bilen tutum ve davranışıyla mükemmel bir sosyete adamı olan Blacque Beyden sonra onun sosyal yerini doldurmak henüz ilk defa Avrupa’ya çıkan ve Avrupa hayatına uyması güç olan benim için hayli zor olacaktı’’⁴⁶

Neticede tüm endişelerin sonunda göreve başlamış, diğer ataşelerle tanıştıktan sonra da usul gereği Romanya kralı tarafından da kabul olunarak resmen göreve

⁴⁵ Bu komisyonun bir diğer adı da Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu olarak bilinmektedir. Subayların buldukları rütbeleri indirerek daha düşük rütbelere alınması yoluna gidilmiştir. Bu rütbe kanunu ile rütbesi indirilenler arasında Nurettin İbrahim (Sakallı Nurettin) Paşa da yer almaktadır. Bu komisyon böylece rütbelerin indirilmesi görevini üstlenmişlerdir. Bakmak isteyenler Bkz. *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara 1989, s.29.

⁴⁶Blak Bey diye ifade eden Selahattin Adil Bey, kendisi hakkında şu bilgileri vermektedir: ‘‘Türkiye’de evvela İzmir’de sonra da İstanbul’da Moniteur Ottoman adlı gazetesinin sahibi olan İngiliz asıllı Alexandre Balque’in oğlu olup EdouardBlacque olarak İstanbul’da yayınlanan Courrier de Constantinople adlı gazetesinin başyazarlığını yapmış, sonra Blacque Paşa adıyla Matbuat Genel müdürü olmuş ve en sonunda Osmanlı’nınBükreş elçiliğini yapmıştır. Askeri ataşeliği yoktur.’’ Bkz. *Hayat Mücadeleleri*, s.107.

başlamıştır. Romanya'nın 1866 yılında Avrupalı devletlerin baskısı sonucu Prens tayin etmesi karşılığı önce özerk sonrasında ise 1877 Rus Osmanlı savaşından sonra bağımsızlığını kazanan bir ülke olduğunu bilmemiz gerekir. Selahattin Adil Bey'in Romanya hakkındaki kurulma süreci ve bilgileri şöyledir:

*'Yapılan barış antlaşması gereğince bağımsız bir meşrutiyet hükümeti başkanı olarak kral ilan edilen Hohenzolern Alman hanedanından Charle I.(Karol) hükümdar bulunuyordu.'*⁴⁷

Görevi süresince genelkurmayla lüzumlu gördüğü birçok belgeyi hazırlamakta ve bu görevi bütün zamanını alsa da boş zamanları kaldığı vakit ülkeyi tanımak ve eski savaş alanlarını görmeye vakit ayırdığını ifade etmektedir. Birçok önemli bölgeyi gezerek bilgiler elde edinmiş, hatta Hotin kalesi ve çevresinde yaşanan olayları anlatan zamanın gerçekleri ve olayları sebebiyle yazmaya devam edemediğini görerek elindeki kaynak ve belgeleri tarihçi Ahmet Refik Altunay'a (Bey) verdiğini ifade etmesi de dikkat çekicidir.⁴⁸

Bu görevde iken 1911 senesinde o zaman Veliht olan Yusuf İzzettin Efendi'nin Almanya'ya gitmek üzere yola çıktığı ve iki gün boyunca Romanya'da kalacağı haberi gelmesi üzerine kendisini karşılamak için yanına vararak kendisini karşılamış ve yanında bulunmuştur. Özellikle rıhtımdan sonra özel bir trenle Kral tarafından hazırlanan Pels Köşküne geçmiş ve burada Yusuf İzzettin Efendi'ye özel hediyeler takdim edilmiştir. Velihtın adına yemek ve organizasyondan sonra ise Almanya'ya doğru yola çıkarak Romanya gezisini tamamlamıştır. Burada Romanya Kralı 1. Carol'un Veliht Yusuf İzzettin Efendi'ye tam bir konukseverlik göstermesi o dönemki siyasal ilişkiler bakımından kıymetlidir. Çünkü düşmanca başlanan tavırların böyle dostane tavırlara dönüşmesi siyaset açısından önemli görülmelidir.

Bir yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra İtalyanların 16 Eylül 1911 yılında Osmanlı'ya Savaş ilan edip işgallere başlaması İtalyan askeri ataşesiyle yan yana olmasını zorlaştıran bir durum olmuştur. Çünkü bir düşman devletinin ataşesi ile olmak can sıkıcı bir durum olacak ve Selahattin Bey'de bunu bu şekilde ifade edecektir. Romanya'daki manevralar ve raporlarını tamamladıktan sonra ise İtalya Savaşı'na katılmak için izin almış ve İstanbul'a hareket ettiğini görebilmekteyiz.

⁴⁷Hayat Mücadeleleri, s.108.

⁴⁸Hayat Mücadeleleri, s.109.

Yine bu süre zarfında arşiv belgelerinde hem Romanya Sefiri hem de Askeri ataşe görevinde olduğu için kendisine de nişan verildiğini ifade etmektedir.⁴⁹

1.7. İTALYA SAVAŞI VE SELAHATTİN ADİL BEY'İN SAVAŞA KATILMASI

Trablusgarp, Osmanlı Devleti'nin Afrika bölgesinde son kalan ve en son elden çıkan toprağı olarak bilinmektedir. İşte bu durum Avrupalı devletler ile İtalya arasında bir antlaşma yapılmasını sağlayacak ve İtalya Osmanlı'ya önce ultiमतom sonra ise savaş açarak saldırılara başlayacaktır. Selahattin Adil Bey İtalya'nın bu işgal sürecini şu sözlerle anlatmaktadır:

“14 Eylül 1911 tarihinde İtalya Hükümeti Trablusgarp'ta bulunan İtalyan uyruklu kişilerin yerliler tarafından rahatsız edildiğini dolayısıyla da bir protesto notasını Bâb-ı Ali'ye verdiği gibi iki gün sonra da yirmi dört saat süreli bir ultiमतom ile uzun görüşmelerin faydasız olduğunu ve Trablusgarp işgalinin İtalya için zorunlu ve kararlaştırılmış olduğundan buradaki muhafız askerlerimizin geri alınmasını bildirmiş ve isteğın geri çevrilmesi üzerine de 16 Eylül 1911 tarihinde Cuma günü öğleden sonra saat 2.30'da İtalya elçiliğı Baş Tercümanı M.Kronella, Sadrazam Hakkı Paşa'yı Dolmabahçe Sarayında bularak savaş ilanı notasını vermiştir. Hakkı Paşa ise istifa ederek sadrazamlığa Said Paşa getirilmiştir.”⁵⁰

Özellikle o dönem birçok kaynağı baktığımızda⁵¹ savaşa Osmanlı'nın hazırlıksız yakalandığını ve İtalyanların hem torpido gemilerimize hem de çıkarma yapmak suretiyle Trablusgarp'a saldırdığını görebilmekteyiz. Ayrıca donanmamızın içinde bulunduğu acıklı durum yüzünden modern anlamda İtalya'ya mukavemet edilememiş, özetle her türlü yardım kesilerek Trablusgarp adeta yalnız kalmıştır.⁵²

Özellikle yapılan protesto mitingleri, siyasi girişimler ile Osmanlı Devleti'nin artık gücünün olmamasından dolayı pek bir yanıt bulamamış, Avrupalı devletler Trablusgarp işgalinde İtalya'nın başarıyla bu süreci gerçekleştirmesi için gayret sarf

⁴⁹Romanya Hükümeti tarafından Bükreş Sefiri Safa ve sefaret ataşesi Selahattin Adil ve sefaret ikinci ve üçüncü katipleri Mustafa Şükrü ve İsmail Nazım beylere nişan verilmesine dair 16 Aralık 1911 tarihli evrak yer almaktadır. Bkz, BOA, BEO, Kutu 3960Gömlek 296977.16/11/1911.

⁵⁰Hayat Mücadeleleri, s.114.

⁵¹ Selahattin Adil Bey'de Trablusgarp Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin hazırlıksız yakalandığını ifade etmektedir.

⁵²Trablusgarp Savaşı'na detaylı bakmak isteyenler için Bkz. Kemal Beydilli, “Trablusgarp Savaşı”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. EK-2, Ankara 2019, s.606-609.

etmişlerdir. Fakat Osmanlı tarafı da bu duruma böyle seyirci kalınmayacak ve Genelkurmay başkanlığında Ömer Lütfi Bey başkanlığında özel bir büro kurulmuşsa da Meşrutiyet sonrası askerlerin de terhis edilmesi ve silah, askeri teşkilat bakımından da oldukça zayıf durumda kalmalarına sebep olacağından modern olarak donanan İtalyanlar ile mücadele de zorluklar yaşanmasına sebep olacaktır. Ayrıca yine modern anlamda donatılan İtalyan donanma ve askerlerine de karşı bu denli bir savunmanın zor olduğu da bir diğer gerçektir.

Savaş başladığı sırada Osmanlı'nın Trablusgarp'ta ordu olarak 15. Tümenin bölgede görevli birlik olduğunu söylemek gerekir.⁵³ Güçlü İtalyan donanmasının ateş desteği sayesinde İtalyanlar kıyıya kolay çıkmışlar, bölgede görevli olan Albay Neşet komutasındaki Türk ordusu 1200 kadar mevcutla Azizize'ye çekilmiş ve burada yerel kuvvetlerle tekrar güç toplamaya çalışmıştır. Yani durumun her açıdan çok acı ve vahim olduğunu ifade etmek gerekir. Özel büronun ise yardım edebilmek adına akla gelen her türlü resmi ve özel girişimlerde bulunmuşlardır. Denizden yardım ulaştırılamadığından Mısır Hıdivliği ile görüşmeler yapılsa da bundan bir sonuç çıkmamış, Mısır fiili olarak yarı bağımsız olsa da İngiliz işgalinde olduğundan dolayı buradan haberleşme zor koşullarda yapıldığı için de zorluklar bu suretle yaşanmıştır. Kısmen de olsa Mısır'da bulunan Osmanlı komiserliğinin gönderdiği yardımlar sayesinde bir nebze rahatlanmış, ayrıca sahil yolunun da subay ve para göndermek için de yolun kullanıldığını ifade edebiliriz. İşte bunun yanında toplanan paralar ve Senusilerin büyük gayretleri sayesinde durumun biraz daha iyi olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁴

Ciddi para ve diğer yardımlar bölgeye gönderilip bir birlik ve beraberlik ortamı oluşsa da İtalyanlar 'da boş durmamış, Avrupa genel politikasını kendi lehine çevirerek İngiltere ve Fransa'nın kendi yanında olmasını sağlamıştır. Selahattin Adil Bey hatıratında bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

⁵³1911 tarihinde Afrika'da yer alan Osmanlı ve İtalyan ordularının tümen tabur bölük ve cephanelerle donatıldığına bakmak isteyenler Bkz. *Hayat Mücadeleleri*, s.115-116.

⁵⁴Senusiye tarikatı 1837'de Mekke'de irşad faaliyetlerine başlayan Muhammed b.Ali es-Senusi tarafından Fas'tan Yemen'e kadar uzanan coğrafyayı etkileyen bir tarikatır. 1911 yılına gelindiğinde ise Trablusgarp'ta oldukça etkili olan bu tarikatın liderleri genelde şeyhler olarak anılır. AhmedŞerif es-Senûsî ise Trablusgarp savaşında İtalyanlara karşı bütün ihvanını yani kardeşlerini cihada çağırması Trablusgarp Savaşı açısından önemli bir gelişmedir. Detaylı bakmak isteyenler bkz, Ahmet Kavas, "Senûsiyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul 2009, s.536-538.

‘Fransa ve İngiltere hükümetlerinin 21 Mart 1899 tarihli anlaşma ile Kuzey Afrika üzerindeki siyasi tutumlarını tespit etmiş olmalarından dolayı İtalya hükümeti Trablusgarp hakkındaki iddialarını ortaya koymuş devamlı politik faaliyetler sayesinde Elcezire Antlaşması sonrasında bu görüşünü Fransa ve İngiltere’ye kabul ettirmişti.’

Görüldüğü üzere arkasına İngiltere ve Fransa’nın desteğini alan İtalya bu suretle işgalini gerçekleştirmiştir. Fakat Osmanlı subayları ve vatan savunmasına koşan yiğitler olmuş, bunlar ölümü göze alarak savunmaya katılmak üzere yola çıkmışlardır. Fakat Mısır fiilen işgal olduğundan gelecek subayların sahte kimliklerle bölgeden geçerek Trablusgarp’a ulaşmaya çalıştıklarını ifade etmemiz gerekir. Sahte kimliklerle Trablusgarp’a varan önemli subaylar şunlardır:

O sırada Paris büyükelçiliğinde askeri atışe olan Fethi Okyar, Enver Bey, kolağası Mustafa Kemal Bey ve kurmay Binbaşı Selahattin Adil gibi isimler işte savunmaya katılan önemli subaylardır.⁵⁵ Selahattin Adil Bey, bölgeye gelmeden önce Romanya Askeri ataşeliği görevinde olduğundan kendisinin takdirini kazandığını söyleyen Mahmut Şevket Paşa’nın izni ile aldığı tahsisatla Kahire’de kalmıştır. Sonra Bingazi’ye geçerek savaş alanına dair çeşitli işlerin düzenlenmesi ve yürütülmesi göreviyle 13 Ekim 1911 tarihinde bir Romanya vapuru ile tüccar pasaportu da taşıyarak İskenderiye’ye hareket etmiş ve sonrasında Kahire’ye geçerek Mısır olağanüstü komiserliğine varmıştır. Burada Selahattin Adil Bey’in Mısır halkı ve kamuoyunun Trablusgarp savaşına bakışları hakkındaki görüşleri dikkat çekicidir:

‘Genellikle Mısır halkoyu bizimle beraber ve Türk ordusuna yardım arzusunu beslemekte ise de İngiliz İşgal ve hâkimiyeti memleketteki şahsi tutum ve çıkarlarının korunması sonucu bu yardımların ancak para olabileceği, halk arasında kaynaşma hareketlerinden kaçınarak Bingazi bölgesine yapılacak sevkiyatın çoğaltılması, silah ve cephane gönderilmesi için esaslı tertibat alınması gerekeceğidir.’⁵⁶

Görüldüğü üzere Mısır halkı aslında Osmanlı Devleti’nin yanında olmak istese de İngilizler tarafından işgal edilmeleri onların tam anlamıyla yardım

⁵⁵ Savunmaya katılan subayların detaylı listesine bakmak isteyenler Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s. 122-123.

⁵⁶ *Hayat Mücadeleleri*, s.125-126.

etmelerini engelleyen bir durum olmuştur. İngiliz işgal ve sömürgeciliğin dünyaya etkilerini Mısır'da yaşamış, şahsi çıkarları gereği yardımlar sadece para ve belli gönüllüler dışında fazlaca olamamıştır. Yine subayların gizlice Mısır'a ulaşip oradan geçmelerinden İngilizler şüphe duymuşlar ve kimlik kontrolleriyle bu durumu engellemeye çalışmışlardır. Selahattin Adil Bey'in hatıratında bu durumla ilgili bilgileri şöyledir:

*'Bu sebeptendir ki ikinci grup olarak gelen ve hastalanmasından dolayı İskenderiye'de hastaneye yatmış olan Mustafa Kemal Bey'in (Atatürk) hastaneden çıkar çıkmaz İskenderiye'deki Reis el- Vecd sarayında Hıdiv (Mısır Valisi) Abbas Hilmi Paşa'yı ziyaret etmesi gerek memleket çıkarlarına ters düşmesi gerek şahsi görevime karışılma sayarak biran evvel cepheye hareketini Ömer Fevzi Bey vasıtasıyla bildirmeye mecbur olmuştum'*⁵⁷

Selahattin Adil Bey burada özetle cephenin düzenlenmesi, yerel halkın desteğinin sağlanması, lojistik ve askeri sorunların halledilmesi gibi kritik görevlerde bulduktan sonra 29 Aralık 1911 yılında artık Mısır'da kalmanın tehlikeli olduğunu görüp ayrılmak istemiş ve bölgeden ayrılmıştır.

Yaklaşık üç buçuk ay kadar devam eden bu görev süresi sonrası İstanbul'a dönüp Savunma Bakanlığı'na raporlarını ve hesaplarını da vererek esas görev yeri olan Bükreş askeri ataşeliğine geri dönmüştür. En nihayetinde yaklaşık bir yıl kadar süren Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine bir ateşkese sonra da Uşi Barış Antlaşmasıyla bitecek ve Afrika'da son kalan toprağımızda İtalyanlar tarafından bu suretle işgal edilecekti. Böylece Afrika'da Türk toprağı kalmayacak ve Osmanlı Balkanlar ve Anadolu topraklarıyla Arap topraklarında varlığını devam ettirmeye çalışacaktır.

1.8. BALKAN SAVAŞI VE VARDAR ORDUSU

Balkanlar, Osmanlı imparatorluğun iki kanadından birisini oluşturup, birisi Anadolu iken diğeri Balkanlar olmak üzere iki kanatlı yapı açısından çok önemli olmuştur. Hatta Osmanlı Devleti geçmişte Ankara Savaşı sonrası Fetret Devrinde Anadolu'da az sayıda toprağı varken Balkanlarda sağlam şekilde var olması, Osmanlı Devleti'ni ayakta tutan en önemli unsurlardandır. Fakat 19.yy ve 20.yy' da

⁵⁷Hayat Mücadeleleri, s.126.

bu coğrafyada hem milliyetçilik akımı hem de ulusların bağımsızlıklarını birer birer kazanmaları Osmanlı Devleti'nin gücünü zayıflatmışsa da yine de çeşitli siyasi antlaşmalar ile ayakta kalmıştır. Yunanlılar 1829 yılında bağımsız olurlarken, Bulgaristan 2.Meşrutiyet sonrası 1908 yılında bağımsız olmuş, Sırlar 1878 yılında Berlin Antlaşmasında ve Romenler ve Karadağlılar da de aynı tarihte bağımsız olan devletlerden olmuşlardır. Fakat yine de Makedonya gibi birçok önemli bölgenin Osmanlı Devleti'nin elinde olması önemli bu bağlamda önemli görülmesi gereken bir detaydır.⁵⁸ Aynı şekilde 1908 yılından sonra Avusturya Macaristan'ın Bosna'yı işgal etmesi ve topraklarına katması devletin içinde bulunduğu zor durumda bir şey yapamamasına sebep olurken mali istikrarsızlık ve Duyun-ı Umumiye gibi ekonomik olarak devletin iflas etmesine sebep olması da Osmanlı'nın son dönem yaşadığı zorluklardan olmuştur. En nihayetinde Balkan devletleri kendi aralarında anlaşma yapacak ve 1912 yılının sonlarında Osmanlı Devleti'ni tüm Balkan topraklarından atabilmek adına anlaşma sonrası saldıracaklardı.⁵⁹

Selahattin Adil Bey, Balkan savaşından önce Romanya askeri ataşeliğinde bulunduğundan Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine kendisine görev emrini ve birliğine katılmasını şu sözlerle ifade etmektedir:

*'31 Mart olayı üzerine taburumla katıldığım ve sonra mürettep tümen alay komutanlığında vazife yaparken atanmış olduğum Romanya Askeri Ataşeliği ile Bükreş'te bulunduğum sırada aldığım seferberlik emri zarfını açtığım zaman Vardar Ordusu kurmay başkanlığı ikinci şube müdürlüğüne atanmış olduğumu öğrenince hemen ertesi günü İstanbul'a ve oradan da Selanik'e hareket ederek üç gün sonra karargâha katıldım'*⁶⁰

Balkan Devletleri'nin saldırılarından bir buçuk ay geçmeden bütün Balkan toprakları kaybedilmiş, yapılan siyasi, askeri, idari birçok hata yüzünden doğu ve batı ordularımız mağlup olup Çatalca hattına çekilmek zorunda kalmıştır. Edirne, Yanya, İşkodra'da ise büyük bir savunma örnekleri gösterilmiştir. Vardar Ordusu da aynı şekilde toplu halde savaş ve hareket yeteneğini kaybetmiş ve geri çekilmek

⁵⁸ Balkan Savaşı öncesi ve sonrası haritalarda bu durum açıkça görülmektedir. Birinci Balkan Savaşı sonrası bu bölgedeki tüm hakimiyet kaybedilmiş, Balkan devletleri kendi aralarında Osmanlı topraklarını paylaşmışlardır.

⁵⁹ Cevdet Küçük, 'Balkan Savaşı', *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1992, s.23-25.

⁶⁰ Hayat Mücadeleleri, s.144.

mecburiyetinde kalmıştır. İşte 600 yıllık Osmanlı toprağı olan Balkanların bir buçuk aydan kısa sürede kaybedilmesi, imparatorlukta büyük bir üzüntü ve moral bozukluğına sebep olurken bugün muhacir olarak ifade ettiğimiz insanlarımızın birçoğı da bu savaş sonrası Anadolu'ya yerleşmiş ve burada hayatlarını sürdürmüşlerdir.⁶¹

Selahattin Adil Bey'de özet olarak bu savaşta iase ve yiyecek ile lojistik sorunları gibi görevlerde bulunarak savaşın gidişatı hakkında raporlar ve gözlemlerle savaşa destek olurken savaş hakkında gördüklerini de hatıratında yazmıştır.⁶²

1.9. EVLENME ve SINIR DÜZELTME KOMİSYONU

Balkan Savaşı'nın acı hatıralarından sonra Selahattin Adil Bey artık evlenmeyi de kafasına koymuş ve 11 Eylül 1913 tarihinde Doktor Hüseyin İhsan Paşa ile Hatice Hanım'ın kızı Fazilet Siret Hanım ile evlenmiştir.⁶³ Evliliğinden sonra ise kendisine yeni bir görev tebliğ edilecek ve bu görevde Osmanlı- Bulgar sınır düzenlemesi olacaktı. O dönemlerde rütbesi Albay olan Cevat Bey⁶⁴ başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve Selahattin Adil Bey'de bu göreve atandığından süratle birliğine katılarak önce Edirne'ye oradan da Bulgar delegeleriyle buluşmak üzere bölgeye doğru yola çıkmıştır.

Bu arada artık ordunun modern anlamda donatılması ve ağır topların da bakım ve onarımları için çeşitli görüşmeler yapılmış, siyasette ise İngiltere'nin ortaya koyduğu tutum dolayısıyla Almanya'ya bir yaklaşma olmuştur.⁶⁵ Ordunun reform edilmesi için Almanya'dan subaylar gelmiş ve bunlar Osmanlı hizmetinde görev yapmışlardır.⁶⁶

⁶¹ Muhacir kavramı Balkan Savaşı sonrası Anadolu'ya gelen Türklere verilen addır. Bu zorunlu göçün birisi Balkan Savaşı sonrası yaşanırken diğeri de 1923 Nüfus Mücadelesi olmuştur.

⁶² Savaşın detaylarına bakmak isteyenler Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.150-193.

⁶³ Selahattin Adil Bey'in eşi Fazıla Siret Hanım'a verilen bir pasaportla alakalı arşivde bilgi bulunmaktadır. Bkz, *BOA, DH.EUM.SSM*. 29/91. 05.12.1918.

⁶⁴ Cevat Bey olarak ifade ettiği kişi İsmail Cevat Çobanlı'dır. O dönem rütbesi gereğı Paşa olarak da anılan Cevat Paşa'nın kurmay heyetinde yer almaktadır.

⁶⁵ Almanya – Osmanlı yaklaşması keyfiyetten değil mecburiyetten olmuştur. Selahattin Adil Bey'de bu durumu şu sözleriyle özetlemektedir: ‘*Osmanlı Devleti'ne bazı geçici yardımları olan fakat esas amacından da ayrılmayarak genellikle aleyhimize politika izleyen, bunu gerek meşrutiyet inkılabımızda gerekse son Balkan Savaşı'nda uygulaması olan İngiltere ile anlaşma ümidi koptuğundan dış politikamızın göstergesi mecburen Almanya tarafına çevrilmiş idi.*’ sözleri bu yaklaşmanın neden yapıldığını bizlere net bir şekilde göstermektedir. Bkz, *A.g.e*, s.197.

⁶⁶ Almanya'dan gelen subaylar arasında Mareşal Liman VonSanders başkanlığında bir alman askeri heyeti gelerek göreve başlamışlardır. Bu subaylar şunlardır. Genelkurmay başkanlığına getirilen

Bu görevinden sonra ise sahra topçu şubesi müdürlüğüne atanacak ve burada Balkan Savaşı'nda yitirilen topların yerine daha modern ve daha iyi topların temini için çalışacaktır. Bu maksatla Avrupa fabrikalarındaki ilerlemeleri ve son yapılan obüs, sahra topu ve dağ topları gibi toplarını yerlerinde inceleyecek olan heyetin başkanlığına Selahattin Adil Bey görevlendirilmiş, Savaş araçları müdürü Necmettin, ağır topçu şubesi müdürü Talat ve deneme dairesinden Yüzbaşı Sıdkı ve ordudan Yüzbaşı Hamdi Beylerden kurulu olan komisyon bu işle görevlendirilmiştir. Almanya'da Krupp, Belçika'da Kokril İmalathanesi, İtalya'nın Torino ve Spezia silah ve cephane fabrikaları, Fransa'nın Schneider top fabrikalarını gezerek Avrupa'daki gelişmeler konusunda raporlar ve gözlemlerde bulunmuştur.⁶⁷ Buralarda çeşitli deneyler ve gözlemlerin yapıldığını ve gelişen teknolojileri bizzat görebildiğini söylemek mümkündür. Avustura- Çek ortak yapımı olan Skoda fabrikasını ise daha sonra gezecekleri için önceliği yukarıdaki fabrikalar almış, İtalyan deneylerinin on gün kadar beklemesi üzerine fırsattan istifade Londra'ya da gitmişlerdir. British Muzeum gibi birçok önemli yapıyı da görebilen Selahattin Bey, Londra'nın önemli yapıları hakkında da kıymetli bilgiler vermesi o dönem için önemli görülmelidir. Özellikle İngilizce bilmiyor olmaları onlara büyük zorluklar çıkarmış ve belli sıkıntılar yaşamalarına sebep olmuştur. Kendisi de bu durumu "*Bir daha ne İngiltere'ye gitmek ne de İngilizce öğrenmek kısmet olmadı*" sözleriyle ifade etmektedir. Fransa'ya döndüklerinde kötü haberi alarak artık deneylerin sona erdiğini ve geri dönmeleri gerektiğini öğrenmeleri artık büyük bir şeylerin olacağına göstergesidir. Çünkü 26 Haziran 1914 tarihinde Avusturya veliahdına suikast yapıldığını öğrendiklerinden dolayı planlar değişmiş ve Fransız hükümeti de savaş hazırlıklarına giriştiğinden hükümet tarafından kendilerinin memlekete dönmeleri gerekliliği lüzum görülmüş ve telgrafla kendilerine bildirilmiştir. Savunma Bakanı Ad. Müsteşar'ı Kâmil imzasıyla yazılan telgrafta şu ifadeler yer almaktadır:

"Görevinizi bitirerek süratle dönmeniz memleketin yüksek çıkarları gereğindedir. Gerekli olmayan deneylerden vazgeçerek her türlü vasıtaya

General Bronzar Von Schellendorf, Genelkurmay hareket dairesi başkanlığına General Bronfeld, Türkiye'ye daha önce gelen Mareşal Von Der Goltz (Paşa), Çanakkale deniz savaşlarını yöneten Amiral Özedumm ve Yıldırım Orduları kumandanı yapılan General Falkenheim gibi subaylar Osmanlı Devleti'nde görev alacaktır. Bkz, A.g.e, s.197.

⁶⁷Hayat Mücadeleleri, s.199.

başvurarak işinizi biran evvel bitirip dönünüz. Kruppe fabrikasındaki incelemenize dair raporunuzu, görüşlerinizi açıklayarak ilk vasıta ile gönderiniz'⁶⁸

Artık Avrupa'da bizim tabirimizle Harb-i Umumi, Avrupalıların ise Birinci Dünya Savaşı olarak ifade edilen ilk büyük küresel savaş başlamış, bu sebepten de komisyonun görev yapabilmesinin olanağı kalmadığından da memlekete dönebilmek adına girişimlerde de bulunmuşlardır. Kendi aralarında para toplayarak bir gemiye binmeyi başararak memlekete doğru yol alırlarken Akdeniz'e geldiklerinde artık suların ısındığını görmeleri bizim açımızdan yeni gelişmeleri de beraberinde getirecektir. Çünkü Cezayir açıklarına geldiklerinde Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti adına önemli hizmetler eden Goeben ve Breslav Alman zırhlılarının Akdeniz'e açıldığını ve artık savaşın resmen denizlerde de başladığı için durumun sıkıntılı bir hal aldığını söylemek gerekir. Bu sebepten dolayı Afrika kıyılarını gezerek İskenderiye'ye ulaştıktan kısa süre sonra oradan da son paraları ile İstanbul'a kalkan bir gemi bulmaları ile yola çıkmışlardır. Fakat gemileri Pire limanına geldiği vakit İngiltere'nin de savaşa katıldığını ve vapurun da ilk emre kadar kalkamayacağını öğrenmeleri ile rotalarını değiştirerek bir İtalyan gemisiyle İzmir'e bin bir zorlukla ulaşmışlardır. Selahattin Adil Bey bu ziyareti genel anlamda çok faydalı olsa da olumlu bir sonuç alamadan dönmemin hüznü ile seferberlik hazırlıklarının başlaması ve kendisinin de Çanakkale Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı olarak Cevat Paşa'nın maiyetinde görev alacak subay olmasından dolayı Çanakkale'ye hareket ederek yeni görevine doğru hareket etmiştir.

1.10. ÇANAKKALE SAVAŞLARI

Selahattin Adil Bey Hem Çanakkale Deniz Savaşı'nda hem de Çanakkale Kara savaşlarında görev alacağı için alt başlıklarla bu durumu anlatmaya gayret ettik.

1.10.1. ÇANAKKALE DENİZ SAVAŞI

Selahattin Adil Bey, Çanakkale Müstahkem mevki komutanlığı hakkındaki genel durumu ve hangi subayların yer aldığını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Boğazın özel öneminden dolayı değerli kurmaylarımızdan Cevat Paşa barış dönemindeki kumandanın yerini almış, kurmay başkanlığına da Balkan Savaşında

⁶⁸Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.202.

şehit edilen İşkodra kahramanı Rıza Paşa'nın yanında bulunmuş olan Kerametdin Bey (General Kerametdin Kocaman) atanmıştı. Oraya vardığımda İzmir Müstahkem mevkiine atanmıştı.’’⁶⁹

1914 yılının Ağustos ayında İngiliz donanmasının takibinden ustalıkla kaçan Goeben(Yavuz) ve Breslau(Midilli) kruvazörleri ve bu gemilerin boğazdan içeri alınmaları bir siyasal ve askeri soruna dönüşmüş, Osmanlı Devleti savaşa katılmamış olsa bile boğazın kapatılması ya da önlem alınması gibi birtakım tedbirler alması bu suretle kendi güvenliğinin de bir parçası olarak söylenebilir. İngilizler ise Alman gemilerin teslim edilmesi yolundaki isteklerine karşın bu gemilerin Osmanlı hükümeti tarafından satın alındığı ve Türk bayrağı altında donanmamıza katıldıkları cevabının verilmesiyle sorun kısa süre de olsa çözüme kavuşmuş ve bu gemiler resmen Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiştir.

Cemal Paşa'nın Enver Paşa tarafından bu gemilerin Osmanlı'ya nasıl katıldıklarını anlatan hatıratındaki sözler de şu ifadeler yer almaktadır: “Goeben ve Breslau bu sabah Çanakkale önlerine gelmiş ve İngiliz donanması tarafından takip edilmekte olduklarından bahisle Boğazdan geçmelerine müsaade edilmesini istemişler. Bir müttefik devlete ait sefine-i harp (harp gemilerinin) gemilerini muhakkak bir tehlikeden korumak için bunun uygun karşılanması emrini verdim ve gemiler şimdi Boğazın beri tarafında, Boğaz istihkamlarının koruması altında bulunuyorlar.

Fakat bizde bunun neticesi olarak siyasi bir mesele ile karşı karşıya kalmış oluyoruz. Bu gece bu meseleye ait bir karar vermemiz gerekiyor.’’⁷⁰

Verilen karar ise yine Cemal Paşa'nın hatıratlarında şöyle ifade edilmektedir: ‘*Goeben ve Breslau gemilerinin Almanya'dan satın alınmış ve mezkûr gemilerin dün ki gün Çanakkale'ye gelmiş olduklarına dair gazetelere resmi beyanname verdim. Sultan Osman ve Reşadiye gemilerin İngilizlerce müsaderesine mukabil işte bu iki gemi elde etmiş olduğumuza dair hararetli makaleler neşretmelerini basın mensuplarından rica ettim*’⁷¹ sözleriyle siyasi durumu dünyaya

⁶⁹Hayat Mücadeleleri, s.207.

⁷⁰Cemal Paşa Hatıralar, Hazırlayan: Alpay Kabacalı, *Türkiye İş Bankası Yayınları*, İstanbul 2012, s. 143.

⁷¹Cemal Paşa Hatırat1913-1922, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Yayınları*, İstanbul 1922, s.99.

bu şekilde gösterdiklerini ve sorunun kısa sürede olsa çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Selahattin Adil Bey, karargâha geldiğinde ise müstahkem mevki komutanlığının genel durumu, cephane ve silahlarla diğer araç gereçler hakkında geçmiş yıllarda yapılan savaşlar nedeniyle doküman ve bilgi bulamamış, bu konuda sıkıntılar çektiğini ifade etmek gerekir. Almanya ile yapılan antlaşma ile ordunun ıslah edilmesi konusunda Alman subaylar da göreve başlamış, boğazın kara ve deniz savunmalarının istihkam edilmesi için çeşitli silahlar sipariş edilerek düzenlemeler de yapılmaya çalışılmıştır. Yani Selahattin Bey, göreve başladığında Cevat Paşa ve karargâhı karmaşık bir durumda olduğundan sıkıntılar yaşansa da henüz Osmanlı Devleti'nin savaşta olmayışı ve hala itilaf devletleri ile görüşmelerin devam etmesi dolayısıyla sıkıntıları halledecek vakitlerinin olması da onları bir nebze rahatlatan bir gelişme olmuştur.

Mevcut bataryaların ve savunma planlarının uygulama konmasından sonra gerekli hazırlıklar yapılarak uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. Hangi topların kullanılacağı, menzillerinin kaç cm olacağı, hangi bataryalara konulacağı ve düşmanın nerelerden saldıracağı gibi kritik konular görüşüldükten sonra oralara düzenlemeler ve topçular yerleştirilerek hazırlıklar yapılmıştır. İşte Cevat Paşa'nın da kendisinin devamlı izlemeleri ve teftişleri, diğer taraftan ise karargâh topçu subaylarından Yüzbaşı Hakkı Beyle bütün birlik subaylarının gayretleri sonucu 18 Mart 1915 tarihine kadar büyük özveri ve gayretin gösterilmesi savunmanın iyi yapılabilmesi adına önemli görülen detaylardan olmaktadır.⁷²

Ekim ayının sonuna gelindiğinde 31 Ekim 1914 tarihinde Rusya ile savaşa girilmesi ve Rus limanlarının Osmanlı gemilerince saldırıya uğramaları Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girmesine yol açmış, artık boğazlarda her an saldırı olabileceği tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Nitekim 3 Kasım 1914 tarihinde boğaza 10 Mil mesafede üç İngiliz ve iki Fransız zırhlısı boğaza yanaşıp bombardımanda bulunsalar da geri çekilip girişi gözetlemekle yetinmeye karar verip

⁷²Selahattin Adil Bey Hatıratında Yüzbaşı Ramazan Ağa'dan büyük önemle bahsetmiş, kendisinin savaş başlamadan önce okuma yazma bilmediğini, buna rağmen 30'a yakın yardımcısıyla birlikte 100 tondan fazla topu Anadolu Hamidiye bataryasına taşımalarını ve savunmada büyük gayretinin olduğunu bildirmesi de kıymetlidir. Detaylı bakmak isteyenler bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s. 212.

Limni adasına doğru çekilmişlerdir.⁷³ Burada düşmanın ateş gücü ve yetenekleri görülerek gerekli önlemler alınmış, fakat düşman atışı ve Seddülbahir tabyasında yedek cephaneliğe isabet eden bir merminin patlaması ile şehitlerimizimizin olduğunu ifade etmemiz gerekir. Bu saldırı bir nevi düşman deniz gücünü göstermek ve artık Çanakkale'nin sakin olmayacak bir döneme girildiğini bizlere gösterecektir.

İki ay kadar sessiz kalınan bu durum arkasından büyük gelişmeleri beraberinde getirecekti. Rusların Almanlar karşısında yenilmesi ve Baltık denizinin kontrolünün Almanlarda olmasından dolayı Rusya'ya yardım etmek için İngilizler henüz Almanya ile bir bağlantı yolu bulamaması ve zayıf olduklarını düşündükleri Osmanlı'ya saldırarak Rusya'ya yardım etmeye karar verecekler ve bunu da Boğazlara saldırarak gerçekleştirmek üzerine planlar yapmaya başlayacaklardır. İşte 3 Kasım 1914 tarihinde kolay elde ettikleri başarıdan cesaretlenen İngilizler boğazlara hücum ederek az zamanda zafere ulaşacaklarını ve Ruslara yardım edeceklerini düşünmüşler, o sıralarda Donanma bakanı olan Winston Churchill'in ısrarları ve teşvikleri bu seferin gerçekleşmesi için önemli olacaktı. Zira 25 Kasım'da İngiltere Savunma bakanı Lord Kitchener'in karşı koymasına karşın 8 Ocak 1915 tarihinde Mareşal Fritz ve donanma baş amirali Fisher ile Churchill arasındaki görüşme sonucunda 28 Ocak 1915 tarihinde kendi görüşünü kabul ettirmiş ve gereken hazırlıkların yapılması için emirlerini vermişlerdir.⁷⁴ Bu tarihten sonra özetle donanmanın hazırlanıp boğazı geçmesine karar verilmiş, fakat sadece bununla yetinilmeyerek olası bir yenilgi için çıkarma yapmak üzere Limni adası ve Mısır'da gerektiği zaman boğazı zapt etmek üzere 29. İngiliz tümeni de hazır tutularak olası bir işgal için hazır kuvvet olarak bekletilmişlerdir.

6 Şubat 1915 tarihinden itibaren Nelson, Majestic gibi zırhlılar boğazda görülmeye başlamış ve yarımadanın belli bölgelerine ateş açarak saldırılarda bulduklarını ifade etmek gerekir. 19 Şubat tarihinde Müttefikler boğaza karşı ilk deniz hücumunu Amiral Carden'in Sancak gemisi eşliğinde gerçekleştirerek saldırılarda bulunmuşlar ve Fransızlarda bu saldırılara destek vermiştir. Zaman zaman boğaz içine giriş yapmaya çalışsalar da geri çekilmişlerdir. Bu şekilde yaklaşık 20- 25 gün kısa saldırılar devam etse de artık düşman hazırlıklarının sona

⁷³Hayat Mücadeleleri, s.213.

⁷⁴Hayat Mücadeleleri, s.216.

geldiğini ve kesin saldırının beklendiğini anlayan Osmanlı kurmayları savunma için gerekenleri görüşüp önlemlerini alarak saldırı zamanını beklemişlerdir. Bu önlemlerin en önemli görüleni ise boğaza Yüzbaşı Hakkı komutasındaki Nusret mayın gemisinin yeni mayınlar döşemesi ve bunu saldırıdan önce gerçekleştirmesi olmuştur. Çünkü Müttefikler böyle bir mayın harekâtından habersiz saldırmaya hazırlanırken bu mayınlar savunma için hayati bir gelişme olacaktır. İngiliz Generali Hamilton'un Londra'dan aldığı direktifse şu sözler içermektedir: '*Donanma ancak bütün kaynaklarını kullandıktan sonra başarısızlığa uğradığı takdirde askeri birliği kullanabilecektir. İstanbul'a karşı saldırıdan hiçbir şekilde dönülmeyecektir. Böyle bir dönüş büyük tehlikelere sebep olur*'⁷⁵

Böylece bu saldırının 18 Mart 1915 tarihinde gerçekleşmesi kararı alınarak 18 Mart'ın ilk saatleri ile beraber saldırılar başlamıştır. Düşmanın hareketliliği fark edilerek bütün bataryalar alarm durumuna geçirilmiş ve herkes savaş düzenine geçmiştir. Bunlar yaşanırken Cevat Paşa, Gelibolu'ya gelen 3.Kolordu komutanı Esat Paşa'yı ziyarete gittiğinden, savunma bakanlığı her on dakika da bir düşmanın durumu ve müstahkem mevkiinin durumu hakkında sadrazamlığa doğrudan bilgi verilmesini istediğinden durumun ne denli önemli olduğu da görülmektedir. Çünkü hükümet gerektiğinde yani savaşın kaybedilmesi durumunda Anadolu'ya çekilmek ve alınacak tedbirler için önemli kararlar alma safhasına geçmiş, bunu da Çanakkale'den gelen haberlere göre yapmayı uygun bulduğundan oradan gelen her bilginin önemli olduğunu sürekli bildirmişlerdir. Saat 10.30 sularına geldiğinde ise İngiliz Sancak gemisi Queen Elizabeth'in önderliğinde gemilerin bir taraftan boğaza atışlar yapılırken bir taraftan da ilerlemeye çalışmışlardır.⁷⁶

Çetin geçen saatler içerisinde savunma hatları ağır top ateşlerine maruz kalsa da birliklerin sığınaklara saklanmalarından dolayı Müttefikler istedikleri başarıyı elde edememiş, saat 13.30'a doğru ise durum ciddileşse de çok geçmeden düşman donanmasının merkez grubunda hareket ve ateşlerinde duraklama olması ve Osmanlı topçu ateşlerinin hız kazanmaya başlaması sonuçlarını vermiştir. Agamemnon ve

⁷⁵Hayat Mücadeleleri, s.221.

⁷⁶Selahattin Adil Bey, hatıratında bu gemiler hakkında şunları söylemiştir: "Queen Elizabeth drenotu hakkında 8 tane 38,5 santimetrelik ağır bataryalarıyla en yeni kruvazör, İnflexible 8 Aralık 1914 tarihinde Arjantin'de Falkand deniz savaşında Alman donanması ile yapılan savaşta başarı kazanmış bir gemi, Agamemnon ve Nelson zırhlıları ise 30,5'lik topları ile ağır zırhlılardır" Bkz. Hayat Mücadeleleri, s.223.

İnflexible gemileri Osmanlı topçularınca hasar almışlardır. Agamemnon zırhlısının tareti işlemez hale gelirken, İnflexible gemisi de su almaya ve dengesini kaybetmeye başlamış, her iki geminin de savaş alanından çekilmesi emredilmişti. Aynı şekilde Fransız Suffren ve Gaulois gemileri de hasar almış ve yerlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Saat 13.45'te Bouvet gemisinin büyük bir patlama ile batması da Osmanlı tarafının iyice moral bulmasını ve savunma azminin artmasına sebep olurken Müttefiklerde tam tersi moral bozukluğuna yol açmıştır.

Selahattin Adil Bey, görüldüğü üzere savunmanın en kritik zamanında Cevat Paşa'nın yokluğunda bu savunmaya komuta etmiş ve zaferin esas mimarları arasında yer almıştır. Bu durumu hatıratında şu sözlerle ifade etmektedir:

*‘‘Bana gelince sabahtan beri taşımakta olduğum manevi sorumluluk yükünü, birkaç dakika sonra gözetleme yerine gelmiş olan Cevat Paşa'ya iyi haberle atmış olmakla hem rahatlamış hem de genel durumun ümit verici bir hal aldığını, görevimin de hafiflemiş bulunduğunu görmekle ayrıca memnun olmuştum’’*⁷⁷

Saat 16 sularında ise Alman Amiral Merten'in yüksek ve büyük bir sevinçle ‘‘Schif, Schif(gemi, gemi)’’ demesini işitmesi, İrresistible gemisinin batmakta olduğunu görmesi kıymetlidir. Ocean gemisi de bu suretle yardıma giderken mayına çarpıp top ateşleriyle hasar almış ve Ocean gemisi de sulara gömülmüştür. Amiral John de Robeck ise bu birbirini takip eden gemilerin batmasından sonra zaferden ümidini kesmiş ve bütün donanmasını geri geçerek boğaz girişine doğru geri çekilme emrini vermiştir. Selahattin Adil Bey zaferden sonraki bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: *‘‘Kalbimiz Allah'ın milletimize sağladığı bu önemli başarıdan dolayı minnet ve şükran duyguları ile dolu olarak hava kararırken karargâhımıza döndük’’*⁷⁸

Büyük zafer sonrası komutanlar usulüne göre tebrik edilmiş, fakat şehitlerin olmasından dolayı buruk bir sevinçle günün sona erdiğini ifade etmektedir.⁷⁹ Tabi

⁷⁷Hayat Mücadeleleri, s.228.

⁷⁸Hayat Mücadeleleri, s.228.

⁷⁹Selahattin Adil Bey büyük bir vakarla o günü şöyle anlatmaktadır: *‘‘Gerçek düşünülecek olursa bu ve bu gibi başarılar, kişilerin rolleri ne olursa olsun, katılanların müşterek eseridir. Bunda en büyük pay, şüphesiz kutsal vatan için hayata veda edinceye kadar görevlerini yapmaya çalışmış şehitlere aittir. Unutmayalım ki bu aziz şehitlerde ne nam ve şan ne de hükmetme ve büyüklük gibi dünya ihtirası mevcut değildir. Bu gibi milletçe kazanılmış zaferler milletin malıdır, milletin bütününe aittir’’* sözleri aslında her şeyi bizlere anlatmaktadır. Zaferden sonra böbürlenmek vardır fakat Selahattin Adil

zafer kazanılsa da karargâhta yapılacak işler devam etmekte ve bunlarla uğraşılması gerekliliğinden dolayı görevleri de olduğu gibi devam ettiğini söylememiz gerekir.

İşte bu suretle kayıpların tespiti, cephanelerin cinslerine göre ayrılması, telefon hatlarının onarılması, eksik ve ihtiyaçların tespit edilip tamamlanması gibi sorunlarla da uğraşılması gerekmektedir. Gelen haberler ve tespitlere göre şehit ve yaralı sayısı 100'ü geçmemiş subaylarda birkaç tane şehit ve yaralı olduğu tespit edilmiştir. Bu suretle hasar alan tabyaların onarımına ve yapılması gereken diğer işlerinde yapılmasına ağırlık verilmiştir. Ayrıca düşman donanmasının tekrar olası bir saldırısı da beklenmiş fakat düşman kayıplarının savaşa devam edemeyecek derecede ağır olduğunun anlaşılması üzerine saldırı ihtimali ortadan kalkmış ve rahat bir nefes aldıklarını da ifade etmemiz gerekmektedir. Böylece özetle boğaza saldırmaya gelen Müttefik donanmasında Bouvet, Gaulois, İnflexible, Suffren, Agamemnon, Ocean İrresistible gemileri büyük hasarlar alırken, bazıları da boğazın karanlık sularında batmışlardır. Böylece büyük armada olarak Churchill'in büyük ümitlerle gerçekleştirdiği boğazlar seferi büyük bir mağlubiyetle sona ererken, Türklerin öyle hafife alınmayacak bir güç olduğu da anlaşılmış oldu. Bu mağlubiyet aynı zamanda Churchill'in de 29 Mayıs 1915 yılında bakanlıktan istifa etmesine sebep olacaktır.⁸⁰ 18 Mart zaferi İngiliz tarihine kara bir leke olarak da geçecek bir mağlubiyet olurken aynı zamanda Türk tarihinin unutulmaz zaferleri arasında yer alarak her sene büyük bir sevinçle ülkemizde kutlanan büyük bir zafer olacaktır.

1.10.2. ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARI-SEDDÜLBAHİR ve ANAFARTA CEPHELERİ

Çanakkale Deniz Savaşı, Türk tarihi açısından büyük bir zafer olurken, Müttefikler açısından tam bir bozgun olarak sayılmış, fakat Rusya'nın gündün güne isteklerini arttırması, Almanya'nın Batı Cephesi'nde zaferleri ve Rusya'ya kesin surette yardım isteyen Müttefiklerin ısrarı üzerine bir kara savaşı yapılması konusu kararlaştırılmış ve bunun içinde çalışmalar başlamıştır. Zaten Deniz savaşıdan önce Limni adasında görevlendirilen İngiliz 29.Tümeni de bu doğrultuda görev alacak

Bey'in hayatında böyle bir durumu asla göremeyiz. O başarılarını dahi şehitlere armağan etmiş, onları rahmetle minnetle yad etmiştir. Detaylı bakmak isteyenler Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.228-229.

⁸⁰ Churchill'in istifası 29 Mayıs 1915 yılında gerçekleşmiştir. Selahattin Adil Bey'de hatıratında bunu doğrulamıştır. Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.232.

daha sonraki takviyelerle de gücünü arttıracakını ifade etmek gerekir. İngiliz 29.Tümeni önce Limni adasına gelirken daha sonra Mısır'a gönderilmiş ve burada yeniden tertip almaları sağlanmıştır.

Osmanlı tarafı ise böyle bir çıkarmaya karşı yeni birlikler kurmaya başlamış, 3,5,7,9,11,15 ve 19.Tümenlerin bağlanması ile kurulan 5.Ordu Çanakkale savunmasında görev alacak, ordunun komutanlığına ise 1913 yılında Alman İslah komisyonu ile gelen ve daha sonra kritik görevlerde bulunacak olan Alman General Liman Von Sanders geçecekti. Liman VonSanders'in anılarında görevi kabul etme sürecini yakından inceleyebilmekteyiz.⁸¹

İşte böylece 5.Ordu teşkil edilirken Selahattin Adil Bey'de Müstahkem mevki kurmay başkanlığı görevine devam edecek, kara savaşlarında da kritik görevlerde bulunacaktır. Burada dikkatimizi çeken husus Selahattin Adil'in hatıratında 5.Ordu komutanı Liman Von Sanders'in çıkarma bölgesini yanlış seçip birliklerin Saros veya Beşika limanlarından müttefiklerin çıkarma yapacaklarını düşünmesi fakat asıl çıkarmanın Anafartalar bölgesindeki beş koydan yapılacak olması meselesidir.

Bu konuda iki karargâh arasında fikir ayrılıkları meydana gelmiş, fakat Liman Paşa'da asıl çıkarma yapılacağı zamana kadar Saros bölgesini gerçek çıkarma bölgesi zannetmiştir. Bu da savunma da sıkıntıların yaşanmasına olanak verecek bir durum olmuştur.⁸²Böylece Çanakkale cephesinde görev alan Türk askerlerinin mevcutlarını, durumlarını, savaştan önce ne gibi hazırlıklar yapıldığını ve hangi savaş gereçlerini kullandıklarını da buradan görebilmemiz mümkündür.⁸³

⁸¹Şu sözler dikkat çekmektedir. 'Enver Paşa 24 Mart günü öğleden sonra geç vakitte, o gelene kadar büromda kalmamı rica etti. Kısa süre sonra geldi ve bana, Çanakkale Boğazı'nda yeni teşkil edilecek olan 5.Ordu'nun kumandasını üstlenmeye hazır olup olmadığını sordu. Hemen kabul ettim, ama kaybedilecek zaman olmadığı için, orada bulunan birliklerin süratle takviye edilmeleri gerektiği hususuna dikkatini çektim''Bkz, Türkiye'de Beş Yıl Liman VonSanders, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul 2011, s.87.

⁸²Selahattin Adil Bey'de hatıratında bu durumdan sıklıkla bahsetmekte, Müstahkem Mevki komutanlığı ile 5.Ordu Komutanlığı arasındaki anlaşmazlıklara sürekli dem vurmaktadır. Liman Paşa'nın bu hatalı kararı Seddülbahir bölgesinin az kuvvetle savunulmasına sebep olurken, müttefiklerin kısa süre de olsa buralarda başarı elde etmelerine olanak verecek, savunmanın uzamasına sebep olacaktır. Detaylıca bu duruma bakmak isteyenler Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.235-236.

⁸³ Selahattin Adil Paşa'nın kendi yazdığı Çanakkale'den Mektuplar – Hatıratlar eseri de dönemi onun gözünden merak edenler için önemli bir kaynaktır. Merak edenler Bkz, Selahattin Adil, Çanakkale'den Mektuplar – Hatıratlar, *Yeditepe Yayınevi*, İstanbul 2007.

1.10.3. 12.TÜMENK. LIĞI ve GÜNEY GRUBU CEPHESİ

Selahattin Adil Bey, Çanakkale savaşlarında görevindeyken 12.Tümen kumandanlığına tayin olduğu haberini alması üzerine toplanmakta olan birliğinin başına gidecek ve burada hazırlıklara nezaret edecekti. Güney ve Kuzey grupları olarak teşkil edilen bu birlikler Çanakkale bölgesine gönderilmek üzere hazırlık yaptığından kendisi de bu hazırlıklara şahit olmuştur. Takviye kuvvetlerin gönderilmesi, düzenlenmesi ve bu birliklerin farklı kumandanlıklara bağlanması sayesinde durum kontrol altına alınmış ve yedek kuvvetler gelene dek savunmalarını iyice arttırmaları üzerine olmuştur. Selahattin Adil Bey, Çanakkale Savaşı'nda yaklaşık 300 bini bulan askerimizin olduğunu ve bunların birçoğunun ordunun en yetişkin ve kıymetli elemanları olduğunu fakat bu askerlerin de manasız süngü hücumlarıyla şehit olduğundan yakınmış, bunların bir sonuç vermediğini sadece düşmanı yıldırıldığını ifade etmektedir.⁸⁴

Kara savaşları devam ederken 12-13 Mayıs gecesinde Muavenet-i Milliye gemisinin İngiliz Goliath zırhlısını batırması, İngilizlerin donanma ateşinden mahrum kalmasına sebep olurken Türklere moral verecek ve saldırıları yoğunlaştırmasına olanak verecek bir durum olacaktı. Aynı şekilde 25 Mayıs'ta Triumphe ve 27 Mayıs'ta Majestic gemilerinin torpillenip batırılması da donanmanın geri çekilmesine ve donanma ateşinden mahrum kalıp Türk askerlerinin artık rahat bir nefes almasına olanak sağlayacak gelişmelerden olmuştur.⁸⁵ Buralarda yapılan önemli savaşları görebilmemiz mümkündür.⁸⁶

Selahattin Adil Bey'in hatıratlarında Çanakkale Savaşlarında Türk kayıpları 251.309 olarak ifade edilirken, Müttefiklerin kayıplarını ise 47 Bin Fransız ve 252 bin kişi olarak belirtmiştir. Bu da iki taraftan toplam 500 binden fazla kişinin bu savaşta hayatını kaybettiğini bizlere göstermektedir. Buradaki fedakârlıklar ve

⁸⁴ Şu sözler dikkat çekicidir: "Bütün Çanakkale savaşlarında 300 bini bulan ordumuzun en yetişkin ve kıymetli elemanlarını kaybettiren bu manasız saldırılar olmuştur. Bunların tek bir faydası belki düşmanı yıldırma ve ilerideki hareketleri için daha metotlu ve daha tedbirli harekete mecbur etmesidir." sözleriyle bu durumu özetlemektedir. Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s. 246.

⁸⁵*Hayat Mücadeleleri*, s.248- 249.

⁸⁶Bu savaşlardaki genel duruma bakmak için Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.233-270, Çanakkale Savaşı'na detaylıca bakmak isteyenler Bkz, Zekeriya Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, C.8, s. 205-208.

vatanın bölünemeyeceği bir kez daha acı da olsa düşmana gösterilmiş ve bugün söylediğimiz gibi Çanakkale geçilmez sözü dünyaya duyurulmuştur.

1.11. DOĞU CEPHESİ

Selahattin Adil Bey, Çanakkale'deki görevinden sonra Doğu Cephesi'nde Rus taarruzlarının artması ve doğuda durumun sıkıntılı bir hale gelmesinden dolayı Doğu Cephesi'nde görevlendirilmiş, Sarıkamış yenilgisi ve Erzurum bölgesinin Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine de bu cephenin güçlendirilmesi için bölgeye geçmiştir. Burada Ruslara karşı farklı bölgelerde görevler alarak Ruslar ile mücadele etmiştir. Kayseri, Sivas, Refahiye üzerinden bir buçuk aylık mesafe sonunda Erzincan'a hareket etmiş ve burada hazırlıklara iştirak etmiştir. Burada 11. Kolordu komutanlığını yüklenme görevini alarak aceleyle bölgeye gitmiş, burada birliğin gereksinimleri ile uğraşmıştır. Daha sonrasında ise Trabzon'un da işgal altında olması üzerine kendi birlikleri Trabzon karşısında yeni bir cephe kurularak burada görev alacak ve cephenin tutulması emrini alacaklardır. Selahattin Adil Bey, cephedeki Rus birliklerinin zayıflaması ve Trabzon yönünde bir taarruz yapılması kararı sonrası bu taarruzla görevlendirilirken öncü saldırıların yapıldığı sırada Rusların Bayburt cephesine saldırımları ve çekilmelere dair telgrafların gelmesi üzerine hazırlanan birlikler o bölgeye kaydırılmış, böylece, Paşalar da görev bölgelerine doğru gittiklerinden bu saldırı yapılamamış oldu. Küçük çatışmalar dışında kısa süre büyük çapta çatışma olmayacaktır. Fakat Rusların taarruzlarını arttırmaları ve art arda gelen geri çekilme haberleri ordunun zayıflamasına sebep olacak hatta Selahattin Bey'de bu sürede tümenini geri çekmek durumunda kaldığı için kumandanlıktan Vehip Paşa tarafından şu telgrafi alacaktır:

‘‘33. Tümen yerini korurken kolordunuzun eski yerlerinde kalmadıkları takdirde size karşı olan bütün samimi ve sevgi dolu duygularıma rağmen hakkınızda bana acı verecek bir harekete mecbur kalacağım’’⁸⁷ Bu telgrafa tepki olarak Selahattin Adil Bey şu cevabı vermiştir:

‘‘Bizde ne yazık ki baş da bulunan sorumlu kişiler bir felaket zamanında suçu yüklenecek bir kişi veya bir topluluk ararlar, bu saltanat devrinde sadrazam ve

⁸⁷Hayat Mücadeleleri, s.276

*kumandanların başına malolan geleneklerimizden olup, bazı farklarla zamanımıza kadar gelen devirlerde de uygulanmış gelmiştir'*⁸⁸

Selahattin Adil Bey'de bu zorlu süreçten sonra zoraki olarak yapılan atama sonucunda 2.Kafkas Tümeni'nde görev alacak ve görevine buradan devam edecektir. Birliklerin kuruluşu ve düzenlenmesinden sonra da ordudan ayrılmış, yeni görev yerine gidene kadar bir bekleme süreci içerisinde bulunmuştur.⁸⁹

1.12. 17. KOLORDU ve ÇANAKKALE MÜSTAHKEM MEVKİ KOMUTANLIKLARI

Selahattin Adil Bey, Doğu Cephesi'nden ayrıldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve 19 Ekim 1916 tarihinde önce Çanakkale bölgesindeki 19.Kolordu'ya atanmış, bir ay sonra da Trohmer Paşa yerine İzmir'de 17.Kolordu kumandanlığına ataması yapılmıştır. Kolordu'nun görev bölgesinin Edremit körfezinden Menderes Nehri ağzına kadar olan bir bölge olurken ayrıca tümenin 5.Ordu'ya bağlı olarak görev yaptığını da hatırlamakta fayda vardır. Her ne kadar Çanakkale Savaşı kazanılsa da olası saldırılar için bölgede birlik bulundurulmuş, burada görev emri beklemişlerdir.

21 Kasım 1917 tarihine kadar İzmir'de herhangi bir hadise yaşanmamış, Selahattin Adil Bey'in de sakin bir dönem geçirmiştir. İzmir'de ki görevinden sonra ise Çanakkale Müstahkem Mevki komutanlığına atanan Selahattin Adil Bey burada herhangi önemli olayla karşılaşmamış, mütareke imzalanana kadar bu görevinde kalmıştır. Müttefiklerde aldıkları büyük bozgunlardan sonra boğaza saldırıyı göze alamadığından uzaktan torpidoları ile boğazı gözetlemekten başka bir işe girişmemiş, yeni bir saldırıyı göze alamamıştır. 1918 yılında sahil toplarının durumunu izlemek üzere Almanya'ya giderek burada görevlendirildiği kolordu bölgesindeki sahil bataryalarının genel durumu, alınan tedbirler, en modern tertibatın görülmesi gibi gözlemlerde bulunmuş, burada önemli gözlemler yapma imkanına sahip olmuştur. Bunları da detaylıca anılarında zikretmiştir.⁹⁰ Görevini bitirdikten sonra tekrar Çanakkale Müstahkem mevki komutanlığına geri dönmüş ve savaşın bitimine kadar bu görevde kalmıştır.

⁸⁸Hayat Mücadeleleri s. 276.

⁸⁹Burada Vehip Paşa ile olan telgraflarından uzun uzun bahsetmiştir. Çekilmesinin nedenlerini ve Vehip Paşa'nın cevaplarına dair telgraflar yer almaktadır. Detaylı bakmak isteyenler Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.280-282.

⁹⁰ Bu gözlemleri detaylıca incelemek isteyenler Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, 285-296.

1.13. MÜTAREKE'DEN KURTULUŞ SAVAŞINA

1.Dünya Savaşı, acı hatıralarla dolu birçok mücadeleye ve kahramanlığa şahit olunan ve dünya tarihini de derinden etkileyen bir savaş olmuştur. 1918 sonlarına gelindiğinde artık savaşın kaybedileceği ve Suriye'deki Megiddo Muharebesi'nin kaybedilmesi üzerine ordunun da geri çekilmesiyle bu durum herkesçe kabul görmüş, her ne kadar Sadrazamlığa İzzet Paşa, Yıldırım Ordular grubuna ise Mustafa Kemal Paşa göreve getirilmiş olsa da savaşın seyri değişmemiştir. Artık yeni hükümet savaşın devam etmesinin lüzum ve imkanını görmediğinden barış istemeye mecbur olmuş ve müttefik devletlerin Akdeniz Filosu kumandanı Amiral Galtrop ile Osmanlı'nın delegesi olan Rauf Bey arasında Mondros'ta Agamemnon zırhlısında yapılan görüşmeler nihayete ermiş ve ağır hükümlerle barış antlaşması imzalanmıştır. Selahattin Adil Bey bu görüşmeleri şu sözlerle anlatmıştır:

‘Mondros Mütarekesi, İttihad ve Terakki Partisi Sadrazamı Talat Paşa'nın istifası üzerine kurulmuş olan Müşir İzzet Paşa hükümeti zamanında Bahriye Nazırı⁹¹ olan Rauf (Orbay) başkanlığında bir Türk heyeti tarafından Limni adasındaki Mondros limanında 30 Ekim 1918 tarihinde imza edilmiştir. ‘⁹²

Belki de Selahattin Adil Bey'in hayatında yaşadığı en acı olay ise binlerce şehit verdiğimiz ve bağımsızlığımız için mücadele ettiğimiz Çanakkale'nin düşmana teslim edilmesi görevinin kendisine verilmesi olmuştur. Mütareke'nin maddelerinden olan İtilaf donanmasının boğazdan geçmesi ve Çanakkale Müstahkem Mevkii'nin gönderilecek bir düşman görevlisine devir ve teslimini yine kendisi yapmak durumunda kalmıştır. Bu acılı durumu şu sözlerle anlatmaktadır: ‘*Kumandam altında on binlerce şehit verdiğimiz gerek deniz gerekse kara savaşlarında şanlı zaferler kazandığımız müstahkem mevkiin teslimi gibi ağır bir görevin yerine getirilmesi, uğradığımız felaketli sonucun ilk uygulama darbesinin acısı bana düşmüştü*’⁹³

İşte görüldüğü üzere böylesine fedakarlıklar ve şehitlerin verilmesinden sonra boğazın ve Çanakkale'nin düşmana teslim edilmesi Selahattin Adil Bey'in hayatında unutamadığı bir acı hatıra olarak kalmıştır. Müttefikler Çanakkale Müstahkem Mevki

⁹¹Bahriye Nazırlığı, Osmanlı Döneminde Deniz kuvvetlerini ifade etmektedir. Bahriye Nazırı da Deniz Kuvvetleri komutanı olarak bilinmektedir.

⁹²*Hayat Mücadeleleri*, s.298. Anlaşmanın detaylarına bakmak isteyenler bkz, Cemil Öztürk, ‘Mondros Mütarekesi’, *Diyaret İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2020, C.30, s.271-273.

⁹³*Hayat Mücadeleleri*, s. 298.

komutanı olarak General Krokeri'yi görevlendirmişler ve mütareke şartları uyarınca müstahkem mevkiî teslim alarak kendileri bu göreve başlamışlardır. Derin hüznün ve acı hatıralarla 11 Kasım 1918 yılında bölgeden ayrılmış ve kısa süre sonra tekrar 17.Kolordu komutanlığına atanarak İzmir'de görev almıştır. Bu görev tayini ile alakalı Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 27 Mart 1918 tarihli belge yer almaktadır. Bu belgede şu ifadeler yer almaktadır:

“ *On yedinci Kolordu Kumandanı Mirliva (Tuğgeneral) Nureddin Paşa'nın Yirmi beşinci ve Bahr-i Sefid(Akdeniz) Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay(Albay) Selahattin Adil Bey'in On yedinci Kolordu Kumandanlıklarına tayin edilmişlerdir.*”⁹⁴

4 Mart 1919 tarihine kadar bu görevinde kalan Selahattin Adil Bey, hükümetin aynı tarihte istifası ve Damat Ferit hükümetinin kurulması sonrası İzmir'de görevlendirilen İzzet Bey ve Ali Nadir Paşalar bölgede göreve atanmışlardır. İngilizlerle Çanakkale savaşları hakkında bilgi ve görüşmeler için görevlendirildiğinden kısa süre Çanakkale'de kalsa da sonradan tekrar İzmir'e gelmiş ve burada kısa süre kalmıştır.

Görevi sırasında 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgal sürecine de tanıklık eden Selahattin Adil, Çanakkale acısının üzerine İzmir'in de Yunanlılarca işgal edilmesi acısını görmüş, bu acısını derin ifadelerle anılarında belirtmiş, işgalin gerçekleşmesini ve işgal sırasında yaşananları da anlatması bizler için önemli bir gelişme olmuştur. İşgalden yaklaşık 1 hafta sonra bir vapurla İzmir'den ailesiyle buradan İstanbul'a gelmiş ve burada mütarekeye katılana kadar ikamet etmiştir. Bu sırada yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Partisi ise İttihat ve Terakki dönemlerindeki birçok olaydan sorumlu olanların tekrar yargılanması sürecine girmiş, Selahattin Adil Bey'de Yıldız Sarayı dönemindeki görevi nedeniyle Tuğgeneral Hayri tarafından imzalanan yazı ile o görevindeki durumunu sorgulamış, Kendisi de buna cevap vererek herhangi bir usulsüzlük yapılmadığını bildirmiştir. “*Yıldız Tetkik Komisyonu*”⁹⁵ olarak geçen bu komisyon birçok olayı sorgulayıp gıyabi cezalar vermekle yükümlü bir komisyon olduğundan bu sorgulamalardan Selahattin Adil

⁹⁴ BOA, BEO, 4549/ 341113. 27.03.1918.

⁹⁵ Bütün Yolsuzlukları İnceleme ve Hesapları Birleştirme Komisyonu olarak da geçen bu komisyon geçmişteki hadiseleri tekrar gündeme getirip çeşitli yargılamalarda bulunmuştur.

Bey'de sorumlu tutulmuştur.² Abdülhamid dönemindeki Yıldız Sarayı muhafızlığı görevi dolayısıyla takibe alınmış ve kendisi de bu konuda sorgulamaya tabi tutulmuştur. 24 Eylül 1919 tarihinde Erkan-ı Harb Miralayı (Kurmaya Albay) Selahattin Adil Beyefendiye başlığıyla yazılan Tuğgeneral Hayri imzasıyla gönderilmiş olan yazıda şu sözler yer almaktadır:

*‘‘25 Ağustos 1919 tarih ve 1721 sayılı tezkere ile bildirilen maddeler hakkında henüz cevap alınamadığı cihetle işin acele olması dolayısı ile durum bir kere daha bildirilir efendim’’*⁹⁶

Selahattin Adil Bey bu yazıya oldukça detaylı bir karşılık vererek görevde olduğu sürece herhangi bir olumsuzluk ya da sıkıntının olmadığını detaylıca ifade etmiştir.⁹⁷ Burada Yıldız Sarayı'ndaki eserlerin nerelere götürüldüğü, alınan tedbirlerin neler oldukları gibi detaylı konuların aydınlığa kavuşturulduğunu ve herhangi bir olumsuzluk olmadığını açıklamıştır.

Damat Ferit hükümeti döneminde sekiz ay kadar herhangi bir görevde bulunmamış olan Selahattin Adil Bey, Damat Ferit hükümetinin düşmesi ve Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulması sonrası Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'nın teklifi üzerine 5 Kasım 1919 tarihinde emekli olarak çalışan Galip Paşa'nın yerine Harp İmalatı Genel Müdürlüğü'nde görev almıştır.⁹⁸ 5 Kasım 1919 tarihinden 16 Mart 1920 tarihine kadar görevde kalan Selahattin Adil, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un resmen işgal edilmesi sonrası artık Millî Mücadele'ye katılmanın gerekliliğini de görerek Anadolu'ya geçmeye karar vermiş ve Millî Mücadele'ye katılma hazırlıkları yapmıştır. Millî Mücadele'ye nasıl katıldığını şu sözlerle ifade etmektedir: ‘‘16 Mart günü Süleymaniye'de oturan ve ara sıra fikir görüşmesinde bulunduğumuz İsmet Paşa (İnönü) ile tekrar buluşmuş ve Anadolu'ya geçerek Kuvâ-yi Milliye'ye katılmak ve iş birliğinden başka türlü memlekete hizmetin mümkün olamayacağına anlaşmıştık. Son durum artık vatanın kurtulması için tek güç ve ümidin Anadolu hareketinin başarısına bağlı olduğunu açıkça göstermiştir’’⁹⁹

Bu suretle Nisan başlarında İsmet Paşa (İnönü) ve Fevzi Paşa (Çakmak) karayolu ile İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya ulaşmış, Selahattin Adil Bey'de

⁹⁶Hayat Mücadeleleri, s. 306.

⁹⁷Hayat Mücadeleleri, s. 306-310.

⁹⁸Hayat Mücadeleleri, s. 313.

⁹⁹Hayat Mücadeleleri, s. 316-317.

İstanbul'dan çıkmak için hazırlıklara girişmiştir. Neticede 15 Haziran 1920 tarihinde Mudanya'ya giden bir römorkör su almak bahanesiyle gemiye binip saklandıktan sonra İtilaf devletlerinin aramasından da kurtulup Mudanya'ya geçmiş ve oradan da İstanbul'u arkasında bırakarak Millî Mücadele'ye resmen katılmıştır.

1.14. ASKERLİKTEN İSTİFASI, MİLLETVEKİLLİĞİ VE ÖLÜMÜ

Tezimizde bibliyografyadan daha ziyade genel hatlarıyla hayatını incelediğimiz için detaylıca anlatmayarak kısa kısa bilgiler vermek suretiyle şekillendirdik. Kısaca bu süreçten sonraki hayatını özetleyecek olursak Güney Cephesi Kumandanlığı yaptıktan sonra Batı cephesinde 2.Kolordu kumandanlığı görevinde de bulunmuş, ayrıca İstanbul Muhafızlığında da görev alarak kritik süreçlerde rol aldıktan sonra ise 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı sonrası Mirliya yani Tuğgeneral rütbesinde kendi isteğiyle ordudan istifa ederek askerlik görevi de böylece sona ermiştir. Daha sonrasında ticaret hayatına atılmış ve ticaretle de meşgul olmuştur. Sonraki süreçte ise siyasete atıldığını ve Demokrat Parti'den milletvekili olarak da mecliste görev aldığını ifade etmek gerekir. Bu dönemde yine mecliste farklı komisyon üyeliklerinde de bulunmuştur. 7 Temmuz 1953 tarihinde ise Adnan Menderes ile anlaşamayacağını da görerek milletvekilliğinden istifa etmesi de Selahattin Adil Paşa'nın karakterini ortaya koyma konusunda da bizlere ışık tutan bir durum olmuştur. Artık Selahattin Adil Paşa olarak da anılmaya başlamış, milletvekilliğinden istifası sonrası inzivaya çekilip bizimde yararlandığımız hatıratının yazılması işiyle uğraşmıştır. 27 Şubat 1961 tarihinde ise İstanbul'da vefat etmiştir. Hatıratının ise daha sonrasında oğlu tarafından kitap haline getirildiğini ve yayımlandığını ifade etmek gerekir.

Buradan sonra üçüncü bölümümüzün ve tezimizin asıl konusu olan Güney Cephesi komutanlığından söz etmeye çalıştık. Özetle görüldüğü gibi Selahattin Adil Bey 1902 yılında resmen başladığı askerlik görevinde 1923 yılına değin devrin en önemli siyasi, askeri gelişmelerine şahit olmuş, çeşitli kritik görevlerde yer alarak vatan hizmetinde bulunan önemli subaylardan birisi olmuştur. Millî Mücadele'ye katılmasıyla artık bambaşka bir mücadele sürecine girecek ve değerli hizmetleriyle vatanın kurtulmasında görev alacaktır. Sadece bununla da kalmamış Cumhuriyet'in ilanı sonrası farklı işlerde de çalışmış ve Demokrat Parti döneminde milletvekilliği

yapmıştır. Adnan Menderes ile politika anlamında anlaşamadığı için de istifa etmiş ve inzivaya çekilmiştir. Kendisi mütevazı bir şahsiyet olduğundan hep gizli kahraman olarak kalmış ve popüler olmayı tercih etmediğinden geri planda kaldığına inandığımız durum ortaya çıkmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz gibi üçüncü bölümde asıl tezimizin konusu olan ve dokuz aydan fazla görev aldığı Güney Cephesi'ndeki durumu hakkındaki bilgileri üçüncü bölümde ele alacağız.

İşte bütün bunları söylemeden yazmadan, Selahattin Adil Bey'i tanımadan bir Antep savunmasından bahsetmek mümkün olamayacağından dolayı hayatının da mutlaka bilinmesi gerekmektedir. Bizde bu gaye uyarınca hatıratından ve diğer kaynaklardan yola çıkarak bilgiler vermeye gayret ettik. İkinci bölümde Antep'in işgal süreçleri ile Antep Savunmasına giden süreci genel hatlarıyla ele almaya çalıştık.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANTEP SAVUNMASINA GİDEN SÜREÇ

2.1. ANTEP ŞEHRİNİN KISA TARİHÇESİ

Antep, tarihi geçmişiyle birçok medeniyete ev sahipliği yapan, tarihi dönemlerinde de Güneydoğu Anadolu'nun en büyük il merkezlerinden birisi olması açısından önemli bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁰ Hititler, Asurlar, Medler ve sonrasında Bizans hakimiyetine giren Antep, Suriye bölgesine yakınlığı açısından da her dönem mücadele sahalarından bir şehir olmuştur. Bizans döneminden sonra Arapların Suriye bölgesinde faaliyetleri neticesinde Hz. Ömer döneminde İslam topraklarına dahil edilmiştir.¹⁰¹ Şehir bir süre sonra ise *Ayıntab* ismiyle de anılmaya başlanmıştır.¹⁰² Daha sonrasında Selçukluların hakimiyetine giren şehir, 1098 yılında Haçlılar tarafından işgal edildiyse de bu işgal çok uzun sürmemiş ve Nureddin Zengi tarafından geri alınmıştır. Daha sonraları Moğol işgali ile karşılaşan şehir Moğolların eline geçmiş, Memluklerin Moğolları mağlup etmesiyle de artık bir mücadele ve ihtilaf konusu olmaya başlamıştır. Bölgede yaşayan Dulkadiroğluları ve Memlukler arasında mücadele sahasında olan Antep, bu dönemde farklı çatışmalara sahne olmuştur. 1400'lü yıllarda Timur tarafından istilaya uğramasından sonra Memluklerin idaresine geçen Antep, sonraları tekrardan Dulkadiroğluları ile Memlukler arasında mücadelelerin devam etmesine sebep olmuştur. Sonrasında Osmanlı Devleti'nin gücünü arttırması ve topraklarını doğuya genişletmesi ile Osmanlı – Memluk ve Dulkadiroğluları arasında mücadelelerin yaşandığı bir şehir olmuştur. Özellikle Anadolu'nun bütün beylikleri zaman içerisinde Osmanlı idaresine girerken Antep'in Osmanlı idaresine girmesi daha sonrasında gerçekleşmiştir. İşte Antep'in Osmanlı idaresine girmesi ise Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, Memluk seferine çıktığı 1516 yılında Antep Şehri Osmanlı idaresine girmiş ve bu süreden sonra Osmanlı hakimiyetinde olduğu süreçte uzun süre önemli bir hadise meydana gelmemiştir. 1839 yılında Mısır

¹⁰⁰ Hüseyin Özdeğer, "Gaziantep" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul 1996, s.466.469.

¹⁰¹ Özdeğer, A.g.e. s.466.

¹⁰² Antep, arşiv belgelerinde *Ayıntab* olarak geçmektedir. Osmanlı döneminde ve Antep ile ilgili yapılan araştırmalarda da *Ayıntab* adıyla bu belgelere ulaşılabilmektedir.

– Osmanlı sorunu olarak da söyleyeceğimiz Mısır sorunu sırasında Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmed Paşa'nın kuvvetleri tarafından şehir işgal edilmiş olsa da bu işgal kısa sürmüş ve yapılan siyasi ve askeri mücadeleler ile antlaşmalar sonucunda da tekrar Osmanlı Devleti'nin idaresine alınmıştır.

Bu tarihten 1918 yılına kadar da önemli bir olayın yaşanmadığı Antep, tarihe asıl adını bu senelerden sonra yazdırmıştır.

2.1.1. BİRİNCİ DÜNYASAVAŞI'NDANİNGİLİZ İŞGALİNE

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, ekonomik, siyasi, askeri olarak zor bir süreçten geçilen bir dönem olmuştur. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve büyük miktarda toprak kayıpları devleti her açıdan zor bir duruma sokmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin artık ömrünü tamamladığını düşünen İtilaf Devletleri, bu toprakları kendi aralarında paylaşmak adına çeşitli siyasi girişimlerde bulunmuşlardır. Fakat, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile dikkatlerini savaşa odaklamış olsalar da Osmanlı Devleti'nin bu savaşta Almanya'nın yanında savaşa girmeleri mücadele süreci de farklı bir boyuta evrilmiştir.

İşte bu antlaşmaların en önemlisi olarak görülen ve 26 Nisan 1916 yılında imzalanan *Sykes – Picot*¹⁰³ antlaşması, bu bağlamda zikredilmesi gereken bir antlaşmadır.¹⁰⁴ İngiliz kontrol ve etki alanları, Fransız etki ve kontrol alanları olarak belirlenen bu işgal haritası neticesinde Güneydoğu Anadolu bölgesinin ve Antep'in de içerişimde bulunduğu bu bölgenin aslında Fransızlar tarafından işgal edilmesinin planlarının yapıldığını bu antlaşma ile ortaya çıkmıştır. Fakat Osmanlı Devleti, İtilaf devletlerinin düşündüğü gibi zayıf olmadığını hem Çanakkale Savaşı'nda hem de Irak'ta Kut'ulAmare'de göstermiş, buralarda çok önemli zaferler almıştır. Aynı zamanda Mısır'da ve Sarıkamış da Rusya başta olmak üzere İtilaf Devletleriyle savaşmıştır. Bütün bu gayretler ve zaferlere rağmen savaş istenildiği gibi gidememiş, 1918 yılında İngilizler Nablus ya da Meggido muharebesi olarak anılan

¹⁰³Sykes-Picot Antlaşması hem İtilaf Devletleri için hem de bizim tarihimiz için önemli antlaşmalardan birisidir. İngiliz diplomat Sykes ile Fransız diplomat Picot arasında imza edildiğinden bu adla anılan antlaşma tarihimize Sykes- Picot antlaşması olarak geçmiş ve öyle de anılmıştır. Merak edenler Bkz, Cevdet Küçük, "Sykes-Picot Antlaşması", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, C.38, s.204-206.

¹⁰⁴*Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.s.5.

muharebeyi kazanmaları sonucunda tüm Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirmiş, Osmanlı orduları Anadolu'ya kadar geri çekilmek durumunda kalmışlardır. Bu süreçler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa Yıldırım Ordular Grubu komutanlığına atanmış fakat savaşın gidişatı değişmemiş, artık savaşın sona erdirilmesi gerekliliği ortaya çıkarak İtilaf devletleri ile çeşitli görüşmeler yapılma süreci de bu şekilde başlanılmıştır. Yapılan görüşmeler ve Mütarekenin sonunda kabul edilen antlaşma uyarınca 30 Ekim 1918 yılında İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı sona ermiştir.

Bununla birlikte işgal süreçleri de resmen başlamış oldu. Nitekim Mondros Ateşkes Antlaşması içerdiği maddeler bakımından ağır maddeleri olan bir antlaşmadır. Asıl bu antlaşmanın Güney bölgesini ve doğal olarak da Antep bölgesini de ilgilendiren 7.Maddesi ise zaten tüm ülkede olduğu gibi bölgede de büyük bir huzursuzluk ve öfkeye sebep olmuş, ‘İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik bölgeyi işgal edebilme yetkisine sahiptir’¹⁰⁵ maddesi uyarınca kendilerini tehdit edebilecek bölgeleri işgal edebilmenin önünü açmasına olanak sağlamıştır. Bunlar yaşanırken Mustafa Kemal Paşa Adana'da bulunduğu sırada Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya çektiği bir telgrafında *Mondros Ateşkes Antlaşması'nın bazı maddelerinin açıklanması ve ne gibi önlemler alınması gerektiğinden bahisle, Kilikya havalisinin, Adana vilayetinin büyük bir kısmını içine aldığı biliniyorsa da çevresi belli değildir. Bunun açıklanması gerekir*¹⁰⁶sözleriyle bu antlaşmanın belirsiz ve durumunun tam anlaşılmadığını açıklaması ve büyük sorunlara yol açacağını belirtmesi de dikkat çekicidir.

Yani burada bu işgallere verilecek tepki ve mütareke hükümlerinin tam olarak kapsamı ve ne yapılması gerekliliği gibi hususlarda bir anlaşmazlıklarla belirsizliğin olduğunu söylemek mümkündür. Tabi Mondros Mütarekesi'nin imza edilmesinden sonra tüm maddeleri, Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere hem siyasi hem de askeri isimlerin birçoğunun tepki göstermesinin yanında asıl olarak Türk halkının da haklı tepkisiyle karşılanmıştır.

¹⁰⁵TİH, IV'üncü Cilt Güney Cephesi, s.6.

¹⁰⁶Celal Bayar, *Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş 1*, Sabah Kitapçılık, İstanbul 1997, s.163.

Antep şehrinde ise, yukarıda ifade ettiğimiz gibi savaşın sonlarına kadar herhangi bir önemli sorun olmamasına karşın, Suriye ve Filistin bölgelerinin kaybedilmesi ve Anadolu topraklarına kadar ordunun geri çekilmesi nedeniyle işgal edilebilecek şehirlerden birisi olmasından dolayı her zaman endişe ve tereddüt içerisinde olmuştur. Zira, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İngilizler önce 3 Kasım 1918'de Musul'u, sonrasında ise 17 Aralık 1918 tarihinde Antep'i işgal etmişlerdir. Tabii, Antep işgali yaşanmadan önce arşiv belgelerinde de Dahiliye Nezareti'ne yazılan ve Vali Nazım Bey tarafından Antep'in de diğer şehirler gibi işgal edileceğine dair 16 Kasım 1918 tarihindeki arşiv belgesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Belgede şu sözler yer almaktadır:

“Buraya gelecek Fransız Generali Henri bu gece Pozantı'ya hareket ediyor, yarın avdet eyleyecektir. Bir İngiliz Miralay'ının ifadesinde Ayıntap ve Maraş'ında işgal olunacağı anlaşılmıştır. Bu suretle Adana Vilayeti, İskenderun, Antakya gibi Ayıntap, Maraş kamilen işgal olunabilir.”¹⁰⁷

İşte bu belgede de görüldüğü üzere işgalin gerçekleşeceğine dair merkezin uyarıldığını ve bu şüpheler ve uyarıların da haklı çıktığını söylemek mümkündür. Antep, yukarıda da değindiğimiz gibi 17 Aralık 1918 tarihinde işgal edilmiş, İngilizler ise bu işgali 3.Süvari Tugayı, istihkam müfrezesi, bir batarya ve otomobilli ağır makineli tüfek birlikleri ile gerçekleştirmişlerdir.¹⁰⁸Yukarıda da belirttiğimiz gibi işgali Mondros Antlaşmasınının 7. maddesine dayanarak yaptıklarını söylemeleri hem halkın hem de Mustafa Kemal Paşa'nın şüphelerini de bu bağlamda haklı çıkarmıştır. Yine bu işgalin gerekçesi olarak kış mevsiminde süvari askerlerinin iâşe ihtiyaçlarını sağlamak maksadıyla yaptıklarını söylemiş olsalar da Mondros Antlaşmasınının 7. maddesi bu işgalin kolayca yapılmasını sağlaması açısından ifade edeceğimiz dikkati çeken bir gelişmedir. Ortada haklı bir gerekçe olmadan şehrin işgali edilmesi halkta büyük tepkiye neden olmuş ve çeşitli birçok protestolar gerçekleştirmişlerdir.

Bu işgalin arka planına ve sebeplerine indiğimiz vakit ise ekonomik işgal temel alınsa da Antep'in stratejik konumu, Suriye ile Akdeniz'e olan yakınlığı ve ticaret yolu üzerinde olmasının etkisinin büyük olduğunu söylemek gerekir. Fakat

¹⁰⁷BOA, HR, SYS, 2555-3/5. 16.11.1918.

¹⁰⁸Türk İstiklal Harbi IV. Cilt, s.54.

asıl Antep halkının kabul edemediği husus ise İngiliz işgali sırasında Ermenilerin Antep'te taşkınlıkları ve Türklere bu suretle hakaretlerle teşkilatlanmalara başlamaları olmuştur. Zira İngilizlerin işgallerinin altında her zaman birer maşa olarak kullanacakları uluslar olduğu gibi bu işgalde de Ermenileri kendileri için bir maşa olarak kullanmaya çalışmışlardır. 23 Ocak 1919 tarihinde Hükümet Konağı İngilizler tarafından işgal edilmiş, burada bulunan aydın ve şehrin ileri gelenleri de Mısır'a sürgüne gönderilmişlerdir.

Yine bu arada Ermeni ayaklanması sırasında Ermenileri göç ettirdikleri iddiası ile suçsuz birçok Türk tutuklanmış, şehirde silah toplanması yasaklanmış, silahları olup da teslim etmeyenlere çeşitli cezalar verilmiş, Ermeniler ise silahlandırılarak onların taşkınlıklarının arttırılmasına olanak sağlanmış. Bu işgal ve sonrasında yapılan müdahaleler sonucunda Antep halkı bir miting gerçekleştirmiş, Antep Belediye Başkanı Mehmed Lütfi Bey, bu işgali kabul etmediklerini ve barış konferansına bu durumun bildirilmesini istemiştir. Antep halkı, bu miting aracılığıyla sancak ahalisinin yüzde 95'i Türk olan ve Suriye bölgesi ile hiç ilgisi bulunmayan bu öz Türk topraklarının haksız biçimde işgal edildiğini, hiçbir asayişsizliğe meydan verilmediğini ve bu sebepten dolayı işgalin kesin olarak reddedildiğini dünyaya böylece ilan etmiştir.¹⁰⁹ Bu mitingle beraber Antep'te özellikle Ermeni taşkınlıkları dolayısıyla Türk bilgin ve ileri gelenleri tarafından Bülbülzade Hacı Abdullah Efendi Hoca'nın başkanlığında Cemiyet-i İslamiye adı altında bir cemiyet kurulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa ise daha İşgal gerçekleşmeden önce bu durumu sezmiş, Antep eşrafından Ali Cenani Bey'e¹¹⁰ bir teşkilat kurmasını, silah vereceğini ve mücadele için gerekenleri yapmasını öğütlemesine dair emirler vermesi Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlülüğünü bir kez daha ortaya çıkarmıştır.¹¹¹ Fakat o dönemlerde böyle bir durum doğruluğu sorgulanmadığı ve Falih Rıfkı Atay gibi önemli bir şahsiyetin teşkilatı Ali Cenani'ye başlattığına dair yazı yazması da bu süreci beraberinde getirmiş ve birkaç önemli isimin de eser bu görüşü devam ettirmesi bir tartışma konusunu yaratmıştır. Fakat incelemelerimize dayanarak bunun gerçek olmadığını da görme fırsatı elde ettik. Yani Ali Cenani Bey, kendi nüfuzunu

¹⁰⁹*TİH IV.Cilt*, s.54.

¹¹⁰Celal Pekdoğan, "Yalnız Bırakılmayan Şehir: Antep", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep 2001, s.221.

¹¹¹Pekdoğan, *A.g.e.*, s.221.

da kullanarak Antep Savunmasını kendi başlatmış gibi bir algıyı da oluşturmuş, hâlbuki kendisinin böyle rolü olmadığı gibi çokça abartılan bir tarafının olduğunu görme fırsatını da bulduk. Özetle Ali Cenani Bey, Mustafa Kemal'in emri ile Antep savunmasını başlatmasına dair süreç başlıca bir algıdan ibaret olduğundan ve dönemindeki faaliyetleri göz önüne alındığından bunun böyle olmadığını söylemek gerekir.¹¹² Yine de incelemek ve merak edenler adına da bunun doğru olmadığına bakmak isteyenler için ilgili kaynaklara göz atabileceklerini söyleyebiliriz.¹¹³ Burada asıl vurgulanacak husus Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlülüğü ve olabileceklerini önceden tahmin ederek önlemler alması onun büyük bir lider olma özelliklerinden söylenecek olanlardır.

Bu süreçten sonra ise birçok Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri ve direniş örgütlerinin faaliyetlerine başladıklarını da görebilmekteyiz. Bir yıla yakın süren bu İngiliz işgal süreci ise Suriye İtilafnamesi olarak bilinen antlaşma sonrasında Fransa tarafından Antep'in işgal edilmesi sürecini beraberinde getirecektir.

2.2. FRANSIZLARIN ANTEP'İ İŞGALI

1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında yapılan "Sykes – Picot" antlaşması, Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma üzerine yapılmış önemli bir antlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz-Fransız kontrol ve etki alanları şeklinde ifade edilecek bu antlaşma, savaşın sona ermesi ve Fransa'ya verilecek bölgelerin İngiltere tarafından işgal edilmesi sonrası tekrar gündeme gelmiş, Fransa Suriye bölgesi ile Güneydoğu Anadolu bölgesinin de kendilerine verilmesini istemiştir. Yani Fransız işgal bölgelerinin İngilizler tarafından işgal edilmesi bir hoşnutsuzluk yarattığından konunun tekrar görüşülmesi ve karar verilmesi için bir görüşmenin yapılması gerekliliği hissedilerek görüşmelere bu bağlamda hız verilmiştir.

¹¹²Bilal Şimşir, Ali Cenani Bey'in İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçmediğini ve İşgal kuvvetleri ile yakın ilişkiler kurduğunu ve İstanbul'da olduğu zamanlarda evinde çeşitli davetler verdiğini, hatta Amerikan Yüksek Komiserinin dostu olduğunu dahi söylemesi dikkati çeken gelişmedir. Bu ve buna dair birçok durumun olması da gerçekten Ali Cenani Bey'in bu savunmayı yapıp yapmadığı konularında tartışmayı ortaya çıkarmıştır. Merak edenler Bkz, Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.317-318.

¹¹³Hasip Saygılı, "Gaziantep Savunmasının Hazırlık ve Teşkilatlanmasını Ali Cenani Bey mi Yaptı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Haziran 2021, Cilt 7, Sayı 2, s. 805-817.

Yapılan bu görüşmeler sonucu ise İngiliz Başbakanı Lloyd George ve Fransa Başbakanı Clemenceau arasında antlaşma sağlanmış, İngilizler Antep'in de içerisinde bulunan Güneydoğu Anadolu bölgesinin işgalini Fransa'ya bırakmayı kabul etmişlerdir. Yapılan görüşmeler ve sunulan antlaşmaların kabul edilmesi ise 1 Kasım 1919 yılına kadar görüşmeler uzasa da antlaşma bu tarihte edilmiştir.¹¹⁴ Bu antlaşma da özet olarak Güneydoğu'da bulunan işgal bölgelerinin Fransızlara teslim edilmesi ve Suriye bölgesinde de belli kazanımların Fransa'ya bırakılmasında anlaşma yapıldığını söylemek mümkündür. Fransızlar tüm Suriye ve Lübnan bölgeleriyle Antep, Urfa Maraş ve Adana'nın da içerisinde yer alan bölgeyi işgal edecek, İngilizler ise işgal ettikleri yerleri Fransızlara teslim ederek işgaller Fransız idaresine geçmesi konusunda Fransızlara bırakılması konusunda yardımcı olacaktı.

Tabi tüm bu gelişmeler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde ise bu işgallerin asla kabul edilmeyeceği ve mücadelenin başlayacağı bir dönemde yaşandığını ifade etmek gerekir. Zira 15 Mayıs'ta İstanbul'dan yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a vardığı vakit artık Millî Mücadelenin de başladığını ve hiçbir işgalin de kabul edilemeyeceğini tüm dünyaya ilan edecek direnişini başlatmış oldu. Havza Genelgesi, Erzurum Kongresi ve Nihayet Sivas Kongreleri ile tüm ülkeyi kapsayan büyük kongreler yapılmıştır. Erzurum Kongresinde Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurulmasının gerekliliklerini ve mücadeleye başlanacağı mesajını verdiği gibi, Sivas Kongresi ile birlikte de bu mücadelenin tüm yurttan yapılması için artık silahlı mücadele aşamasına geçileceğini de tüm dünyaya açıklamıştır. Bu süreç Millî Mücadele'nin askeri safhasına geçtiği süreç olarak 1919'un sonları ve 1920'li yılların başından 1922 Mudanya Ateşkes antlaşmasına kadar olan süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fransız işgal sürecine tekrar bakacak olursak yapılan antlaşma sonrasında Antep'in işgali için İngiliz işgal kuvvetleri bölgelerinden çekilmeye başlamışlardır. Aynı şekilde Urfa ve Maraş şehirleri de bu işgallere uğramışlardır.¹¹⁵ İşte bu süreç yaşanırken Hariciye Nezaretine Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif imzasıyla yazılan telgrafta bu işgalin gerçekleşebileceğine dair 1 Kasım 1919 tarihinde yazılmış olan şu belge dikkat çekmektedir:

¹¹⁴*TİH IV.Cilt, s.71.*

¹¹⁵Pekdoğan, A.g.e, s.221.

‘‘Ayıntab’’ın Fransızlar canibinden işgal-i asker altına alınacağı rivayet-i vakı’a ve bazı hareket-ı askeriyyeden anlaşıldığına ve İngiliz Generali tarafından bu babda kuvvet bulunan beyanata dair malumata havi Ayıntab’a Maraş vilayetinden gelen iki kitatelgrafname ile öteden beri İngiliz işgali askeriyesinin altında bulunmakta olan Maraş vilayetine Fransız işgal-i askeriyesinin vürudatının olduğuna ve takriben bazı Ermeni ve diğer Fransız efradından ibaret bulunan kuvve-i askeriyyenin gelmiş olduğu anlaşılmıştır.’’¹¹⁶

Yine Dahiliye Nezareti Şifre Kaleminde de benzer bir belgede işgalin olabileceğine dair merkezin uyarıldığına dair evrağı da görebilmekteyiz.¹¹⁷

İşte arşiv belgelerinde de görüldüğü üzere Antep’in Fransızlar tarafından işgal edileceğine dair belgeler ve Antep’in Fransızlar tarafından da işgal edileceğine dair endişeler ile duyumların da olduğunu görebilmekteyiz.¹¹⁸ En nihayetinde antlaşma uyarınca 5 Kasım 1919 tarihinde Antep’in Fransızlar tarafından teslim alınarak işgal sürecine gidilmiştir. Bu teslimden bir gün önce bir beyanname yayınlanmış, bu beyanname de özet olarak İngiliz Askeri kuvvetlerinin Antep’i işgal ettiği süredeki yetki ve vazifelerinin aynı olduğu ve İtilaf Devletleri’ni temsil ettiklerini beyan eden açıklamayı yayınlamışlardır.¹¹⁹

Fransızların ise bölgeyi bu kadar çok istemelerinde yatan sebeplere baktığımızda ise benzer şekilde siyasi ve ekonomik gerekçelerin olduğunu söylemek zor değildir. Zira bölgenin hem Suriye hem de Akdeniz’e olan yakınlığı, ticaret yollarının kesişim noktalarının olması bu bağlamda kıymetlidir. İtilaf Devletleri her ne kadar birlikte hareket ediyor olsalar da bu toprak paylaşımları konusunda anlaşmazlıkları da bulunmaktaydı. Nitekim Suriye İtilafnamesi bu çekişme ve toprak anlaşmazlığı konusunda en önemli kırılma noktalarından birisi olmuştur. İngilizlerin bu kadar fazla toprak işgal etmeleri karşısında Fransızlar da kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri bölgeleri işgal konusunda harekete geçerek istediklerini almışlardır.

¹¹⁶BOA, HR; SYS, 2542/4-1.

¹¹⁷BOA, DH; ŞFR, 609-14.

¹¹⁸ İrade-i Milliye gazetesinin 27 Ekim 1919 tarihli gazetesinde bu endişeler yer almaktadır. Şu sözler dikkat çekicidir: ‘‘Ayıntab’’ da bulunan İngiliz Kuvâ-i işgaliyesinin çekileceğini ve yerine Fransız işgal kuvvetlerinin geleceğini haber alan Ayıntabahaliy-i muhteremesi hiçbir devletin kuvvetini kabul etmeyeceklerini Hükümet-i Seniyye nezdinde protesto etmişlerdir. Bütün ahali heyecan içindedir.’’ Bkz, İrade-i Milliye. 27 Ekim 1919, Sayı 2, s.2

¹¹⁹ Beyannamenin maddelerine detaylıca bakmak isteyenler Bkz. TİH IV.Cilt, s.71.

Ayrıca kendilerinin de İtilaf Devletleri içerisinde oldukça güçlü ve söz sahibi olduklarını tekrar gösterebilmek adına böyle bir girişimde bulduklarını da söylemek mümkündür. En nihayetinde de hem siyasi, askeri ve hem de ekonomik hem de diplomatik birçok da sebebin etkisiyle antlaşma yapılarak işgal sürecine gidildiğini ifade etmek gerekir. Antep'in işgal edileceğini haberi ülkenin birçok yerinde derin üzüntüye yol açarken birçok da tepki telgrafı yazılmıştır.

Onlardan örnek olarak bir tanesi de 31 Ekim 1919 tarihinde Hısn-ı Mansur'dan (Adıyaman) yazılan bir tepki telgrafıdır. Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti İdare Heyeti Adına Mehmet Aliimzasıyla yazılan yazıda şu ifadeler yer almaktadır:

“Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Temsil Heyetine İngiliz işgal kuvvetleri tarafından tahliye edilen ve bundan sonra hiçbir devletin işgal etme yetkisi olmayan Urfa, Maraş ve Antep'in bu sefer de Fransızlar tarafından işgal edileceğini büyük üzüntü ile işittik. Millî menfaatlerimize ve mütareke hükümlerine tamamen aykırı olan bu duyumların doğrulanması kötü sonuçlar doğuracağından Fransa'nın bu hukuku hiçe sayan harekâtını protesto eder ve kutsal vatanımıza yabancıların ayak basarak tecavüz etmemelerini ve meselelerin halledilmesini rica ederiz.”¹²⁰

Bir örnekle ifade ettiğimiz gibi Antep'in tekrar işgal edilmesi tüm ülkede tepki ve endişe yaratsa da 5 Kasım günü ise hem Urfa hem de Maraş şehirleri de Antep'te olduğu gibi Fransızlar tarafından İngilizlerden devralınmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Fransızlar ve Güney bölgesi ile alakalı verdiği genel durum ve yine bölge hakkındaki değerlendirmeleri ise Askeri Tarih belgesinde şu ifadelerle geçmektedir:

“İngilizler, Maraş, Antep ve Urfa'yı tahliye ettikten sonra oraya Fransızlar geldiler, anlaşma yaptılar. Anlaşmaya göre, Harput, Mersin, Sivas ve bunu içine alan sahayı yavaş yavaş işgal altına almak üzere harekete geçiyorlardı. Biz biraz daha ciddi davrandık. Meseleye önem verdik ve kuvvet toplayacağımız kaynakları dikkate aldık. Yapılan plana göre bazı tedbirler alınarak harekete geçildi. Bizim aldığımız tedbirlerle çizdiğimiz bu sınır

¹²⁰Askeri Tarih Belgeleri-128, C.61, Ankara 2012, *Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı*, s.3.

Halep'e kadar uzandı ve tedbirler hâlâ devam ediyor. Bu faaliyet üzerine Fransızlar hemen durdular. İngilizler her ne kadar aralarındaki anlaşma gereğince Fransızlara yardım edeceklerse de el altından Fransızlar aleyhinde harekete geçtiler ve Fransızlar durmaya mecbur kalarak bizimle görüşüp “Bu hareketi durdurun.” diye rica ettiler. Ermeni birliklerinin ayrılmasına, seçimlerin yapılmasına izin verilecek. Kısacası söylediklerini yaptılar ve yapacaklardır. Bunu gönülden yaptılar. Fransızların Kuvâ-yi Milliye'ye önem verdikleri gerçektir.”¹²¹

Her ne kadar bunlar konuşulmuş ve değerlendirmeler yapılmış olsa da olan olmuş ve Fransızlar en nihayetinde bu işgallerini gerçekleştirmişlerdir. Şehre gelen ilk Fransız birlikleri ise bir Albay komutasında Ermeni taburu, Afrika Avcı bölüğü ve Fransız bölüğü olarak işgali gerçekleştirerek Antep'e girmiş, işgal sürecini başlatmışlardır.¹²² İngiliz işgali sırasında örgütlenen Ermenilerin Fransız işgali sırasında bir Ermeni taburunu görmeleri ise orada yaşayan Ermenileri daha da bir coştururken bölgedeki Antep halkını ise derinden üzmüştür. Zira Fransızlar da kendileri için maşa olarak kullanmak üzere Ermenilere kol kanat germiş, Türklere eziyetler ve zorluklar çıkararak Ermenileri korumaya aldıklarını göstermişlerdir.¹²³ Fransızların geldikleri gibi karakol ve devlet kurumları üzerindeki Osmanlı sancaklarını indirmeleri, keyfi olarak kadınların peçelerinin açılması ve yalnız Türklerin keyfi olarak şehit edilmeleri, Antep halkının büyük tepkilerine ve protestolarına sebep olmuştur. Bu gelişmeler ise zaten var olan mücadele azminin, Türkün şeref ve haysiyetine yapılmış olduğundan geri dönülemez bir dönüm noktası olmuş, Fransızlar tarafından bazı önlemler alınarak protestoların önüne geçilmeye çalışılsa da artık mücadele kaçınılmaz olmuştur. Müdafaa-i Hukuk cemiyeti ise bu haksız işgal ve eziyetleri duyurarak mücadeleyi teşkilatlandırma ve halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Mustafa Kemal Paşa ise sonrasında bu işgali şiddetle protesto ederek Antep halkına bir telgraf çekmiştir. Telgrafta ise ‘*hiçbir ecnebi*

¹²¹Askeri Tarih Belgeleri-120, C.56, Ankara 2007, *Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı*, s.57.

¹²²*TİH IV.Cilt*, s.72.

¹²³Fransızlar ile Ermeniler arasındaki münasebetler bağlamında çok önemli olmuştur. Arşiv belgelerine yansıyan Fransız Ermeni iş birliği konusunda detaylı arşiv belgeleri yayınlanmıştır. Bu konuya detaylıca bakmak isteyenler Bkz, *Osmanlı Belgelerinde Ermeni Fransız İlişkileri 1920 – 1922 Cilt 3*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:66, Ankara 2003.

işgalinin kabul edilemeyeceğini, her nevi muamele ve işgale mümkün olan sürat ile muhalefetin şart ve esas olduğu”¹²⁴ bildirilmiştir.

Aynı şekilde Antep Mutasarrıf Vekili tarafından da işgal protesto edilerek protesto metni hem Fransızlara hem İstanbul Hükümetine hem de o sıralarda Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmiştir. Bu suretle hem Antep'in hem de Maraş ve Urfa'nın da işgalleri protesto edilmiş, artık silahlı mücadeleye geçilmesi ve millî iradenin hâkim kılınması adına ne gerekli ise yapılmasının emredildiğini söylemek mümkündür.¹²⁵

İşte görüldüğü üzere Selahattin Adil Bey daha göreve gelmeden siyasi ve askeri tablo yukarıda zikredildiği gibi cereyan etmiştir. Antep hem İngiliz hem de Fransız işgal süreçlerini birer yıl arayla yaşamış, üstüne de şehirdeki Ermeniler teşkilatlanarak katliamlara ve zulümlerini gerçekleştirmişlerdir.

2.3. TBMM'İN AÇILMASI SÜRECİ ve ANTEP'TE YAŞANAN ASKERİ MÜCADELELER

Millî Mücadele, dünya tarihinde eşi benzeri olmayan ve Türk Milletine ait bir kurtuluş mücadelesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii bu mücadelenin birçok kahramanı olduğu gibi başkahramanı ve Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal'i söylemeden geçemeyiz.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a yola çıktığı vakit 9.Ordu Müfettişi olarak bölgede çatışmaların sona erdirilmesi ve asayişin sağlanması amacıyla görevlendirilmişti. Fakat kendisi vatanın kurtarılması adına İstanbul'da kaldığı sürede çeşitli görüşmeler ve faaliyetlerde bulunsa da bir süre sonra bu mücadelenin Anadolu'dan başka bir yerde yapılamayacağını fark ederek Anadolu'da bu mücadelenin yapılması gerekliliğini görmüş ve Anadolu'ya geçmenin yollarını aramıştır. Bunu da 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla gerçekleştirmiş, Samsun'a vardığı vakit Havza Genelgesi'ni yayınlayarak Millî Mücadele'nin kongreler dönemi olarak ifade edeceğimiz mücadele dönemini böylece başlatmıştır. Önce Erzurum Kongresi sonrasında ise Sivas Kongrelerinde artık Millî Mücadele'nin askeri safhasına

¹²⁴ Ayhan Öztürk, *Millî Mücadele'de Gaziantep*, Geçit Yayınları, Kayseri 1994, s.65.

¹²⁵ Protesto metninin detaylı haline bakmak için bkz. Dursun Ali Akbulut, "Maraş, Urfa ve Antep'in İşgali Üzerine Erzurum'dan Çekilen Protesto Telgrafı" *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 1990, C.1, S.4, s.60-69.

geçileceği ve mücadelenin başlayacağını dünyaya bildirilmiştir.¹²⁶ Tabi bu zikrettiğimiz tarihlerde daha meclis resmen açılmadığını hatırlamak gerekir.¹²⁷

Bu tedbirler alındığı sürede ise Antep halkı artık kendilerine edilen zulüm ve baskılar sonucunda mücadeleyi başlatarak önce protestolar sonra da silahlı mücadele için çalışmalarına başlamışlardır. Antep'te yaşanan en önemli girişim hiç şüphesiz 30 Aralık 1919 yılında gerçekleştirilen geniş bir katılımı yapılan miting ve sonrasındaki yürüyüş olmuştur. Zira bu miting Antep'te yaşanan en geniş katılımı ve heyecanlı mitinglerden birisi olmuştur.¹²⁸ Halk burada işgali ve Antep'te bir manda idaresi kurulmasına karşı çıktığı gibi bu işgale de karşılık vereceğini açık açık ilan etmiştir.¹²⁹

1919 yılında Mustafa Kemal Paşa şehrin işgal edileceğini öngördüğünden şehrin savunması adına girişimlerde bulunarak Heyet-i Temsiliye'ye gerekli hazırlıkların yapılması, teşkilatlanmanın organize edilmesiyle sonucunda mücadele için hazırlık yapılmasını öğütlemiştir.¹³⁰ Zaten Müdafaa-i Hukuk cemiyetinin faaliyetleri, Antep'te görevlendirilen Kuvâ-yi Milliye askerleri ve gönüllü olarak savunmaya katılan Antep halkı da aslında savunmanın asli kuvvetlerinden olmuşlardır.¹³¹ Bu kuvvetler, 1920 yılının Ocak – Şubat aylarında silahlı olarak hem Fransızlarla hem de Fransızların desteklediği Ermeni güçleri ile çeşitli silahlı mücadelelere başlamışlardır. Zira 26 Ocak 1920 tarihinde Fransızlara karşı mücadele için Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı emirde şu ifadeler yer almaktadır:

‘‘Fransızlar aleyhine kıyam harekâtının şekli Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birdenbire buldukları yerde muhasara etmek ve bundan sonra büyücek Kuvâ-yi Milliye kitlelerini tedricen muhtelif yerlerde topluyarak ve ufak garnizonlardan başlayarak anları müteakiben esir ve imha eylemektedir.

¹²⁶Erzurum Kongresi'nin Detaylarına bakmak için Bkz, Cevdet Küçük, ‘‘Erzurum Kongresi’’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul 1995, S.335-337, Sivas Kongresine Detaylı bakmak İsteyenler Bkz, Haluk Selvi, ‘‘Sivas Kongresi’’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s.284-285.

¹²⁷ BMM olarak bilinen Türkiye Büyük Millet Meclisi bahsettiğimiz tarihlerde açılmamış 23 Nisan 1920 tarihinde Meclisin açıldığını unutmamak gerekir.

¹²⁸Hasip Saygılı, *Antep Harbine Yeniden Bakmak*, s.127.

¹²⁹Miting'e on binlerce kişinin katıldığı ifade edilir. Bu mitingin detaylı anlatımı için Bkz. Saygılı, *A.g.e.*, s.127.

¹³⁰ Pekdoğan, *A.g.e.*, s.226.

¹³¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt 3, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1973, s.180.

Muhasara tedabirişimendöfer köprülerini ve tünelleri atmak yollan otomobil işlemivecek hale getirmek her Fransız kuvvetinin her muvasala yolunu seyyar müfreze ile kesmek, her Fransız kuvvetini ne kadar az olursa olsun mutlaka bir kuvvetle tutuşturmaktan ibarettir. Bu kıyam şeklinde kat'î olan muvaffakiyetin sırrı muvasalatın daima munkati' bulmasındadır. Cephe teşkili gibi bizim için düşmandan daha çok fedakârlığa ihtiyaç olan ve mehâzır-i siyasiyeyi davet edebilen usul-ü muntazamadan da bu suretle mümkün olduğu kadar içtinab edilmiş olur.”¹³²

Bu belgede görüldüğü üzere özetle yapılacak planların ve savunmanın ne şekilde yapılacağı, Fransızlarla yapılacak mücadelenin şekilleri ile kolorduların görev yerleri yer alarak düşmana karşı alınması gereken tedbirler açıkça ifade edilmiştir.

Aynı tarihlerde ise Fransız kuvvetlerini engellemekle görevlendirilen Kuvâ-yı Milliye'nin ve Antep savunmasının en önemli isimlerinden olan Şahin Bey, Antep'te Fransızlarla askeri olarak mücadeleyi başlatarak Fransızların Kilis bölgesinden çekilmesini sağlamanın yanında teşkilatlanmayı da organize ederek hem bölge halkının moralini yükseltmiş hem de mücadele azminin arttırılmasını sağlamıştır.¹³³

Yine Şahin Bey'in 11 Şubat 1920 tarihinde Fransız işgal komutanlığına yazdığı metinde şu ifadeler dikkat çekmektedir:

*‘Maraş isyanı, Ermenilerle Türkler arasında ayrılık tohumu eken General Geret'in hilekârlığı sonucudur. Fransızlar asayiş korumak ve 11 Şubat'ta dört Amerikalının öldürülmesine engel olmak konusunda beceriksizlik gösterdi. Halen Antep-Kilis yolunda asayiş sağlanmamıştır. Fransızlardan başka herkes, sorumluluğum altında tehlikesizce seyahat edebilir’*¹³⁴

Buradan anlamamız gereken husus ise Ermenilerin Fransızlar tarafından sürekli kışkırtılmasına ve en sonunda Türklere karşı Ermenilerin de kullanıldığı gerçeğidir. Zira yukarıda Şahin Bey'in de belirttiği gibi Ermeniler ve Türkler arasına ayrılık tohumu eken Fransızlar olmuş, bu durum kaçınılmaz olarak çatışmalara da

¹³²Belge No:383, ATBD, Ankara 1956, Sayı15, Cilt 5, s.1.

¹³³Lohanizade Mustafa Nureddin, Çeviren: Mehmed Ali Akidil, *Gaziantep Savunması*, İstanbul 1989, s.38.

¹³⁴Lohanizade Mustafa Nurettin, *Gaziantep Savunması*, s. 38.

dönüşmüştür.¹³⁵ Fakat Ermenilerin de öteden beri devlet kurma hayallerinin olduğunu, bu emelleri doğrultusunda hareket ettiklerini unutmamak da gerekir. Özellikle İngiliz işgal süreci ve sonrasında ise Fransız işgal süreçleriyle birlikte bu emellerini hayata geçirmek için faaliyetlerini askeri siyasi şekillerde sürdürmeye çalıştıklarını söylemek mümkündür Fransızların gelişi ise Fransızların Ermenileri Türklere karşı kullanma imkânı verse de bu durumun kendileri için nasıl olumsuz sonuçlara yol açtığını da kısa sürede görmüş olmaları bu açıdan dikkat çekicidir.

Nihayet 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi¹³⁶ olarak açılan Meclis'in açılmasından sonra artık tam manasıyla mücadele için Antep bölgesinin daha fazla desteklenmesi için gerekenler yapılacak ve bu çalışmalar bölgede bir kolordunun görevlendirilmesi ve sonrasında destek kuvvetler ile devam edecektir. Meclis'in açılması, düzenin kurulması, mebusların seçilmesi ve artık tek bir merkezden bu mücadelenin sürdürülmesine olanak sağlanmış ve meclisin açılışından 2 ay sonra bölgede Selahattin Adil Bey'in kolordu komutanı olarak görevlendirilme süreci gerçekleşmiştir. Bu kapsamda bu görevlendirme bölgedeki gelişmeleri de derinden etkileyecektir.

2.4. 26 HAZİRAN 1920 TARİHİNDE ADANA KOLORDOSUNUN KURULMASI ve SELAHATTİN ADİL BEY'İN GÖREVLENDİRİLMESİ

Yukarıda zikrettiğimiz hususlardan sonra asıl olarak Antep harbinde hem halkı hem de Kuvâ-yı Milliye güçlerine moral ve destek verecek gelişme hiç şüphesiz bölgede 2. Kolordunun görevlendirilmesi olmuştur. Zira bölgede yaşanan çatışmaların bu denli şiddetli ve Fransızların sürekli destek kuvvetleriyle Antep'e saldırıları sonucu bölgenin daha fazla desteklenmesi kararı alındıktan sonra 26 Haziran 1920 tarihinde Heyet-i Vükela¹³⁷ kararı doğrultusunda Adana Cephesi Komutanlığı oluşturulmuştur.¹³⁸ Bu kolordunun bölgede olması hem bölge de moral

¹³⁵Bu çatışmaların ve Antep Savunmasının detaylı haline bakmak için Lohanizade Mustafa Nureddin, *A.g.e.*, s.39.

¹³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk açıldığında BMM yani Büyük Millet Meclisi olarak anılmış, sonradan adı Türkiye Büyük Millet Meclisi olmuştur. Kılıç Ali, *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Sel Yayınları, İstanbul 1955. s.32.

¹³⁷Heyet-i Vükela icra vekilleri anlamına gelir. Bugün ki karşılığı ise Bakanlar Kurulu olarak söylenebilir. O günün anlatımında bu ifadenin kullanılması daha doğru olacaktır.

¹³⁸ Mümtaz Ulusoy. *İstiklal Harbi'nde İkinci Kolordu (1918-1921, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006*, s. 25.

hem de savunmaya daha fazla katkı vermesine olanak vereceğinden önemli görülmelidir.¹³⁹ Göreve gelişini kendi hatıratlarında şu sözlerle ifade etmektedir:

‘*Bölgenin genişliği ve önemi ile mütenasip bir teşkilata ve tek elden idaresine ihtiyaç görüldüğünden 26 Haziran 1920 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Güney Cephesi kumandanı olarak tayinim çıkmıştı.*’¹⁴⁰

Resmi yazısı ise şu sözlerle anlatılmaktadır:

‘‘Yeni teşkil edilen Adana Cephesi Kumandanlığına Kolordu Komutanı salahiyetiyle Miralay Selahattin Adil Beyefendi tayin edilmiştir. Adana Cephesi, Mersin’den itibaren Fırat Nehri’ne kadar imtidat eden (uzanan) Fransız Cephesini ihtiva eder (kapsamaktadır). Silifke, Niğde, Kayseri Livalarıyla (sancaklarıyla) Adana Vilayeti ve Konya Vilayetinin Ereğli kazası ve Maraş, Ayıntab Livaları ikmal mıntıkası ve Ahz-ı asker (asker alma) mıntıkası olarak Adana Cephesi Kumandanlığına tahsis edilmiştir.’’¹⁴¹

İşte böylece hem kendi hatıratında hem de diğer kaynaklarda göreve nasıl geldiğini görebilmekteyiz. Bu suretle resmen Antep Savunmasındaki görevi başlamış ve bölgeye gelmek için çalışmalara başlamıştır. Bu kolordu, başlangıçta Adana Cephesi Kolordusu olarak adlandırılmış, fakat sonrasında ise İkinci Kolordu Komutanlığı olarak adı değiştirilmiştir.¹⁴² Kolordunun görev bölgesi ve amacına baktığımızda ise Mersin’den Fırat nehrine kadar olan Fransız cephesinde düşmanı engellemek ve bölgedeki kuvvetlerin organizasyonlarını sağlayıp Ankara Hükümetini bilgilendirmek ve raporları göndermek şeklinde özetlenebilir. Ayrıca görevlendirilen 2.Kolordunun da görev sahası Adana’dan başlayıp Antep’in de içinde olan geniş bir bölge olduğundan içerisinde Maraş, Urfa ve Adana bölgelerinde yaşanan hadiselerde yer almaktadır.

¹³⁹ Mütareke Dönemi ve sonrasında Ordunun durumu hakkında detaylı bilgi almak isteyenler Bkz. Zekeriyâ Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.s.7.

¹⁴⁰*Hayat Mücadeleleri*, s. 323.

¹⁴¹*TİH IV. Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 187, Bkz, Gnkur. ATASE Bşk. lığı Arşivi; Kol: İSH, Kutu: 748, Göm: 200, Belge: 200- 1

¹⁴²Adana kolordusunun unvanı daha sonrasında İkinci Kolordu Kumandanlığına çevrilmiştir. Bununla ilgili 09.11.1920 tarihli Cumhuriyet Arşiv belgesinde Kararname yayınlanmıştır. Kararname ile ‘*Adana Cephesi Kumandanlığı Unvanı İkinci Kolordu Kumandanlığına tahvil edilmiştir.*’Bkz, BCA, Kutu 1, Gömlek 18, Sıra 14.

Fakat biz Antep ile ilgili olan ve Selahattin Adil Bey'in olduğu kısımlarına odaklandık. Bu sebepten bu kolordunun sadece Antep için değil bu geniş bölgede görev olarak mücadele ettiğinin de bu suretle unutulmaması gerekir.

Bir diğer husus ise yine 3.Kolordu komutanı Selahattin Bey ile karıştırılmaması gerekliliğidir. Miralay Selahattin Bey diye kaynaklarda gördüğümüz Selahattin Bey Sivas merkezli 3.Kolordu Komutanı olarak görev yapmaktadır.¹⁴³ Ayrıca 3.Kolordu'nun görev bölgesi Sivas ve çevresi olsa da Antep ile alakalı belgeleri olduğundan isimlerin birbirleri ile karıştırılmaması gereklidir. Biz ise 2. Kolordu olarak Selahattin Adil Bey'in faaliyetlerine bakmaktayız. Zaten kaynaklarda da Selahattin Adil Bey ifadeleri ile de yer almaktadır. Bu suretle Selahattin Adil Bey resmen göreve başlamıştır.

Antep'i bu denli detaylı ve tarihsel süreçleri de ele alarak anlatmamızın diğer bir önemli sebebi de Selahattin Adil Bey'in görev yapacağı bölgenin ne tür zorluklar ve sıkıntılar çekmekte olan bölge olduğunun daha iyi anlaşılmasıdır. Zira Antep hem İngilizler hem de Fransızlar tarafından birer yıl arayla işgal edilmiş, bu işgaller sonucunda ise halkında doğal olarak haklı ve psikolojik olarak da haklı tepkisiyle karşı karşıya kalınmıştır. Çünkü İtilaf Devletleri, işgal ettikleri bölgelerde uyguladıkları ilk ve temel politikalarından birisi de o bölgede yaşayan azınlıkları kışkırtmak ya da onları bir maşa olarak kullanarak onları kendi emelleri için piyon olarak öne atmak üzere plan yapılmasıdır. Bu durum Antep'te Ermenilere, Batı ve diğer bölgelerde ise Rum ve diğer azınlık gruplar üzerinde denenmiştir. İşte Antep'te dediğimiz gibi Ermeniler bu gaye ve emeller uğruna önce İngilizler sonra da Fransızlar tarafından hem teşkilatlandırılmış hem de Türklerle mücadele için Fransız ordularında dahi yer almışlardır. Özellikle yukarıda da zikrettiğimiz gibi Fransız işgal ordularının içerisinde Ermeni Lejyonlarının olması da bu durumu bize göstermektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı bu detayları söylemeden, neden Antep işgal edildi sorusunu anlatmadan bir Antep Harbi'ndensz etmemiz mümkün değildir.

¹⁴³Selahattin Bey, 3. Kolordu komutanı olarak görev yapmaktadır. Millî Mücadele Sonrası soyadı kanunu sonrası Köseoğlu soyadını almıştır. Bu açıdan Selahattin Adil Bey ile karıştırılmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ANTEP HARBİ'NİN BAŞLANGICI VE SELAHATTİN ADİL BEY'İN SAVUNMAYA KATILMASI

3.1. SELAHATTİN ADİL BEY'İN ANTEP SAVUNMASINDAKİ ROLÜ VE ÇABALARI

Selahattin Adil Bey'in, Adana Kolordu Komutanlığı görev emrinin çıkarılmasından üç gün sonra yani 29 Haziran 1920 tarihinde Ankara'dan Adana'ya gelerek Pozantı'ya ulaşarak resmen kolordu komutanı olarak göreve başlamıştır. Cephe karargâhını Pozantı'ya kurmayı tercih etmesinin temel sebebi de bahsedilen dönemde Antep'in ve kolordunun görev bölgesindeki diğer şehirlerin Fransız işgalinin altında olması ve özellikle Antep'in de bu tarihlerde kuşatma altında olmasıdır. Selahattin Adil Bey, göreve atanmadan üç ay önce Antep şehri de kuşatma altına alındığından karargâhını Adana'da kurması da bu sebepten olmuştur. Yani Antep Savunması aslında Nisan 1920 tarihinde başlamış, Selahattin Adil Bey ise 26 Haziran 1920'nin tarihinde görevine resmen atanmıştır.

Özellikle Selahattin Adil Bey'inde asıl tehlikenin Batı Cephesi'nde olduğundan bahisle bu bölgede zayıf birliklerin bulunması sorunu olduğunu ifade etmiştir. Asıl kuvvetler Batı Cephesi'nde olduğundan Fransızlara karşı Güney Cephesi'nde bulunan birkaç taburdan başka birlik olmadığından bu cephenin savunması da zorunlu olarak millî kuvvetler yani Kuvâ-yı Milliye ye bırakılmış, lojistik sorunlarda baş gösteren bir mesele haline gelmiştir. Selahattin Adil Bey, bölgesini yakından incelemek ve çeşitli birlik ve cephe kumandanları ile görüşmek üzere Tarsus bölgesine oradan da Pozantı'ya giderek görevine resmen başlamıştır.

Selahattin Adil Bey'in Antep ile olan ilk hareketi 26 Temmuz 1920 yani göreve atandığından bir ay sonra gerçekleşebilmişti. Bunun sebebi de hem bölgenin geniş bir görev sahası olması hem Urfa ve Maraş'ta yaşanan mücadeleler, hem bölgedeki birliklerin yetersizliği ve Antep şehrinin de bahsedilen dönemde işgal

altında olmasından dolayıdır. Ayrıca bu süre zarfında kolordunun lojistik ve diğer sorunları ile görev bölgesindeki diğer şehirlerin de sorunları ile uğraşmıştır.

Böylece 26 Temmuz 1920 tarihinde Arslan Bey ile birlikte Selahattin Adil Bey'in Antep cephesine hareketi gerçekleşmiştir. Kendisi hatıratında Maraş başta olmak üzere tüm işgal bölgelerinde İngiliz Sömürge yönetiminde sorunların bulunduğunu, Fransız işgal sürecine geçildikten sonra da bu sorunların devam ettiğini bildirmektedir. Asıl Antep halkının Ermenilerin teşvik ve aldatmaları sonucu önce İngiliz işgal sürecinde Ermenilerin de teşkilatlanıp harekete geçmesiyle sonra da Fransız işgal süreciyle problemlerin yaşandığını ifade etmesi de bu açıdan kıymetlidir. Bu sürecin Ermenilerin çıkar ve emelleri doğrultusunda önce İngilizlere sonra da Fransızlarla iş birliği yaptığını göstermesi açısından şu sözlerle özetlemektedir:

“İngilizler Antep’te özellikle Ermenilerin teşviklerle aldatmalarıyla şiddet yoluna saparak Müslümanlar elindeki silahları toplamak, bazı ileri gelenleri Suriye’ye sürmek gerek kasabadaki gerek Suriye’den dönen Ermenilerin Müslümanlara karşı giriştikleri saldırı ve tahrikleri koruyan bir tutum içerisinde bulunmak gibi birçok ağır muamelelerde bulunmuşlardı.”¹⁴⁴

Antep’te süren bu yaklaşık bir yıla yakın İngiliz işgal süreci sonrası Fransızların bölgeye gelip işgali devam ettirmeleri de bardağı taşıran damla olacak ve sonunda Antep savunmasına dönüşecek olan süreci beraberinde getirecektir.

Fransızlar, 28 Mart 1920 tarihinden itibaren Albay Andrea komutasındaki kuvvetlerle Antep’e saldırarak ve bu süreç 1 Nisan 1920 tarihinden itibaren bildiğimiz haliyle Antep savunmasının resmi tarihi olacaktır. Selahattin Adil Bey bu suretle durumu kendi hatıratında da ifade ederek Antep savaşının nasıl başladığını detaylıca ifade etmektedir.¹⁴⁵

Hem Güney bölgesinde Millî kuvvetlerin yaptıkları mücadeleler, hem Fransızların Suriye’de hakimiyetlerini tam manasıyla kuramamaları hem de alınan yenilgiler üzerine 30 Mayıs 1920 tarihinde 20 günlük bir ateşkes yani mütareke kabul edilmiş, Ankara hükümeti tarafından 16 Haziran 1920 tarihinde yapılan genelge üzerine 19 Haziran tarihinden itibaren çatışmaların tekrar başlaması

¹⁴⁴Hayat Mücadeleleri, s. 338.

¹⁴⁵Hayat Mücadeleleri, s.338-339.

bildirilmiştir. Fakat SelahattinAdil Bey'in hatıratında bu durumun böyle olmadığı şu sözlerle dikkat çekmektedir:

‘‘Sonradan gösterilen büyük fedakârlık ve kahramanlıkla da sabit olduğu gibi Antep halkının vatana olan derin bağlılığından şüphe edilemeyeceğine göre geçen olayların etkisi, Fransızların yönetiminde fazla şiddetli davranmayışları, şehrin harap olmasının önlenmesi ve normal hayatın korunmasından doğan haklı istekler, genel durum dolayısıyla Ankara'nın yardımından yoksunluk gibi çeşitli duygusal etkenlerin bu duruma sebep olduğunu kabul etmek gerekir’’¹⁴⁶

En nihayetinde uzun bir yolculuk, mücadele ve ateşkessüreci sonrası göreve atandıktan bir ay sonra Antep'e gelebilen Selahattin Adil Bey, 26 Temmuz akşamı şehrin kuzeyinde şose kenarında bulunan Sam köyüne gelmiş, burada Antep AskerlikDaireBaşkanı ve Mıntıka Komutanı olan Kurmay Yarbay İrfan Bey, merkez heyeti başkanı Ferid Bey ve Özdemir Bey ile genel durumu görüşüp sonrasında hatıratında Özdemir Bey ile ilgili detaylı bilgi vermeyi de ihmal etmemiştir.¹⁴⁷

Ayrıca Antep'in bu kahramanca savunmasından dolayı Fransızlar tarafından ‘‘Türk Verdûn’’¹⁴⁸olarak adlandırıldığını da unutmamak gerekir.

Ankara Hükümeti'nin tekrar çarpışmalara başlama emrine rağmen şehirde görülen barışçıl tutumun sakıncaları da ortaya çıkmış, Fransızlar da güney bölgelerine tekrar saldırabilmek ve sızabilmek adına Antep'i hareket üssü olarak görmelerine sebep oluşturmuştur. Zaten girişte de belirttiğimiz gibi Antep şehri

¹⁴⁶Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.341.

¹⁴⁷Kurmay Yarbay İrfan Bey hakkında ‘‘Harp Okulunda üstümüzdeki sınıfta idi’’ sözleriyle kendisinden söz etmektedir. Özdemir Bey ile alakalı ise şu sözleri söylemiştir:

‘‘Suriye taraflarında yerli Arap mücahitleriyle birlikte Fransızlara karşı millî hareketleri yöneten ve Temsil Heyeti tarafından kumandanlığı onaylanmış olan, özellikle Antep'in önem kazanması üzerine şehrin savunmasını, sağlam karakteri ve Suriye'deki devamlı başarıları ile sivrilen Ali Şefik (Özdemir) Bey'e tam yetki ile bırakılmıştır. 8 Ağustos 1920 tarihinden 8 Şubat 1921 tarihinde şehrin teslimine kadar azimli bir kumandan olmuştur. Başkomutanlık tarafından da Yarbay rütbesiyle taltif edilmiştir’’ sözleriyle kendisinden detaylıca söz etmiştir. Bkz, *A.g.e*, s.342. Özdemir Bey'in Faaliyetlerine bakmak isteyenler Bkz, Zekai Güner‘‘Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri’’, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi) Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3,Sayı 6, s.49-66, Zonguldak 2007.

¹⁴⁸Verdun Fransa'nın bir şehri olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından kuşatılmışsa da Fransızlar tarafından kahramanca aylarca savunulan bir şehir olarak ön plana çıkmıştır. İşte Millî Mücadele'de de Antep şehri Verdun gibi kahramanca savunulduğundan bu adın verilmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Bkz, *Hatıralar Vesikalar Resimlerle Yakın Tarihimiz Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar Cilt:2 Sayı:19- 5 Temmuz 1962, Vatan Gazetecilik, İstanbul 1962, s.182.*

bulunduğu konum itibari ile hem Suriye bölgesine yakınlığı hem de Güney bölgelerine açılan bir yer olması açısından stratejik açıdan çok önemlidir. Buranın ele geçirilmesi Fransızlar tarafından bir ihtiyaç olurken Türkler açısından da artık bir hayatta kalma mücadelesine ve vatanın toprağının savunulması meselesine dönüşmüşse de kısa süren mütareke dönemi sakin bir hayatı da beraberinde getirmiştir. Fakat Ankara hükümetinin artık kararını vermesi ve bu konuda sürekli emirler vermesi sonrası da 29 Temmuz'da Antep'te hareketlilikler yaşanmıştır.

29 Temmuz 1920 tarihinde Yarbay İrfan Bey komutasındaki birliklerle Fransızların ileri mevkiine baskın verilip ele geçirilmesine karar verilmiş fakat baskın başarılı olamamıştır. Bu baskın ve başarısızlık sonrası Fransızlar bölgedeki kuvvetlerini artırma kararı almış ve karşı taarruza geçmek için de Katma 'da bulunan ve Halep'i mukavemetsiz ele geçiren 2.Dolamud Tümeninden Albay Andrea komutasında bir gezginci kuvvet hazırlamıştır. Yine El Cezire cephesi emrinde bulunan 5. Tümen kumandanı Kenan Bey'in Fırat'ın batısına geçmesi ve 6 Ağustos'ta Fransızları Cerablus'tan doğuya atıp Fransızları geri ittikten sonra ise Antep'e hareket edip şehirde tahkim faaliyetlerine başlamıştır.

10 Ağustos'tan itibaren ise Fransızlar beş gün aralıklarla gece gündüz koleji bölgesine yerleştirdikleri toplarla şehri bombardımana tutmuş ve şehre hasar vermişlerdir. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 8 Ağustos 1920 tarihinde Özdemir Bey'in şehre gelişi ve azimli mukavemeti sonrası Fransızların şehre saldıramadıklarını ifade etmek gerekir.¹⁴⁹

11 Ağustos tarihinde Antep'te gezici kuvvetler komutanı Albay Andrea ve Abedie şehrin teslimini istemişse de Müdafaa-i Hukuk merkez heyeti ile Kuvâ-yi Milliye kumandanı Özdemir Bey ile görüşükten sonra kendilerine ret cevabı verilmiş ve kuşatma devam etmiştir. Bu cevap sonrası 10 Ağustos ile 15 Ağustos arası hem kuşatma dönemi geçirmiş hem de düşman topçu ve piyade ateşlerine karşı koyarak savunmayı devam ettirmişlerdir.

¹⁴⁹ Özdemir Bey'in göreve gelişinden sonra yayınladığı telgrafta şu sözler anlatılmaktadır: "Antep kasabasının düşman tarafından tamamıyla kuşatılması ve harp sebebiyle, bölge komutanının dışarıda kalmasından dolayı şehrin savunma komutanlığını büyük bir gururla aldım. Hepimiz sabır ve dirençle büyük fedakârlıklar göstermekteyiz. Düşman, şehri sürekli bombardıman etmektedir. Cephanemiz uzun muharebeler yapmaya yetmeyecektir. Dışarıdan yardımın sağlanması gerekmektedir. Antep ve Havalisi Komutanı Özdemir", Bkz, Mümtaz Ulusoy, A.g.e, s.31.

Büyük Millet Meclisi ise bu durumu yakından takip etmekte ve 21 Ağustos 1920 tarihindeki oturumda Mustafa Kemal Paşa'nın Antep savunması hakkında ayrıntılı bilgileri şu ifadelerle vermiştir: '*Fransızlar 3 Ağustos'tan önce Fırat'ın doğusundaki birliklerini Fırat'ın batısına yani Antep'in güney havalisine geçirmişlerdi. Bu tarihte Ayıntap'ta 400 mevcutlu Fransız birliği bulunuyordu. Bunlar Kolej civarındaki mahallede korunaklı halde bulunuyorlardı Bunlara karşı şehir civarında ve şehir kenarında bazı millî kuvvetlerimiz bulunuyordu*'¹⁵⁰

15 Ağustos sonrası Fransızların bölgelerine geri çekilmeleri üzerine Antep ile irtibat 18 Ağustos tarihinde sağlanmış ve şehre biraz da olsa yiyecek ile cephane gönderilmiştir. 20 Ağustos tarihinde şehrin kuzey ve doğu sırtlarını işgal etmiş olan birlikleri teftiş eden Selahattin Adil Bey, bu bölgeleri ayırıp tespit ettikten sonra da şehre girme fırsatını bulup iki saat kadar Özdemir Bey ile görüşme fırsatını yakalamış ve akşam Beylerbeyi¹⁵¹ üzerinden Sam köyüne geri dönmüştür.

21 Ağustos'ta Fransız Albay Andrea takviye edilen ordusuyla karşı saldırıya geçmiş ve şehir kuzeyindeki millî kuvvetleri dağıtarak bir dağ topunu da ele geçirmiş ve zafer elde etmiştir.¹⁵²

Selahattin Adil Bey'in Antep'te yakındığı konuların en başında Millî Kuvvetler yani Kuvâ-yi Milliye birliklerinin olması ve bu kuvvetlerin yetersiz olması gelirken Fransız ordusunun ise iyi silahlandırılmış ve eğitimli birlikleri olduğundan üstün düşmanla mücadele edilmesini sık sık eleştirmiştir. Fakat buna rağmen vur kaç taktiği dediğimiz taktikle hareket edilmesi Fransız ordusuna zarar verse de ciddi bir mukavemet edilememesi istenilen neticeyi getirememiş ve Fransızlar saldırılarını ve kuvvetlerini bu suretle arttırmışlardır.

22- 23 Ağustos'ta artık Antep'e giden cephelerin de ele geçirilmesi sonrası Fransızların Antep'i tamamen kuşatmışlardır. Selahattin Adil Bey bu durumu şöyle anlatmaktadır: '*Artık Antep tamamen kuşatılmış duruma düşmüş, biz de elde kalan*

¹⁵⁰Detaylı bakmak isteyenler Bkz, Hasip Saygılı, A.g.e, s.181.

¹⁵¹Beylerbeyi, Gaziantep İlinin Şehitkamil ilçesine bağlı bir mahallesidir.

¹⁵²Bu süreçten sonra 20 Ağustos 1920 tarihinde Cumhuriyet arşivinde Gaziantep'in mühim noktalarının ele geçirildiğine ve Fransızların ihtarname çektiklerine dair arşiv belgesinde de durum ifade edilmektedir. Bkz, *BCA Cumhuriyet Arşivi* Kutu 54- Gömlek 354- Sıra 7.

pek zayıf kuvvetle düşman cephesi karşısındaki noktaları işgal etmekle yetinmeye mecbur olduğumuzdan Antep'i mecburen kendi haline bırakmıştık.''¹⁵³

İşte görüldüğü üzere kendisine ilerleyen zamanlarda belli eleştiriler gelmesine rağmen elindeki kuvvetlerin düşman karşısında yeterli olmaması, düzenli birliklerden ziyade Millî kuvvetlerle Fransızlara karşı başarılar elde etse de istenilen neticenin alınamaması Selahattin Adil Bey'in hem uğraştığı hem de başarısız görüldüğü bir durum olmuştur.

Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi Antep'i kendi haline mecburen bıraktık sözü bilerek isteyerek yapılan bir durum olmamış, eldeki kuvvetlerin yetersiz olmasından dolayı yaşanmış bir durum olmuştur. Bu sebepten kendisi bu cephenin organizasyonu ve düzenlemesi ile çok vakit harcamak durumunda kalmıştır.

Bir ay kadar zaman içerisinde cephenin düzenlenme çabalarını yine hatıratında şu ifadelerle anlatmaktadır:

''Geçen bir aylık zaman içinde şahsen uğraştığım ve takip ettiğim hareketlerin, mevcudiyetine güvenilmeyen her türlü askeri disiplin, eğitim ve öğretimden yoksun Kuvâ-yı Milliye ile ne kadar fedakârlık gösterirlerse gösterebilirler, olumlu bir sonuç almaya imkân olmadığını açıkça göstermiş olduğundan, cephenin yavaş yavaş bir kolordu haline getirilmesi lüzumu Genelkurmay Başkanlığı'na bildirilmiş idi.''¹⁵⁴

İşte aslında özetlediğimiz bütün hususları kendi hatıratında açıkça ifade eden Selahattin Adil Bey, bölgedeki eksikleri böylece anlatmaktadır. Yani Adana kolordusu adıyla görevlendirilse de tam anlamıyla bir kolordu olmadığını, alınan başarısızlıklar ve saldırılar üzerine bölgeye daha düzenli ve organize birliklerin gönderilmesi gerekliliği ortaya çıkmış, bu bağlamda da gerekli bazı düzenlemelerin yapıldığını ifade etmek gerekir.

Bu düzenlemeler ise Hayri Bey komutasında 9.Tümen'in bölgede görevlendirilmesi ve 5.Tümen'in de Fırat'ın doğusunun önemini kaybetmesinden dolayı Antep bölgesine alınması ve Adana kolordusunun da adının değiştirilmesi olmuştur.¹⁵⁵ Yani artık kolordunun güçlendirilmeye çalışıldığını ve biraz da olsa

¹⁵³Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.345.

¹⁵⁴Bkz, *A.g.e.*, s. 345-346.

¹⁵⁵ 9 Kasım 1920 tarihinde bu kolordunun adı değişmiştir. Arşiv belgesinde de bunu görebilmekteyiz.

takviye alabildiğini ifade etmek gerekir. Bu çabalar Selahattin Adil Bey'in de elinin de bir nebze rahatlatmasını sağladığı gibi birliklerin daha iyi organize olabilmesine imkân sağlamıştır.

Ermeniler ise bu çatışmaları ve askeri durumdaki sorunlardan faydalanarak etrafta yağma faaliyetleri yaptığından 9 Eylül 1920 tarihinde Hayri Bey'in Selahattin Adil Bey tarafından bölgede görevlendirilmesiyle devam etmiştir. Bu sürede diğer bölgelerle ilgilenmek durumu da ortaya çıktığından Selahattin Bey bir süre Adana bölgesinde ve diğer bölgelerde faaliyetler ve gözetlemelerde bulunmuştur.

Fransızların meşhur tümeni olan General Goubeau(Gobu) ismiyle anılan tümeni Adana ve Ceyhan bölgelerinde Millî Kuvvetleri geri püskürtüp İslâhiye ve Kilis üzerinden 21 Kasım'da Antep'e girmeyi başardığından güçlü birliklere mukavemet edilemediğini bu suretle görebilmekteyiz. Bu geçen 2 aylık sürede Fransız komutan Andrea'nın herhangi bir saldırı yapmadığını ve ciddi bir girişimde bulunmadığını da ifade etmek gerekir. Tabi burada Millî Kuvvetlerin ve Özdemir Bey'in büyük direnişinin etkisi de büyük olmuştur. Ayrıca kolordu, bir taraftan eldeki kuvvetlerin eğitimi ve teşkilatlanmasının tamamlanması ile uğraşırken, diğer taraftan düşmanın yayılmasına karşı koymaya çalışmakta ve yerli halkın toplanan birliklerle Suriye'nin kuzeyine yapılan akınlarla Fransızları oyalamaya çalışmış ve tümenin teşkilat işinin tamamlanmasıyla uğraşılmasına çalışıldığını ifade etmek gerekir. Özellikle Selahattin Adil Bey Gobu tümeninin bölgeye gelmesiyle dengenin tamamen Fransızlar lehine olduğunu ve Antep cephesinde sıkıntıların baş gösterdiğini ifade etmektedir. Çünkü 25 Kasım 1920'de başlayan ve beş gün devam eden saldırılar sonucunda 9.Tümen geri çekilmek durumunda kalırken, 5. Tümen de sonraları Fırat'ın doğusuna çekilmek durumunda kalmıştır.

Yani görüldüğü üzere üstünlük tamamen Fransızlara geçtiğinden Fransızlar şehri baskı ve tehdiye başlamışlar ve bundan da olabildiğince faydalanmaya çalışmışlardır. İki tarafta yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak durumunda olduklarından ve kış mevsiminin de gelmesinden dolayı sıkıntılar baş göstermiş, bu sıkıntıyı en çok yaşayacak olan ise Antep halkı olmuştur. Çünkü Selahattin Bey'in de hatıratında belirttiği gibi Antep Halkı'nın bir aylık kadar yiyeceğinin olması, şehirle bağlantının çok zayıf olması gibi durumlar ve Fransızların Suriye bölgesinden yiyecek tedarik etmeleri gibi durumlar tamamen Fransızların lehine olan bir durum olmuştur.

Şehir halkı ve savunmacılar, bu süreçte Meclisten çeşitli makamlara kadar kuşatmanın kaldırılması için çabalarda bulunsalar da Fransızlar tarafından teslim önerileri kesin olarak reddedilmekte ve Fransız işgaline karşı konulmasından geri durulmayacağı kesin bir dille ifade edilmekteydi.

Büyük Millet Meclisi'ne yazılan şikâyet yazısına 1 Aralık 1920 tarihinde Büyük Millet Meclis Başkanı Mustafa Kemal imzasıyla yazılan cevabi yazıdaki ifadeler şöyledir:

‘‘Antep Cephesindeki durumun düzeltilmesi ve kuşatmanın kaldırılması için gerek Genelkurmay Başkanlığı gerek 2. Kolordu kumandanlığınca büyük bir alaka ve gayretle çalışılmaktadır. Antep için her taraftan yeni kuvvetler çıkartılmıştır. Allah'ın yardımı ile pek yakında Antep kuşatması kaldırılacaktır. Savaş tarihimizin büyük bir şerefle süsleyen Antep kahramanlarının moralleri bozulmadan cesaret ve kahramanlıklarına devam etmek suretiyle inşallah hayırlı olacak sonucu beklemelerinin kendilerine duyurulması rica olunur’’¹⁵⁶

Görüldüğü üzere Antep halkı kuşatmanın zorluklarından ve sıkıntılardan bahsedip kuşatmanın kaldırılması için gayrette bulunsa da Mustafa Kemal Paşa'nın şehrin kurtulacağından ümidini asla yitirmediğini, Antep için özel olarak gayretleri olduğunu da görebilmekteyiz. Böylece savunma olduğu gibi devam edecek ve izlenecek yolun ne olacağı konusunda direktifler verilerek savunmanın devam etmesinin kararlaştırıldığını ifade etmek gerekir. Selahattin Adil Bey, bu kritik süreçte hastalanıp yatağa düştüğünden diğer subayların faaliyetlerde bulduklarını görebilmekteyiz. Kolordu komutanı, 10 Kasım 1920'den beri rahatsız olduğundan kolordu tarafından 9'ncü Tümen Komutanı vekil tayin edilmiş ve kendisine gereken talimat da verilmişti.¹⁵⁷Kolordu kurmay başkanlığına atanan Burhanettin Bey, Antep'e gelerek Fransızlarla şehir dışında küçük çatışmalar devam etmiştir.

Bu süreçte de kolordu tam istenilen seviyede olmasa da normal bir komuta kademesine sahip olup, savaş yapmaya müsait duruma gelmiştir. Selahattin Adil Bey'in, bu süreçten sonra sağlığı düzelmiş ve komutayı ele alarak cephelere giderek

¹⁵⁶Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s. 351.

¹⁵⁷Mümtaz Ulusoy, *İstiklal Harbi'nde 2.nci Kolordu 1918-1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s.58.

durum değerlendirmelerini yapmıştır. Gereken görüşmeler yapıldıktan sonra Antep şehri ile bağlantının kurulması için güvercin postaları ve savunma hattını birkaç defa aşabilen Mehmet avuş vasıtasıyla şehirle bağlantı kurulmaya çalışıldığını söylemek gerekir. Fransızların yiyecek kafilelerinin koruması için bir kısım kuvvetlerin Antep'ten ayrıldığını, bu sebepten bir ölçüde savunmanın zayıflamasından dolayı çeşitli cephelerden saldırı ve şehir savunucularıyla birlikte baskınlar vasıtasıyla yapılacak saldırılar ile kuşatmanın kaldırılmasına çalışıldığını anlamaktayız.

Yine görevlendirilen 5. ve 9.Tmenlerdeki eksiklerden dolayı birlikleri beklemek ve eğitmek konuları da gerektiğinden hazırlıklar tam anlamıyla gerçekleşemediğini ifade etmek gerekir. Fransızlar ise şehri bir an önce düşürmek adına 15-16 Aralık gecesini de devam eden topçu ateşi ve hücum girişimlerinde bulunsalar da bu saldırılar sonuçsuz kalmıştır.¹⁵⁸ Fransızlar hem bu saldırıların sonuçsuz kalması hem Suriye'deki durumun günden güne kendi aleyhlerinde gelişmesi yalnız Antep'i kuşatma halinde bırakmalarına ve meşhur Gobu tümeninin birliklerinden bir kısmının güneye almak yoluna gitmeleri bölgede hareketliliğe yol açmıştır.

Kolordu ise bu sürede ciddi bir harekette bulunmamasından ve Fransızların şehir üzerinde ciddi baskı yapmalarından dolayı savunucuların hiddet ve feryatlarının yükselmesine sebep olmuş, ciddi sıkıntılarını da beraberinde getirmiştir. Normal şartlarda bir tümenin 5 bin ile 15 bin arasında değişmesi gerekirken ve bir kolordu komutanı olarak sayısının en azından fazla olması beklenirken sayının az olması ve eğitimli birliklerin az olmasından dolayı durumun bu suretle anlaşılması gerekir. Yine Selahattin Adil Bey, tmenlerdeki savaşçı er mevcudunun ortalama 1200 civarında olması, düşmanın topçu ve makineli tüfek sayısında üstün olması, yardımcı sınıfların Fransızlarda var iken Türklerde olmayışını bildirmesi gibi çeşitli sebeplerden dolayı kolordunun saldırı sonrası başarı ihtimalinin ancak bir rastlantı ve bahta bıraktığını ifade etmesi de bölgedeki durumu özetleyen bir durumdur.

Bütün bunlara rağmen 19 Aralık 1920 tarihinde sabah saatlerinde kuzey ve kuzey doğudan Hacıba-ıksurt hattına karşı taarruza karar verilmiş ve tmenlere emir verilirken, zdemir Bey ve kuvvetlerine de bilgi verilerek şehirden kuzeye bir

¹⁵⁸ Fransızların şehri bombardımana tutması birçok yapıya hasar vermiştir. Bu durum bölge halkının psikolojisini de olumsuz yönde etkilemiştir.

çıkış yaparak yardımda yapılması da bildirilmiştir. Fakat bu hareketin geç kalması sebebiyle fazla kayıp vermekten sakınmak adına bir gün sonra yapılan taarruzdan bir sonuç alınamamıştır. 20 Aralık 1920 tarihinde Selahattin Adil Bey'in mektubunda Antep müdafilerin kahramanlıkları karşısında duygulandığını ve ağladığını, içerideki kuvvetlerin kahramanlıklarının da kolordu komutanlığınca kabul edildiğini de ifade edebiliriz.¹⁵⁹ Fransızların yiyecek almak için çekilen birliğin geri dönmesi üzerine de 23 Aralık'ta Fransızlar karşı taarruzda bulunmuşlardır. Birliklerde bu saldırı sonucu buldukları bölgelerden geri çekilmek mecburiyetinde kalmışlardır.¹⁶⁰

Şehir içerisinde el bombası ve piyade fişeği yapılması yani imalathanelerin olması, düşmanın taarruzlarının başarısızlığa uğramasını sağlasa ve bombardımanda saklanılacak yerler neticesinde kayıpların az olduğunu söylesek de Selahattin Bey'in de hatıratında belirttiği gibi yiyecek sıkıntısı büyük bir sorunu beraberinde getirmektedir. Şu sözler durumu anlatmaktadır:

*“Kuşatmanın dört aydan beri devamı sebebiyle yiyecek sıkıntısı yüzünden düşmesi ihtimali kolordu kumandanlığını acı acı düşündürüyor, eldeki kuvvet ve araç yetersizliğine rağmen ümit edilen çeşitli çareleri uygulamaya çalışıyordu.”*¹⁶¹

26 Aralık tarihinde düşmanın eskisi gibi yiyecek almak için güneye hareket ettiği öğrenilmiş, 27 Aralık'ta yeni bir taarruz emri verilerek 5.Tümen ve sonrasında 9.Tümen bu saldırılarda görevlendirilmiştir. 5.Tümen İbrahimli- Dullukdere-Bekirbeke hattından düşman kuşatma hattından düşman kuşatma hattının kuzey cephesine saldıracak, 9. Tümen ise şehrin güneyindeki Kurbanbaba sırtlarına şafak vakti saldırması konusunda emirler verilmiştir.

Savunucular da bu saldırılara katılarak bir çıkış hareketine katılarak bir plan hazırlanmış, aynı zamanda şehre sokulmak üzere yiyecek maddeleri, ilaç ve bir miktar cephaneye de hazırlanmış olduğunu ifade etmek gerekir.27 Aralık sabah 3'te hareketleri takip etmek için obüs ve dağ bataryalarının yerleştirdikleri Dullukbabaya gelerek cepheyi takibe başlanmıştır.

Saat beşte 5. Tümen, saat altıda 9.Tümen saldırıya geçmiş ve topçu desteğiyle iyice zayıflayan Fransızlara saldırıya başlanmıştır. Fransızlar, Goubeau tümeni

¹⁵⁹Halil İbrahim Yakar-Yaprak Pusat, Ü. Gülsüm(Ed.), *Antep Savunması Askeri İaşe Defterleri: Açlığın Günü*, Gaziantep 2007, Gaziantep Valililiği Şehit Kamil Belediyesi Yayınları, s.71.

¹⁶⁰ Detaylı bakmak isteyenler Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s. 354.

¹⁶¹*Hayat Mücadeleleri*, s. 354.

birliklerinin bir kısmının Suriye’de olması, bir kısmının da yiyecek kafilesinin korunmasında görevlendirilmesi sebebiyle zayıfladığından fırsat ortaya çıkmış ve savaşa girişilmiştir. Fakat 5.Tümen’in kuzey cephesine 200 metre yaklaşmasına rağmen düşman makinalı tüfek ateşine karşı çıkamaması ve güneyde 9.Tümen’in ilerlemesi sağlansa da Kurbanbaba tepesini ele geçirememesi sebebiyle saldırı orada da durmuştur. Topçu ateşi de Kolej bölgesinde 9.Tümen’e destek sağlansa da istenilen netice elde edilememiştir. Akşama kadar saldırılar devam etmişse de başarısız olunmuştur. Taarruz 27-28 Aralık’ta da tekrarlanmış, yine de netice alınamamıştır. Burada SelahattinAdil Bey bu başarısızlıkta ne yönetimin ne de birliklerin suçu olmadığını, erlerin eğitim ve öğretimi bakımından farklar bulunmasına bağlamıştır. Şu sözleri ifade etmektedir:

*‘‘Siper arkasında yapılan savunma ile saldırgan bir savaş arasında özellikle birliklerin ve erlerin eğitim ve öğretimi bakımından büyük farklar bulunduğunu, büyük çoğunluğu acemi ve gönüllülerden kurulu zayıf mevcutlu birliklerle tahkim edilmiş ve iyi yetiştirilmiş birliklerle tutulmuş mevzilere karşı saldırıda başarı ihtimalinin derecesini ancak meslekten olanlar değerlendirebilir’’*¹⁶²

Görüldüğü üzere her ne kadar fedakarlıklar yapılsa da düzenli ve nizamı bir orduya karşı büyük ölçüde acemi ve eğitimleri eksik olan birlikler verildiği zaman başarının gelmesinin ne denli zor olduğunu da bir kez daha karşımıza çıkarmaktadır. Bu suretle hem kendi döneminde hem de sonrasındaki eleştirilerin yersiz ve haksız olduğunu bir kez daha ifade etmemiz gerekir.

Çünkü Selahattin Adil Bey, organize olamayan gönüllü ve acemi birliklerle bir başarının olamayacağını defaten dile getirmiş, düzenli ve eğitilmiş birliklerin önemine sürekli vurgu yaptığını görebilmekteyiz. Bu konuda kendi hatıratında şu ifadeler dikkat çekicidir: ‘‘Bu sebeple ne savunucuların ne de haftalarca şehrin düşmesine kadar kolordu karargahında bulunan milletvekili Şahin Hoca ile sevimli bir Türk aristokrati olan sayın Dayı Ahmet Ağa’nın şikâyet ve acı suçlamaları ne olayları ne de gerçekleri yansıtmadığını, bunun pek normal görülmesi gereken duyguların bir tezahüründen ibaret olduğunu söylemeye mecburum’’¹⁶³ sözleri işte bu eleştirilere bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu sebepten kendisine yönelik ciddi

¹⁶²Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s. 355.

¹⁶³Bkz, *Hayat Mücadeleleri*, s.355-356.

eleştirilerin de olduğunu ifade etmemiz gerekir. Genelkurmay'ın bu başarısızlığa verdiği cevap şöyledir:

‘‘27 Aralık 1920 taarruzu başarılı bir şekilde sonuçlanmamış ise de herhâlde Antep şehri halkının ve savunucularının manevî kuvvetlerini arttırmak konusunda faydası olmuştur. Taarruzdaki başarısızlığın başlıca sebepleri; birliklerin dağınık bir hâlde ve birçok kolla taarruz etmesi ve her tarafta kuvvetçe zayıf olmasıdır. Düşmanın Antep etrafını çeşitli hatlarla kuvvetli bir şekilde sağlamlaştırdığı görüldüğünden buna göre, yeni tedbirlerin alınması zorunludur. Antep, yakın bir zamanda açlıkla düşmeye mahkûmdur. Bununla birlikte her ne olursa olsun bir iki gün içinde Antep'e erzak getirmek ve bunun için taarruzumuzu bir hafta ertelemeyerek daha önce tekrar etmek zorundayız. Bu hareketin temini için, aşağıdaki hususların özellikle dikkate alınmasının gerekli olduğu bildirildi’’¹⁶⁴

Kış ayının gelmesi, karların zaman zaman yağmaları ve birliklerin de istenilen seviyede olamayışı artık bir saldırı ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi genel durumu da iyice zora soktuğunu söylemek gerekir. Stratejilerini değiştirerek Antep'e yiyecek getiren konvoylara saldırma kararı da alarak bu yönde tedbirlere girişmiştir. Bu sebepten Selahattin Adil Bey'de birliklerin Antep ile Nizip arasından güneye alınması ve gereken hazırlıkların yapılması faaliyetlerine girişerek yeni bir plan oluşturmaya başladığını görebilmekteyiz. Yine saldırı için 5 ve 9.Tümenler görevlendirilmiş, gereken hazırlıklar yapılmıştır.

3 Ocak 1921'de Antep'te esir edilen bir Fransız askerinden alınan bilgilere göre, Gubo Tümeninin Antep'teki Senegal askerinin soğuğa dayanıklı olmadıklarından dolayı değiştirildiği ve Antep'te 3000 piyade, 250 süvari, 300'e yakın hafif ve ağır makineli tüfek ve 18 topu bulunduğu tespit edilmişti.¹⁶⁵

18 Ocak tarihinde düşman çembere alınsa da istenilen netice elde edilememiş, 5.Tümen düşmanın dağılmasını sağlasa da 9.Tümen erleri hem gecenin çökmesi hem de soğuk dolayısıyla yerlerini terk edip çekilmek durumunda kalmışlardır. 19 Ocak 1921 tarihinde tümenler saldırıya devam edemeyecek duruma düşmüş ve erat sayıları

¹⁶⁴ Mümtaz Ulusoy, *A.g.e.*, s. 62.

¹⁶⁵ Mümtaz Ulusoy, *A.g.e.*, s. 69.

da 500 ile 600 arasında sayılara düşmüştür.¹⁶⁶ 9.Tümenden bir subay ve otuz şehit verilirken üç subay ve yetmiş kadar yaralı vermiş, 5.Tümen ise 10 şehit ile beşi subay 40 kadar yaralı mevcut olup düşman kayıplarının 400'den fazla olduğunu ifade etmek gerekir. Bir ağır makinalı, dört hafif makinalı, birkaç yüz tüfek ve bir miktar hayvan ile 40 arabalık yiyecek ele geçirilse de istenilen ve hedeflenen netice elde edilemediğinden birlikler 21 Ocak 1921 tarihinde eski mevkiilerine geri dönme emri almış olduklarını görebilmekteyiz.

İaşelerinin bitmek üzere olduğu bir zamanda sabır ve sebat göstererek kolordudan yardım bekleyen kasabayı savunanların bu isteklerini de yerine getirmeyi kolordu kabul etmiş ve hareketin pazartesi gecesı saat 08.00'de yapılması kararlaştırılmış ve 2' Kolordu Komutanı Albay Selahattin Adil imzasıyla 26 Ocak 1921 tarihli Özdemir Bey'e yazılan yazıda özetle tarihinde şu cevap verilmişti:

“Sizi kurtarmak için eldeki mevcut kuvvet ve araçlarla mesleğin gösterdiği her türlü çare ve tedbire başvuruldu. Her defasında yazdığım gibi, bu kuvvetin şimdiye kadar yapılandan fazla bir şey yapması gücü dışındadır. Kuşatma hattını yarmak ve bir kapı açmak, bunlarla mümkün değildir. Bundan sonrası hesap kitaptan ve fennî mesleğe uygun şekilde harekât yapmaktan çıkmıştır. Teklifiniz üzerine yapacağımız harekâtı koruma için, birlikler obüslerle sahraları İbrahimli sırtlarına ve 5'nci Tümen dağ obüs ve dağ toplarıyla Cunud ve Çıksorut tepelerine karşı ateş açacak şekilde 30 Ocak 1921 gecesı alaturka saat 08.00'de hazır bulunacak ve sizin taarruzunuzu bekleyecekler; yapılan hücum, düşman tarafından anlaşılınca, toplarımız ateşe başlayacak ve sizi himaye edecek piyadelerimiz de düşmanın dış cephesine taarruz edeceklerdir. Plânınızda, Antep'ten çıkmaktan daha çok, düşman cephesini işgal etmek istediğinizi anlıyorum. Bunda inşallah başarılı olursunuz. Fakat ben, buna imkân göremediğimden, kuvvetleri çeşitli cephelere dağıtmayarak bir noktadan bütün kuvvetinizle çıkmanızın uygun olacağı kanaatindeyim.”¹⁶⁷

Dışarıda bunlar yaşanırken Antep'te ise günlük yiyecek ihtiyacının azaltılmasına rağmen 20 binden fazla halkın yiyecek zorluğu çekmesi birçok acı ve

¹⁶⁶Adil, *Hayat Mücadeleleri*, s.357.

¹⁶⁷Mümtaz Ulusoy, *İstiklal Harbinde İkinci Kolordu (1918-1921)*, s.81.

sıkıntıları da beraberinde getirmiş, şikayetler, bağırışlar ve sızlanmalar ve acılar karşısında ise kolordu belli çözümler aramak durumunda kalmıştır. Bu maksatla kolordu 31 Ocak 1921 tarihinde bir kere de kuşatma hattını doğu cephesinden zorlamak amacıyla karar alarak 30 ve 31 Ocak 1921 tarihinde saldırılar yapsa da istenilen netice elde edilememiştir. Artık kolordu tarafından durum bütün açıklığı ile genelkurmaya bildirilmiş ve hiç olmazsa savunucuların şehirden çıkmalarına yardım edilmesi ve Antep'i kaderine bırakmaktan başka çare görülmediği yazılmıştır.

Bu suretle konu hakkında Özdemir Bey ile haber verilmiş yukarıda Selahattin Bey'in de ifade ettiği gibi gerekenin şehirden çıkmak olduğuna karar verilmiş ve gerekli tertibatlar alınarak 6-7 Şubat gecesi 5 subay, 450 kadar savunucu güneyden ve 7-8 Şubat gecesi ise Özdemir Bey ile Mutasarrıf vekili ve bir kısım memurlarla 150 kadar savunucu kuzey doğudan çarpışma olmadan kuşatma hattını aşmış ve kolorduya katılmışlardır.¹⁶⁸ 8 Şubat 1921 tarihinde Fransızların kasabadan çıkmakta serbest bıraktıkları bir kısım savunucular ve etraftaki köylerden altı aydan fazla bir dayanmadan sonra Antep'in acı haberinin kolorduya ulaştığı bilgisinin geldiğini ifade etmek gerekir.

Böylece Antep savunması yaklaşık bir yıla yakın süren muazzam direnişi sonrası teslim olmak durumunda kalarak Fransızlar tarafından işgal edilmiş, 1 Nisan 1920 tarihinde başlayan bu direniş 8-9 Şubat 1921 tarihinde Fransız zaferi ile neticelenmiştir. Şunu söylemek gerekir ki Antep askeri olarak değil, açlıktan soğuktan ve gerekli teçhizatların yetersizliğinden düşmüş, en büyük pay ise hiç şüphesiz yiyecek eksikliğinden gerçekleşmiştir.

3.2. SELAHATTİN ADİL BEY'E ve YÖNELİK SUÇLAMALAR ve BUNLARA KARŞI VERİLEN CEVAPLAR

Yaklaşık bir yıla yakın süren bu mücadele sonrası şehrin düşmesi ister istemez kuşatma sırasında savunucuların haklı tepkisine yol açmış ve doğal olarak bölgede görev yapan 2. Kolordu komutanı olan Selahattin Adil Bey'e ciddi tenkitler

¹⁶⁸Kolordu Kumandanı Selahattin Adil Bey 6-7 Şubat Gecesi yazdığı telgrafta bu durumu şöyle ifade etmektedir: *'Bu gece kuşatma hattını yarıp çıkmadığımız taktirde dışarıdaki kuvvetlerin bir daha yardım imkânı olmadığını bildirmek zorundayım. Harekât saat 18.00'de topçu ateşiyle başlayacaktır. Yiyeceklerinizi içeride kalanlara terk ediniz. Sizin çıkmanızı rica ederim'*Bkz, Metin Kopar, *'Antep'in Kurtuluşunda Ermeni- Fransız İş birliği'*, *Gaziantep Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Türk Dünyası Araştırmaları Çalışması*, Gaziantep 2007, Sayı 169, s.16.

ve suçlamalarla tepki göstermelerine neden olmuştur. Genel hatlarıyla incelendiği vakit kendisinin böyle bir hatıratının olması bizlere durumun tenkitlerdeki gibi olmadığını apaçık göstermektedir. Özellikle kuşatma sırasında ve sonrasında yazılan bu tenkitlere bakıldığı vakit çok ağır sözler yer almaktadır. Hem şehir savunucuların hem Selahattin Adil Bey'in cevapları hem de Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen telgraflara bakarak bu durumun nasıl görüldüğünü incelemeye çalıştık. Kendisi bu tenkitlere genel olarak şu cevabı vermektedir:

‘‘Antep’in gerek iç savaşları ve gerek kolordunun hareketleri, resmî belgelere dayalı olarak İstiklal Savaşında İkinci Kolordu adıyla askeri mecmuada çıkan General Mümtaz ile Sahir Uzel Bey’in Gaziantep Savaşının içyüzü ve Antep savunucularından yedek Teğmen Mustafa Bey’in Gaziantep Müdafaası adlı eserlerinde bütün ayrıntıları ile yazılmış olduğundan sorumluluğumu yüklenmiş olduğum Antep’in kurtarılması hususunda ileri sürülen tenkitler ve suçlamalar karşısında kolordunun durumunu ve görevlerinin yerine getirilmesi hakkındaki kanaatlerimi bu eserleri inceleyenlere bırakacağım’’¹⁶⁹ sözleriyle ifade etmektedir.

Gerçekten bu eserlere baktığımızda Selahattin Adil Bey’e ciddi tenkitlerin ve eleştirilerin olduğunu söylemek mümkündür. Fakat olaya bir de Selahattin Adil Bey’in gözünden baktığımız vakit nasıl olduğunu da bu suretle söylememiz gerekir. Askeri durumu ise şu sözlerle anlatmaktadır:

‘‘Savaşçı piyade sayısı hiçbir zaman iki bini geçmeyen ve büyük bir kısmı yeni kurulmuş, eğitim, öğretim ve disiplin, araç ve gereken yoksun asker topluluklarından oluşan kolordunun şehri kuşatmadan kurtarmak için yapılması mümkün olabilen, uygulama ve denemelerde hiçbir şeyin ihmal edilmediği çeşitli girişimlere rağmen Antep’in düşman işgaline geçmesi askeri durumun zorunlu bir sonucu olduğu kanaati ile vicdanım bakımından müsterih olduğumu belirtmek ve kolordunun bazı haberleşmelerini aşağıya almakla yetineceğim’’¹⁷⁰

Bu sözlerle görüldüğü gibi askeri durumdan dert yakınmış ama vicdanının da rahat olduğunu, az ve deneyimi olmayan birliklerle tabiri caizse bu kadar başarı gelebileceğini ve bundan fazlasının beklenmemesi gerekliliğini ifade etmesi de askeri anlamda önemli bir detay söylenmelidir.

¹⁶⁹Hayat Mücadeleleri, s.359.

¹⁷⁰Hayat Mücadeleleri, s.359.

Aslında görüldüğü üzere burada bir suçlu aramaktan ziyade neden böyle bir sonucun ortaya çıktığını incelemek daha iyi olacaktır. Esasen, Millî Mücadele'nin Batı Cephesi ve Doğu cephelerinde şiddetli çatışmaların sürmesi ve Batı Cephesi'nde Yunan taarruzları sebebiyle asıl gücün orada bulundurulması kararlaştırıldığından, Güney Cephesi'nde daha çok Millî Kuvvetler ve gönüllülerle mücadele edilmesi kararlaştırılmış, sonradan bir kolordu ve takviye kuvvetler de görevlendirilerek bölgedeki kuvvetler güçlendirilmeye çalışılmıştır. Fakat Selahattin Adil Bey'in de ifade ettiği üzere bölgede görevlendirilen birlikler acemi ya da eğitimi yeterli olmayan birliklerden oluşmakta ve tümen kuvvetleri de 5 ile 15 bin arası olması gerekirken bir tümenin en fazla 2 bin civarlarında olduğu bir durumda, düzenli ve eğitilmiş Fransız ordusuna karşı başarı şansı da oldukça düşük olduğunu ifade etmek gerekir. Hele hele bir kolordunun sayılarının bu seviyelerde olması da başarı şansını oldukça azaltan gelişmelerden olmuştur. Aynı zamanda yeterli zamanın olmayışı, kış mevsiminin gelmesi ve şehirdeki yiyecek sorununun artık hat safhalara çıkması çok önemli sorunlardan olmuş ve bu da kendisini hissetmiştir. Hele ki yukarıda detaylıca anlattığımız gibi yılları savaş alanlarında geçen, bir kurmay subayı olan ve Güney Cephesi'nde görevli iken Miralaylık yani günümüzdeki karşılığı Albaylık rütbesinde olan Selahattin Adil Bey'in askeri konularda bizlerden daha iyi analizler yaptığını ifade etmekte hiçbir sorun olmadığını açıkça ifade etmek gerekir. Yeteri kadar destek görememesi ve bölgedeki birçok sorunla da uğraşmasına rağmen kendi ifadesindeki '*vicdanım bakımından müsterih olduğumu belirtmek istiyorum*' ifadeleri bizce önemli detaylardan birisidir. Çünkü kendisi, elinden geleni yaptığına inanan ve elindeki imkanlarla ancak bu kadar bir sonuç alınabilirdi diyebilen bir komutan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sahir Uzel Bey, Mümtaz Ulusoy ve Lohanizade Mustafa Bey gibi isimlerin eserleri de Antep savunması ve bizim çalışmamız adına çok önemli kaynaklar olmakla beraber Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'den çok az ya da tenkitli bahsetmeleri de dikkati çeken bir durumdur.¹⁷¹ Biz tezimizde bu savunmadaki rolüne

¹⁷¹Metindeki yazarların eserlerine göz atmak isteyenler Bkz, Albay Mümtaz Ulusoy, *İstiklal Harbi'nde 2.nci Kolordu 1918-1921*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, Bkz, Sahir Uzel, *Gaziantep Savaşı'nın İç Yüzü*, Doğu Matbaası, Ankara 1952, Bkz, Lohanizade Mustafa Nurettin, *Gaziantep Savunması Çeviren: Mehmet Ali Akidil*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1989

baktığımızdan dolayı en önemli kaynaklardan birisi tabii ki de kendi yazdığı hatıratı olmuştur. Bunun dışında da diğer kaynaklarda önemli kaynaklar olsalar da elde edebildiğimiz kaynaklara bakabilmeye bu suretle gayret ettik. Bundan sonra Selahattin Adil Bey'in Genelkurmay ile yazışmalarını gerek Askeri Tarih Belgeleri gerekse kendi hatıratında ve diğer kaynaklardaki yazışmalarla birlikte aktarmaya gayret ettik. Bundan sonraki alt başlıklarda da bu raporları ve bunlara verilen cevapları inceledik.

3.3. SELAHADDİN ADİL BEY'İN ANTEP SAVUNMASI HAKKINDAKİ RAPORLARI

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi bu alt başlıkta Selahattin Adil Bey ile Genelkurmay başkanlığı ve Antep şehri savunucuları arasındaki yazışmaları ve Özdemir Bey'den gelen telgrafları ele alarak bunlara verilen cevapları vermeye çalıştık. 27 Aralık 1920 tarihinde Antep'te yaşanan çatışmalarla ilgili son durumu Genelkurmay Başkanlığına yazılan yazıda Adana Cephesi Komutanı Selahattin Adil imzasıyla şu ifadeleri yazmıştır:

‘‘Antep bölgesinde 27.10.1920'de Akçakoyunlu'dan geri dönen birlikleri korumak amacıyla düşman Antep'den çıkardığı iki tabur piyade, 100 süvarisi ve basit makinalı tüfekten ibaret kuvvetiyle Kilisecik kuzey ve güney sırtlarını işgal eden birliklerimize taarruz etmiştir. Beş saat devam eden muharebe sonunda düşmana ağır zayıat verdirilmiştir. Birliklerimiz Kilisecik güney sırtlarında 200 metre mesafeden süngü takarak hücumda bulunmuş ve taarruzu sonuçsuz bıraktırmıştır. Bu sürede Akçakoyunlu'dan geri dönen birliğinden ayırdığı bir tabur kadar kuvveti Kızılhisar yönünden yanımıza ilerletmek istemiş ise de uzaklaştırılmıştır, iki şehit, 10 yaralımıza karşılık düşmanın çok fazla zayıatı vardır. Düşman yaralılarını toplamak için iki saatten fazla bir zaman harcamıştır. Kahta Haşan Mansur Destek Kuvvetleri Komutanı Hacı Bekir Ağa yaralılar arasındadır. Hafif olmak üzere birkaç yerden yaralıdır.’’¹⁷²

¹⁷² Belge No:2912, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-104 C. 46, Sayı 105, *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1997.s.49.

6 Aralık 1920 tarihinde bölgedeki son çatışmalardaki durum hakkında bilgi vermektedir. Bu askerin vermiş olduğu bilgiler bizler için değerli görülmelidir. Çünkü bu esir alınan asker İstanbul'dan hareket etmiş, İskenderun'da sahile çıkmış ve Osmaniye – Kilis yolu üzerinden birliğiyle Antep'e varmışlardır. Bu açıdan takip ettikleri güzergâh da dikkati çeken bir gelişme olmuştur. Selahattin Adil Bey'in 2'nci Kolordu Komutanı imzasıyla Maraş'tan 6 Aralık 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na yazdığı raporu şu sözlerle ifade edilmektedir:

‘‘Dokuzuncu Tümen birlikleri bağlantı kurmak üzere Çarpın ‘da bulunan Kilis ve Havalisi Komutanlığı'ndan Karabıyıklı'ya gelen bir subayın ifadesine göre, düşman Antep'i 4.12.1920 günü saat birden beşe kadar devam etmek üzere uzun ve şiddetli bir topçu ateşi altına almıştır. Antep'te depo bölüğü tarafından Köçki'de yaralı olarak tutulan bir Fransız esirinin ifadesi özetle aşağıda olduğu gibidir. Kendisi Yirmi Birinci Nişancı Taburundan ve ismi (Didesiye'dir). Ağustos ortasında İstanbul'dan hareket ederek Eylül ortasında İskenderun'a çıkmışlar ve oradan 27'nci Nişancı Taburuyla birleşmişlerdir. Bağlı olduğu tümen 6, 7 taburdan ibaret olup alay numaralarını bilmiyor. Kırk birinci Tümen cephesinde yaptıkları taarruzu takiben Osmaniye-Kilis üzerinden Antep'e gelmişler ve daha sonra Nizip, Sinan, Köçki'ye yapacakları harekâtı gerçekleştirmişlerdir. Tümeninde 20 sahra topu mevcut olup yolların bozukluğundan dolayı harekâta katılmamışlar yalnız taarruz sırasında bağlı olduğu tümenin 12 dağ ve 8 hafif topu mevcut imiş. Fransız taarruzu sırasında Köçki'de kör, aciz bir kadını asarak idam ve iki jandarma erini süngüledikleri, Antepli bir ailenin kızıyla eşini taciz ettikleri ve Küçükcaraplı'da halktan silâhsız altı kişiyi kurşuna dizmek suretiyle idam ettikleri Dokuzuncu Tümen Komutanlığı'ndan bildirilmiştir.’’¹⁷³

Kolordunun çeşitli zamanlarda yaptığı girişimlerden olumlu bir sonuç çıkmadığını gören ve iâşe durumunun zor bir hâl almasından dolayı sonunu düşünerek üzülen yerel kuvvetler, ilgili yerlere başvurmuş ve bu konuda kolorduya da yazdığı şifrede ağır ithamlarda bulunmuştu. Burada esasen iki tarafta suçsuz

¹⁷³ Belge No:2913, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-104 C. 46, *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1997.s.124.

olmasına karşın bir taraf eldeki tüm kuvvetiyle mücadele verirken diğer tarafta şehrin savunmasını canla başla sürdürmekte ve açlığın had safhalara çıkmasından dolayı mecburi olarak ağır bir mektup yazmıştır. Kıymetli Özdemir Bey'e başlığıyla 2 Ocak 1921 tarihli ve 2.nci Kolordu Komutanı Selahattin Adil imzasıyla yazılan cevapta şu sözler yer almaktadır:

“Çok ağır ve itham dolu 29 Aralık 1920 tarihli şifrenize, bu defa yenilerini ilâve ediyorsunuz. Şahsınıza ve arkadaşlarınıza beslediğim büyük hürmet, içinde bulunduğunuz zor ve üzücü hâl ve karşısında âciz kaldığımız feci ve çaresiz durum dolayısıyla cevap vermek yerine, yenilginin verdiği hisle susuyorum. Yalnız şunu belirteyim ki, mevcudunu, kıymet ve kabiliyetini sizden saklamayarak çok önce yazdığım kolordu, 70 gün içinde 15 subay, 600 askere yakın kaybına 31 Ocak 1921'de, Hacıbaba'da 3 subay ve 15 asker daha eklemiştir.

Milletten, Antep'in tahliyesine uğraşan küçük bir gruba karşı, askerinden komutanına kadar her ferdin azamî kuvvet ve kudretini sarf ettiğine emin olabilirsiniz. Kasabanın düşmesi, Türklük adına çok acıdır. Ne çare ki alinyazısını değiştirmeye imkân yoktur. Millet, bugün yapamadığını yarın yapmaya kararlıdır. Uzun süre direnme ve savunmanızdan dolayı, sizi ve arkadaşlarınızı suçlamaya kalkışacak sınırlı sayıda kişiye karşılık, sizleri takdir eden koca bir millet, ölmez bir tarih olduğunu unutmayınız. Plevne'de, düşman topçu ateşi altında harap olurken, belki merhum Osman Paşahakkında kötü söyleyenler de vardı. Ne Osman Paşa'yı ne de o şanlı müdafaayı sınırlandırmaya çalışanlar, sonucun şeklinden lekelenmediler. Belki şan ve şerefle anıldılar. Dışardan yapılacak yeni bir girişimde yüzde bir bile başarı ümidi görsem, emir vermekte tereddüt etmem. Ne çare ki Antep'i şimdilik kaderine terk etmekten başka maalesef yapılacak bir şey kalmamıştır. Bu acı gerçeği, çok büyük bir ıstırap içinde yazdığımı takdirinize bırakırım. Antep'in düşmesiyle Türklük ölecek değildir. Millet bugün yapamadığını yarın yapacağına ve yaşadıkça Antep'i Türk yaşatacağına şüphe yoktur. Fransızların kasaba halkına saldıracaklarına pek

ihtimal vermem. Ermeni mahalleleri kapatılmak suretiyle kötülüğün önüne geçilebilir.¹⁷⁴

Görüldüğü üzere Selahattin Adil Bey elinden gelenin fazlasını yapmasına rağmen sonucu değiştirememiş, Antep'in acı kaderinin bir gerçek olduğunu, hatta Antep'in işgal edilmesiyle Türklüğün ölmeyeceğini ve bir gün elbet kurtarılacağını ifade eden sözleri özetle yukarıdaki ifadelerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Bir diğer rapor 6/7 Şubat 1921 tarihlerinde şehrin düşmesinden hemen önce kolordu ile şehir savunucuları arasında geçmiştir. İlk rapor kolordu tarafından yazılmış 6/7 Şubat 1921 tarihli rapordur. Burada haberleşmenin zor olduğu ve Antep için fedakarlıkların yapılmaya devam edeceği bildirilmiştir. 2.nci Kolordu Komutanı Selahattin Adil imzasıyla yazılan bu metinde şu ifadeler yer almaktadır:

“25’nci Alay tarafından gösterilen vatanperver hislere teşekkür ederim. Ancak kararlaştırılan harekât, yerel kuvvetlerin arzu ve teklifi üzerine hazırlanmış ve kendilerine tebligat da yapılmıştır. Değiştirme imkânı şu an mevcut olmadığı gibi, yeni bir tebligat yapılması da imkânsızdır. Habersiz yapılacak bir hareket ise, yerel kuvvetlerin durumunu zor bir hâle sokacaktır. Bütün kuvvetin karşı istikamete alınması ve toplanması hâlinde, düşmanın bir gün sonra bir karşı hareketi, tüm vaziyeti karıştırabilir. Antep’in tahliyesi, hiçbir zaman kesin olmadığı gibi bütün milletin bu fedakâr kasabayı kurtarmaya devam edeceği açıktır. Bundan dolayı yerel kuvvetlerin kuvvetiyle birleşerek, gelecekte geri almak için yapılacak muharebelerde alaylarına daha şerefli görevler verileceğinden düşmanın çıkarmayı hissettiği anda, Hacıbaba’ya karşı cesurca atılarak düşmanın dikkatini kendilerine çevirebilirlerse yerel kuvvetlerin harekâtını kolaylaştıracak ve en büyük yardımı yapmış olacaklarının tebliğ edilmesini rica ederim. Hislere kapılmaktan ziyade aşağıdaki görevimizi düşünelim.”¹⁷⁵

Bu cevaba Antep’in ileri gelenleri ve Özdemir Bey tarafından cevap verilmiştir. Burada açlığın had safhalara ulaştığı ve yiyeceğin ancak 5 gün dayanabilecek derecede kalmasının bildirilmesi oldukça üzüntü vericidir. Şehrin direnme gücü olsa da yiyecek sıkıntısı ve kıtlığın gelmesi savunucuların en büyük

¹⁷⁴Mümtaz Ulusoy, *A.g.e.*, s.85-86.

¹⁷⁵Mümtaz Ulusoy, *A.g.e.*, s. 88.

sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu yüzden de hem kolordudan hem de Kolordu Komutanı olarak Selahattin Adil Bey'den acil yardım ve destek beklmelerine dair 2.Kolordu Kumandanlığına başlığıyla 6-7 Şubat 1921 tarihli ve Özdemir Bey, İncezade Hüseyin, Bölge Başkanı Hasan, Attarzade Abdullah, Uncuzade Mehmet imzalarıyla yazılan yazıda şu ifadeler yer almaktadır:

‘‘Bugün şu dakikada genel erzakın kaç güne kadar devam ettirebileceğinin enine boyuna incelenmesi için merkez heyeti üyeleri, hükümet yetkilileriyle mahalle başkanları ve genel beslenme işleri üyelerinden oluşan bir komisyon tarafından incelemelerimizde bütün tahılın genel nüfustan halkın her birine ancak ellişer dirhemden, erlere 300 gramdan ekmek verilmek üzere ancak beş gün yettiğini ve bundan sonra da kasabada bulunan üzüm fıstık, at, katır, sığır da bulunursa verilmek üzere kesin olarak yiyeceğin 15 gün daha yetebileceği mümkün ise de bu süreden sonra bir gün bile fazla yetmesine imkan olmadığı aşağıda adları yazılı imza sahipleri 25 bin nüfusun kaderi için maddi ve manevi sorumluluğu üzerine almışlardır. Kasaba halkından bundan fazla bir mukavemet ümidi beklemek kanun ve mantık bakımından haram olduğunu arz ile belirli süreden bir hafta önce kesin askeri hareketin yapılmasına karar vermenizi İslamlık, Türklük ve vatanseverlik adına niyaz ederiz’’¹⁷⁶

Antep'ten gelen bu mektuba cevaben Selahattin Adil Bey elinden gelenin fazlasını yaptığını bundan sonrası için yapabilecekleri bir şeylerinin olmadığını bu zamana kadar yapılan taarruzlarda bir sonuç alınmadığını ifade etmesi de önemli bir detaydır. Merkez Heyeti ve Özdemir Bey'e başlıklı ve 2.Kolordu Komutanı Selahattin Adil imzasıyla verilen cevapta şu ifadeler yer almaktadır:

‘‘Dünkü öğle üzeri tümen ve alay kumandanları beraberimde olarak İbrahimli sırtlarından, bugüne kadar hiçbir yardım yapamadığımız zavallı Antep ile onun fedakâr ve temiz kahramanlarını hasret ve utanarak selamladık. Yapacağımız yeni bir giriş için keşif ve incelemede bulunarak Hacıbaba tahkimatının bazı kısımları üç kat olmak üzere tamamı ile görülmektedir. Buradaki kuvvet evvelkine nispetle fazladır. Evvelce

¹⁷⁶Hayat Mücadeleleri, s.360.

gördüğümüz çeşitli yerlerdeki birçok ordugahlarını, düşmanın tahkimatını kuvvetlendirmek hususundaki çalışmalarını ve son teşebbüsümüz üzerine düşmanın bütün dikkat nazarlarını Hacıbaba cephesine çevirdiğini gördük. 27 Aralık 1920'deki saldırı her türlü şartların lehimize olarak geçtiği ve düşmanın dalgın yakalandığı ve şaşkın bir duruma girdiği sırada ne yazık ki ileri atılmak cesareti gösteremeyen ve o fırsattan faydalanamayan piyademiz, sonucu olumsuz yöne çevirmiştir. Aynı erlerin, ileride aynı şartlarla bir girişimi başaramayacağı kanaati karşısında pek üzülen ve sevgili Antep'e hasretle bakarak ayrıldık.

Size en önemli yardım yiyecek yetiştirmektir. Bunları yine eskisi gibi bir kişinin taşıyabileceği kadar fırtınalı ve karlı havalarda geceleri şehre sokmaya çalışacağız. Eğer siz şehirden adam gönderebilerseniz İbrahimli 'den istediğiniz kadar yiyecek verebiliriz. Size ancak Nifak taraflarından Cunud'a yapacağımız harekete kadar, düşmanın ikinci bir kafilesi şehirden çıktığı zaman yardımda bulunabiliriz. Düşünüyor, didiniyor ve uğraşyoruz fakat ne yazık ki bu mevcut ve bu değerdeki erlere fazla bir şey yapmaya muvaffak olamıyoruz. Teşebbüsten geri kaldığımız yoksa da sonuç alamıyoruz. Bununla beraber Antep yakınlarından ve size yardımdan uzaklaşmış değiliz ve ayrılmayacağız da. Ancak bu şekilde uğraşmakla sizin açlığınıza bir yardımda bulunabiliriz. Bugünkü durumda bizim yapabileceğimiz ancak bundan ibaret kalmaktadır. Geçen hafta da yazdığım gibi bu durum karşısında son karar size aittir. Hürmetle cümlelerinizi selamlar gözlerinizden öperim.’’¹⁷⁷

Verilen bu cevaptan memnun olmayan ve açlığın da iyice bastırması ile bir sonuç alınamamasının verdiği haklı sinir durumundan dolayı şikayetler ve eleştiriler de artmıştır. En önemlisi ise bu durumdan dolayı Antep'in ileri gelenlerinin Büyük Millet Meclisi'ne Selahattin Adil Bey'i şikâyet etmeye karar vermeleri ve bunu yine Selahattin Adil Bey'e bildirmeleri olmuştur. Hem Özdemir Bey hem de Antep'in ileri gelenlerinin yazdığı ve Kolordu Kumandanlığı'na başlıklı 1-2 Şubat 1921 tarihli ve Hacı Ömerzade Mehmet

¹⁷⁷Hayat Mücadeleleri, s. 360-362.

Ali Keşifzade Kâmil Fazlızade Nuri Hocasade Mustafa KepezadeAbdulah Yüzbaşı Hacı Ömer İmamzade Halil Ulemadan Rıfat Zübeyrzade Kazım Şamlızade Ökkeş Hancızade Ali BayramzadeHacı Mehmet Mustafazade Abdülkadir imzalarıyla yer alan yazıda şu sözler yer almaktadır:

“Getirdiğimiz iki üç denemeye rağmen yine dünkü Pazartesi obüsler ve toplarla içeriye giriş hareketinde bulunacağımıza dair yaptığımız vaadlere güvenerek belirli saatte erlerimizi, Öz Türk evlatlarımızı harekete geçirdik. Allah’ın yardımı ile birkaç siper işgal ederek bir iki saat orada tutunduk. Ne yazık ki beklediğimiz hareketin, yardımlarınız yüzde birini bile görmedik. Bu bize önemli bir kayıplara mal oldu. Şimdiye kadar dökülen Türk kanı yetmiyormuş gibi önemli ve kıymetli kanlar ilave etmek suretiyle memleket Pazartesi gününden itibaren matemlere, felaketlere uğradı.

Geldik, gidiyoruz, biraz sabredin, kurtaracağız diye öteden beri özellikle son kuşatmanın birinci gününden itibaren 75 gün içinde yaptığımız vaatlerden üzülen söyleyebiliriz ki en küçük bir fayda sağlayamadık, cephanesizlikten bahsettik inanmadınız.

Açlığın varlığımızı bir kat daha ezmeye başladığını bildirdik, aldırmadınız. Günlerce haftalarca açlığa katlanarak teklifiniz üzerine, sorumluluğumuza büyük ve önemli görevler verdiğiniz halde büyük bir ümitle beklediğimiz şu pazartesi gecesi bizi kurtarmaktan ziyade felakete attı. Bundan dolayı sizi Büyük Millet Meclisi Başkanlığına şikâyet etmeye ve gerekirse bütün insanlık ve Müslüman alemine uğradığımız durumu ve gerektiren hususları bildirmeye ve ilan etmeye çalışacağız. Son bir teşebbüsle memleketi kurtarmaya nihayet üç gün içinde kesin bir azm ile harekete geçmediğiniz taktirde yüksek şahsınıza millî onurumuzla temin ederiz ki demirden oluşacak şu masum, fedakâr, gadre uğramış milletin pençesinden yakanızı kurtaramayacağınızı arz ederiz efendim.”¹⁷⁸

Görüldüğü üzere çok ağır ithamlar yer alan ve meclise de şikâyet edileceği mektubuna cevaben Selahattin Adil Bey çok mütevazı olarak cevaplar vermeye devam etmiştir. Bunların en önemlisi aşağıda yer alan ifadeler oldukça acıdır. Zira

¹⁷⁸Hayat Mücadeleleri, s. 362-363.

aşağıda verilen ifadelerde asla bir suçlu aranmamalı aksine bir çözüm yolu bulunabilir miydi sorusunu sormak gerekir. Ama yine tekrar etmekte fayda var ki Selahattin Adil Bey bir kurmay subayı olarak elinden geleni yaptığını defalarca ifade etmiş bundan fazlasını yapamayacağını da sürekli yinelemiştir. Bunca ağır söze rağmen karşı tarafı rencide edici cümleler kurmaktan da her zaman kaçınmıştır. Bu durum, Selahattin Adil Bey'in karakter özelliklerini bizlere gösteren en önemli detaylardan olmakla birlikte Antep'te ki acı durumu bilen ve ona göre davranan ve söylemlerde bulunan bir şahsiyettir. Kıymetli Özdemir Bey'e başlıklı ve Selahattin Adil imzasıyla yazılan raporundaki ifadeler şöyledir:

“Pek ağır ve suçlayıcı şekilde yazılan 31 Ocak 1921 tarihli şifrenize bu defa da yenilerini ilave ediyorsunuz. Şahsınıza ve arkadaşlarınıza beslediğim derin saygıyı ve içinde bulunduğunuz zor ve acı durum karşısında aciz kaldığımız korkunç ve çaresiz durumdan dolayı cevap vermeyi duygulara yenilme sayarak susuyorum. Yalnız şunu bildireyim ki yetenek ve değerini sizden saklamayarak birçok zaman evvel yazdığım gibi kolorduda 70 gün içerisinde 15 subay ve 600 ere ulaşan kayıplara 31 Ocak günü de 3 subay ve sayıları belli olmayan erler eklenmiştir.

Düşmandan Antep'i kurtarmaya uğraşan az sayıdaki topluluğun erinden kumandanına kadar herkesin en son gücünü harcadığına emin olunuz. Bir kısmı sizce bilinmeyen çeşitli sebeplerden dolayı ne yazık ki millet, Antep'in gösterdiği fedakarlığa arzu ettiği derecede hizmet ve karşılıklı yardıma zaman ve saha bulamamıştır. Bu sonuçtan suçlu tutulabilecek şahıslar ve erler değildir. Şehrin düşmesi, Türklük adına pek acı ve üzücüdür. Ne çare ki kaderi değiştirme imkânı yoktur. Millet bugün yapamadığını yarın yapmaya azmetmiştir.

Direnmeyi uzatmak ve savunmadan dolayı sizi ve arkadaşlarınızı suçlamaya kalkışacak belirli sayıdaki kişilere mukabil sizleri takdir ve yücelten koca bir millet, ölmez bir tarih olduğunu unutmayınız. Plevne Rus topları altında yıkılırken belki rahmetli Osman Paşa'yı çok yerenler olmuştur. Ne Osman Paşa ne savunmayı uzatmaya çalışanlar neticenin şeklinden lekelenmediler, belki şan ve şerefle anıldılar. Dışarıdan yapılacak yeni bir teşebbüste yüzde bir başarı ümidi görsem emir vermekte bir an duraklamam, ne çare ki artık Antep'i şimdiden kadere bırakmaktan başka

yapılacak bir şey kalmamıştır. Bu acı ve üzüntü veren gerçeği ne dayanılmaz bir vicdan acısı ile yazdığımı takdirinize bırakıyorum. Antep'in düşmesi ile Türklük ölecek değildir. Millet bugün elinde olmayarak yapamadığını yarın yapacağına ve yaşadıkça Antep'i de Türk olarak yaşatacağına şüphe yoktur. Fransızların kasaba halkına saldırması ihtimalini uzak görürüm. Ermeni mahalleleri geçici olarak kapalı bırakılmak suretiyle kötülükler önlenabilir. Yalnız sizin ve Fransızlar tarafından bilinen ve tanınan en aziz arkadaşlarımız için korkar ve endişe ederim. Sonsuz saygı ve üzüntülerimle hepinizi selamlarım''¹⁷⁹

Yine bunlardan sonra Antep halkına hitaben yollamış olduğu metinde kolordunun Antep'i kurtarmak için yapılan gayretleri ve bu uğurda verilen mücadeleleri anlatması, hatta şikâyet metnini bizzat ben kendi elimle teslim edeceğim ifadesi de oldukça kıymetlidir. Eğer suçlu olsa ya da bir hatası olsa bunu kabul etmeyebilir ya da farklı ifadeler kullanabilirdi. Fakat Selahattin Adil Bey, karakter özellikleri bakımından mütevazı ve kimseyi kırmamaya çalışan, hele hele Antep'i savunmaya çalışanlara karşı asla suçlayıcı bir tavır takınmayan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bütün bunları ifade ettiği Sayın Antep Halkına hitaben başlıklı ve Selahattin Adil imzasıyla Antep halkına yazdığı yazıda şu ifadeler dikkat çekmektedir:

''Müşterek imza ile gönderilen yazınızı aldım. Bu bölgeye geldiğimden beri kurtarılmasına zamanımı verdiğim, şahsımı ortaya koyduğum Antep'in felaketi halinde en büyük azap ve üzüntüyü duyanlar arasında olacağım. Fakat askeri, millî ve dini görevden dolayı maddi ve manevi sorumluluk karşısında zerre kadar titremeyerek gerek Allah'ıma gerek vicdanıma gerek üstlerime karşı cevap vermeye hazır olduğumu sizi temin eder ve şimdiye kadar temiz kalan şahsi ve askeri şerefimin millet gözünde lekelenmemesi için meselenin soruşturulmasını Büyük Millet Meclisi'nden kendim rica edeceğimi ve şikayetinizi kendi elimle sunacağımı arz ederim.

Ancak, aylardan beri yalnız çevresini değil, bütün Anadolu'yu, Türklüğü, kahramanlıklarıyla yükselten, zor durumu ile üzüntülere boğan

¹⁷⁹*Hayat Mücadeleleri*, s.362-364.

şehrinizin fedakarlığı, açlıktan doğan acıları karşısında sonsuz derecede üzülen ve acı duyan ve buna çare bulmak için gücü üstünde çalışan kolordunun, yazdığınız suçlamalar altında kalmasını kabul edemem ve kumandanı bulunmak dolısıyla bu görev de bana aittir. Durumunu ve gücünü Özdemir Bey'in pek iyi bildiği kolordum, her girişimi istediğiniz kesin bir kara ve en son gücü ile yapmıştır. Araç azlığı, zaman yetersizliği, hava şartlarının müsaitsizliğine rağmen mevcudu bazen şehir savunucularının sayısını bulmayan kolordum, şehrin kuşatmada kaldığı 70 gün içinde üçü tabur kumandanı olan beş şehit, ikisi bölük kumandanı olmak üzere 15 subay yaralı vermiş ve erat kayıpları ise 150'si şehit ve 400'den fazlası yaralı olmak üzere 600'ü bulmuştur.

Yapılan hareketlerin gösterişten ibaret olmadığına ve hatta kuşatmayı yarmak için bütün gücü ile çalıştığına şu sayılar en açık birer belgedir. Esef olunur ki kısmen sizce bilinen ve kısmen bilinmeyen çeşitli sebeplerden dolayı millet Antep'in fedakâr evlatlarına layık olduğu hizmet ve yardımı yapmaya vakit bulamamış ve yapamamıştır. Bundaki kusurun kolorduya ait olmadığını zaman ve durum ispatlayacaktır. İnşallah bugün harap hali ile Türklüğe şeref kazandıran kasabanız Türk bayrağı altında yine eski bayındırlığını kazanacaktır. Antep'in namuslu vatan severleri dışarıda da aynı yürekte millettaşları bulunduğunu unutmamalıdır. Hepinizi saygı ile selamlarım efendim.”¹⁸⁰

Selahattin Adil Bey, yazışmalarına devam ederek bu yazışmalara ‘*yüksek makamların görüşlerini, nefis terbiyesi ve vicdanının temize çıkması için ilave edeceğim*’ ifadeleri ile sözlerine devam etmiştir.

Daha sonrasında Mustafa Kemal Paşa'da Antep Savunması ile alakalı şikayetlerin ve durumun zor hale gelmesinden sonra Antep halkına hitaben bildiri yayınlamıştır. Burada alınacak her tedbiri alındığını ve şehrin kurtarılacağına olan inancını yenilemiş, dışarıda bulunan kolordunun yeni hamlelerle mücadele edeceğini bildirmiştir. Antep Şehri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyetine başlıklı 5

¹⁸⁰Hayat Mücadeleleri, s. 364-366.

Aralık 1920 tarihli ve TBMM Reisi Mustafa Kemal imzasıyla yazılan bildiride şu sözler yer almaktadır:

‘‘Türk ve Müslümanlığın şanını fedakâr bir şekilde yükselten Antep’li kardeşlerimizin kurtarılması için her türlü girişim ve fedakârlık yapılmış ve yapılmakta devam edegelmiştir. Büyük kuvvetle güçlendirilmesi emir olunan dışarıdaki kuvvetlerimiz pek yakında yeni ve etkili bir girişimde bulunmaya hazırlanmaktadır. Kahraman Antep’in sayın halkına Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin selam ve takdirlerinin bildirilmesini rica ederim.’’¹⁸¹

Hiç şüphesiz en önemli telgraflardan birisi de Fevzi Paşa (Çakmak) tarafından yazılan aşağıdaki yazıdır. Zira Antep halkının şikayetleri üzerine değerlendirmesini yapmış, burada Selahattin Adil Bey’in ordunun en seçkin subaylarından ifadesinin yer alması ve görevini layıkıyla yaptığını bildirmesi dikkati çeken bir gelişmedir. Çünkü Fevzi Paşa ordunun Genelkurmay Başkanı olarak en yetkili isim olduğu için onun böyle bir cevap vermesi bu bağlamlarda büyük önem kazanmaktadır. 2 Aralık 1920 tarihli ve Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi imzasıyla yazılan cevabi metni şu sözlerle ifade edilmektedir:

‘‘Özdemir Bey’in, Antep ileri gelenlerinin yüksek şahsınıza yazdıkları şikâyet mektubu gerçekten pek yersizdir. Bundan dolayı hiçbir suretle üzülmemenizi rica ederim. Antep kuşatmasının son günlerdeki ümitsizliği ve dış güçlerimizin gerçek durumunu bilememeleri kendilerini böyle bir yanlışlığa düşürmüş olabilir. Özdemir Bey’e ve arkadaşlarına yazılan aşağıdaki bildirinin kendilerine gönderilmesini rica ederim.’’¹⁸²

Mektubuna devam eden Fevzi Paşa Antep savunucularına hitaben verdiği bildiri bizler için değerlidir. Çünkü burada yetkili olarak kendisi son kararı vermiş ve Selahattin Adil Bey’in itham edildiği gibi suçlu olmadığını, bu kararın yaşadıkları acı tablo sebebiyle ortaya çıktığını belirtmesi de önemli görülmelidir. Antep Savunucusu Özdemir Bey ve Arkadaşlarına başlığı ile Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi imzasıyla yazılan bildiride şu ifadeler yer almaktadır:

‘‘Antep savunucularının millî tarihimize gerçekten örneği olmayan bir kahramanlık sayfası eklediklerini bütün memleket gurur ve minnetle takdir ve

¹⁸¹Hayat Mücadeleleri, s. 366

¹⁸²Hayat Mücadeleleri, s. 367.

yüceltmektedir. Antep'in kurtarılması için ilgililer en büyük azim ve gerçekçilik ile çalışmaktadır. Bu arada 2. Kolordu kumandanı Selahaddin Adil Beyefendi en çok ilgilenmesi dolayısıyla insan gücünün mümkün olduğu en büyük gayreti, en yüksek bir azimle ve tedbir ile göstermiş bulunmaktadır. Şimdiye kadar Antep'i kurtarmak için yetiştirilebilen kuvvetlerden daha geniş bir başarı elde edilmesi mümkün olamamıştır. Bununla beraber yakında bütün ayrıntılarıyla yeni bir tümen daha Antep bölgesine gönderilecektir. İnşallah bu kadar fedakarlıklarla kahramanca savunan Antep'i kurtarmak mümkün olacaktır. Selahaddin Adil Beyefendi ordumuzun en seçkin ve en temiz kumandanıdır.

Adı geçeni üzecek şekilde yapılmış olan başvurunuzun, pekiyi değerlendirdiğim Antep'in acı durumundan duyduğunuz üzüntünün tek sebebi olduğunu kuvvetle tahmin ediyorum. Antep durumundan sizin kadar vicdanım bakımından üzgün ve sizi kurtarmak için geceli gündüzlü askerinin başında gayret gösteren adı geçenin (şifrede çözülememiş) bilinen gayretinizden beklerim efendim."¹⁸³

Bütün bu yazılara baktığımız zaman Selahattin Adil Bey'in haksız olmadığını hem kendisi hem de Genelkurmay Başkanlığınca onaylandığını rahatlıkla görmemiz mümkündür.¹⁸⁴ Gerçekten de Selahattin Adil Bey'in dediği gibi bu kadar sert eleştirinin olması tamamen Antep'te siyasi ve askeri durumun yanında açlık durumunun da had safhada olmasının verdiği haklı tepkidir. Gerçekten iki tarafta ellerinden gelenin fazlasını yapmalarına rağmen maalesef istenilen ve arzulanan sonuç alınamamış Antep şehri düşman kuşatmasından kurtarılamamıştır. Bir de şehir savunucularının dışarıdaki durum hakkında bilgi sahibi olamamaları ve dışarda nelerin yaşandığına dair bilgilerinin olmamaları da söylenmesi gerekmektedir. İşte bu kötü sona doğru gidildikten sonra da 8 Şubat tarihinde Fransızlar tarafından Antep işgal edilmiş, 9 Şubat tarihinde şehrin resmi işgal edilme tarihi olarak kaynaklarda geçmiştir.

¹⁸³Adil, *Hayat Mücadeleleri*, s. 367-368.

¹⁸⁴Selahattin Adil Bey'in başarısız olmadığını farklı kaynaklarda da görebilmemiz mümkündür. Bkz, Hasip Saygılı, *A.g.e.*, s.200.

3.4. ANTEP ŞEHRİNİN DÜŞÜŞÜ ve SONRASINDA FRANSIZ İŞGALİNİN SONA ERMESİ

1 Nisan 1920 tarihinde başlayan ve 9 Şubat 1921 tarihine kadar süren kuşatma sırasında çok ciddi çarpışmalar yaşanmıştır. Fakat bir yandan Batı cephesindeki çarpışmalar, bir yandan Doğu cephesindeki çarpışmalar ve iç isyanlarla ordudan firarların da yaşandığını unutmamak gerekir. Bu saydığımız bağlamlarda Antep'in kuşatma altında olması, Fransa'nın Suriye bölgesinden sürekli destek kuvvetleri getirmeleri, şehrin yeterince destek alamaması, iaşe ve mühimmat eksikliklerinin olması ve bölgeye yeterince destek verilememesi, en önemlisi ise açlığın had safhalara ulaşması nedeniyle yukarıda da belirttiğimiz gibi 9 Şubat 1921 tarihinde Antep şehri Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve kuşatma da sona ermiştir.

8 Şubat'ta çarpışmalar sona erse de Fransızların tam hakimiyetleri 9 Şubat tarihini bulmuştur.¹⁸⁵

Zaten Fransız belgelerinde şehrin teslim tarihi de 9 Şubat 1921 tarihine rast gelmektedir. Antep'in düşmesi hem Büyük Millet Meclisi'ni hem de Mustafa Kemal'i hem de Türk halkını derinden üzmüştür. Şehir düşmeden bir hafta önce yani 2 Şubat 1921 tarihli Layiha-i Kanuniye yani alınan karar ile Antep'e Gazi unvanı verilmesine karar verilmiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bu unvanın verilmesine dair belgede şu ifadeler yer almaktadır:

''Madde 1- Antep Livası merkezi olan Antep kasabasının namı Gazi Antep'e tahvil olunmuştur.

Madde 2- Bu kanunun icrasına Dahiliye Vekili me'murdur.

Madde 3- İşbu kanun, tarih-i neşrinden muteberdir.''¹⁸⁶

İşte burada olduğu gibi bu unvandan sonra şehir Gaziantep olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Yine şehrin düşüşünden iki gün önce yayınlanan 7 Şubat 1921 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde Antep ile ilgili şu sözler Antep savunmasının ne denli kıymetli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Şu ifadeler yer almaktadır:

¹⁸⁵TİH IV.Cilt, s.268.

¹⁸⁶BCA, Kutu 2, Gömlek 33, Sıra 12.

‘‘Gazi Ayıntab

Türkler, hürmetle eğiliniz, Ayıntab karşısındasınız. Onu aşk-ı vatan timsalini, kendi ezeli ve fitri, kahramanlığını selamlıyorsunuz. Ayıntab destan-ı zaferini millet dokuz aydır heyecanlar içinde takip ediyor ve dokuz aydır her gün Ayıntab kanıyla o destana yeni bir sahife-i celadet ilave ediyor.’’¹⁸⁷

Antep böyle övgülere mazhar olmuş, savunmasıyla destan yazmış ve her türlü imkansızlıklara rağmen on bir ay kadar, Selahattin Adil Bey ile dedokuz ay kadar da savunmayı sürdürmüştür. Fakat yukarıda saydığımız gelişmeler sebebiyle 9 Şubat 1921 tarihinde Fransızlar tarafından ele geçirilmiştir. Yine şehrin tesliminden sonra iki tarafın askeri durumları da değişikliğe uğramıştır.¹⁸⁸ Her ne kadar Fransızlar Antep’i ele geçirmiş olsalar da Antep, Urfa ve Maraş bölgelerinde bu denli mücadelelerin yaşanması, Urfa ile Maraş’ta Fransız ordularının yenilmeleri ve aynı tarihlerde Batı Cephesi’nde İnönü savaşlarında Türklerin zaferlerinin gerçekleşmesi, Suriye bölgesinde çıkan isyanlar ve Fransızların bölgeye sürekli asker sevk etmeleri de onların bölgedeki siyasi ve askeri politikalarını değiştirmelerine sebep olmuştur. Bu dönemde İtilaf Devletleri’nin kendi aralarında birtakım anlaşmazlıkları olduğunu ve Ankara Hükümeti ile Fransa arasında bir yakınlaşmanın olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸⁹ Sakarya Meydan Muharebesi’nde Türklerin zafer kazanmaları üzerine ise Fransızların antlaşma yapmak üzere Ankara Hükümeti ile görüşmeler yaptıklarını ve heyetlerin gönderilerek bir antlaşma yolu arandığını ifade etmek gerekir. Bu sırada Batı Cephesinde Yunan taarruzlarının da yoğunlaşması ve görüşmelerin devam etmesi üzerine Antep bölgesinde görevli İkinci kolordu Batı Cephesi’ne nakledilmişlerdir.¹⁹⁰ Yapılan görüşmeler ve heyetlerin gelmeleri sonucunda 20 Ekim 1921 tarihinde tarafların antlaşmayı imzalamalarıyla Güney Cephesi’nin resmen sona erdiğini söylemek mümkündür. Bu antlaşmanın hem siyasi hem de askeri anlamda çok önemli sonuçları olmuştur. Askeri olarak baktığımızda bölgede görevlendirilen birliklerin Batı Cephesi’ne nakledilmesine olanak sağladığı gibi birden fazla cephede savaşılmamasını ve kuvvetlerin dağılmamasını sağlamıştır.

¹⁸⁷Hakimiyet-i Milliye, s.1, 7 Şubat 1921.

¹⁸⁸TİH IV. Cilt, s.270.

¹⁸⁹ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar Cilt 4*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1974, s.120.

¹⁹⁰Belge No:1508, ATBD-69, Ankara 1973, C 22, s.24.

Siyasi olarak baktığımızda ise ilk kez bir İtilaf Devleti'nin Ankara Hükümetini resmen tanıdığını ve muhatap olarak antlaşma imzaladığını ifade etmek gerekir.¹⁹¹

Yapılan antlaşma uyarınca Fransızların en geç iki ay içerisinde işgal bölgelerinden çekilmesi ve İskenderun hariç bugünkü hudut hattı olarak sınırlar belirlenmiştir.¹⁹² Antlaşmanın imza edilmesinden sonra antlaşma uyarınca Güney sınırimızda anlaşma uyarınca işgal bölgelerinin boşaltılması süreci başlamış ve Fransızlar işgal ettikleri bölgelerden çekilmeye başlamışlardır. Bu suretle Antep'in de İngilizler ve sonrasında Fransızlar tarafından işgal süreçleri sona ermiştir. Yapmış oldukları destansı savunma ile de Antep'in Gazi unvanını da alarak hiçbir zaman unutulmayacak bir destana imza attıklarını söylemek gerekir.

O tarihten beri Gaziantep olarak anılan Antep şehrinin savunmasında ve Millî Mücadele'de görev alan ve şehit olan tüm aziz şehitlerimizi de bu vesileyle rahmet ve minnet ile anmadan geçmemek de gerekir. Bu kahramanlıkların asla unutulmaması ve gelecek nesillere de aktarılması bu bağlamda çok önemlidir.¹⁹³

3.5. SELAHATTİN ADİL BEY'İN ŞEHRİN DÜŞMESİNDEN SONRA 2.

KOLORDU'NUN DURUMU ve BATI CEPHESİNE NAKLEDİLMESİ

Selahattin Adil Bey, bu sancılı süreci Antep'in Gazi unvanını alması ve barış antlaşmasıyla Fransızların çekilmesi sonrası büyük bir memnuniyetle ifade etmiş, kendi ifadelerinde *"bu sonuç Antep'ilerin o acı günlerini ve şahsıma karşı yapılan ağır suçlamalarını unutmaya kâfi gelmiş ve beni kalb rahatlığına kavuşturmuştur"*¹⁹⁴ sözleriyle açıklığa kavuşturmuştur.

Kolordunun genel durumuna bakacak olursak bir süre bekledikten sonra Maraş'a dönerek burada emirleri beklemek olmuştur. Ayrıca Fransızlar Antep'in tesliminden sonra bazı kişi ve subayları tutuklamakla yetinmiş, halka ise çok fazla kötü muameleden kaçınmayı seçmişlerdir. Burada sakin bir dönem geçirilmiş, iki tarafta çatışma durumundan kaçınarak bir nevi ateşkes dönemi geçirmişlerdir.

¹⁹¹ Antlaşmanın detaylarına bakmak için Bkz, *ATBD-105*, Ankara 1998, C.47, s.6

¹⁹²Hasip Saygılı, *Antep Harbi'ne Yeniden Bakmak*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022, s.273.

¹⁹³ Antep Savunmasında görev alan kahramanların isimlerine bakmak isteyenler için Bkz. Hasip Saygılı, *A.g.e*, s.273.

¹⁹⁴*Hayat Mücadeleleri*, s.368.

Haziran ayına geldiği vakit Dışişlerinden hukuk müşaviri Münir Bey¹⁹⁵ ve Fransızlar tarafından gönderilen bir Fransız memuru ile yarı resmi görüşme yapılmış, akabinde ise Temmuz başlarında Ankara'ya gelmiş olan Franklin Bouillon (FranklenBuyyan) ile resmi olmayan görüşmeler sonucunda bir anlaşmanın imza edildiğini böylece detaylı şekilde ifade edebiliriz. Şehrin düşüşünden yaklaşık dört buçuk ay kadar sonra artık bu cephede çok küçük çatışmalar hariç silahların susması ve burada birliklerin tam anlamıyla eğitim ve teçhizatlarının tamamlanması gibi sorunlarla uğraşan Selahattin Adil Bey, birkaç küçük isyan hareketi ile uğraşmış, bunların dışında askerlerin silahlandırılması gibi lojistik meseleler dışında önemli bir olay olmamıştır. Bundan sonra Genelkurmay'ın emriyle 2. Kolordu 1 Haziran 1921 tarihinde Batı Cephesi'ne nakledilme emri gelerek Batı Cephesi'nde yeni görevlerine başlamışlardır. İşte Batı Cephesi'nde görevlendirilmesi ve rütbe atlamasından sonra Paşa olarak da anılmaya başlaması bu tarihten sonra gerçekleşmiş ve Selahattin Adil Paşa olarak anılmaya başlanmıştır. Biz ise burada tezimize son vermek istiyoruz.

¹⁹⁵Selahattin Adil Bey, Münir Beyi şu sözlerle anlatmaktadır: 'Cumhuriyet Devrinde uzun süre memleketimizin Washington büyükelçiliğini yapmış olan ve orada 1946 yılında vefat ettiğinde Missouri adlı meşhur Amerikan zırhlısı ile cenazesi İstanbul'a getirilen Münir Ertegün'' sözleriyle anlatmaktadır. Bkz, Selahattin Adil, *Hayat Mücadeleleri*, s. 369.

SONUÇ

Sonuç olarak tüm hatlarıyla ele almaya çalıştığımız *Millî Mücadele Dönemi Albay Selahattin Adil Bey'in Antep Savunmasındaki Rolü* başlıklı tezimizde anlatmaya çalıştığımız temel husus Selahattin Adil Bey'in Antep Savunmasında en önemli isimlerden biri olması ve savunmada ciddi emeklerinin olmasıdır. Zira bir Antep savunmasından söz edilirken Selahattin Adil Bey'den söz edilmeden anlatmak da mümkün değildir. İşte bu sebepten bu anlatımı yapmadan önce Selahattin Adil Bey kimdir ve nasıl bir karakterinin olduğunu anlamak adına birinci bölümde Selahattin Adil Bey'in hem Paşa olmadan önceki öğretim ve askeri hayatını hem de sonraki yaşam sürecini anlatmaya çalıştık. Batı Cephesi'nde görev aldığı süreçte Sakarya Savaşı sonrası 1921 yılının sonlarında 20 Ekim 1921 yılında rütbesi Miralaya yani Tuğgeneral olan Selahattin Adil Paşa, artık bu tarihlerden sonra Paşa olarak da anılmaya başlamıştır. 1923 yılında İstanbul Muhafızlığı görevinde bulunduktan sonra ise Cumhuriyet'in ilanı sonrası kendi isteğiyle başladığı askeriye istifa etmiştir.

İşte biz bu tezimizde sürekli Selahattin Adil Bey ifadesini kullanmamızın temel nedeni de rütbesinin bahsettiğimiz dönemde Albay yani Miralay olması ve henüz paşa olarak anılmamasıdır. Dönemin içerisinde de bu sebepten Bey olarak anılmasından dolayı bizlerde kendisinden bey olarak sürekli söz ettik. Kendisi 1921 yılının sonlarına doğru Batı Cephesi'nde Paşalık yani Tuğgeneral rütbesi alacağından uzun süre Bey unvanıyla anılmıştır.

İkinci bölümde ise Antep'in Birinci Dünya Savaşı sonrası işgal edilme süreçlerine ve hangi sebeplerden dolayı işgal edildiğine değinmeye çalıştık. Ortada haklı bir gerekçe yokken neden Antep'in işgal edildiği ve halkın bu işgallere verdiği tepkileri detaylıca ifade etmeye gayret ettik. Üçüncü bölümümüze geldiğimizde ise asıl tezimizin konusunu oluşturan Selahattin Adil Bey'in Antep'teki kolordu komutanlığı sürecindeki faaliyetleri ile Antep Savunmasındaki rolünün ne olduğuna değinmeye gayret ettik.

Sonuçta yaklaşık bir yıla yakın sürmüş olan bu mücadeleye daha sonradan katılan Selahattin Adil Bey, Batı Cephesinde Yunan taarruzlarının yoğunluk kazanması ve Batı Cephesine daha fazla ağırlık verilmesinden dolayı Güney bölgesinde askeri olarak yetersiz birliklerin olması, eğitim ve lojistik sorunlarının

fazla olması, Fransızların sürekli destek almaları ve şehir kuşatma altında olduğu için şehirle bağlantı kurulamamasından dolayı ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Bunlara rağmen emrindeki birlikleri organize etmeye çalışarak elindeki kuvvetlerle yapabileceği en iyi mücadeleyi ve askerliğin gerektirdiği tüm fedakarlıkları yapmaya gayret etmiştir.

Bunların dışında yaklaşık dokuz ay kadar mücadele de kolordu komutanı olarak görev yapan Selahattin Adil Bey'in haksız ithamlar ile suçlanmasının doğru olmadığını söylemek, hem kendisinin savunmadaki en önemli komutanlardan birisi olduğunu ifade etmek ve Selahattin Adil Bey'i bir kez daha hatırlamak adına bu çalışmayı ele almaya çalıştık. Çünkü ilk başlarda da ifade ettiğimiz gibi Selahattin Adil Bey, çok önemli görevlerde yer alan ve Antep Savunmasının en önemli isimlerinden olmasına rağmen hak ettiği değeri ve yeri göremeyen bir isimdir.

Bunların yanında şehir savunucularının da yaşadıkları acılar sebebiyle Antep Savunmasında Özdemir Bey ve şehir müdafileri kadar mücadele etmesine karşın şehre yeterli desteğin verilememesi nedeniyle şehir müdafilerinin psikolojik olarak haklı ve ağır ithamlarına maruz kalmak durumunda kalmıştır. Kendisi bir kolordu komutanı olmasına rağmen yeterli desteği göremeyen Selahattin Adil Bey ayrıca bölgedeki askeri ve lojistik sorunlarla da ilgilenmek durumunda kalmış, ayrıca kendisine yöneltilen eleştirilere de mecburen cevap vermek durumunda kalmıştır. Hatta Genelkurmay'a ulaşan şikayetler sonrası bile kendisi hakkında olumsuz bir karar verilmemiş, Selahattin Adil Bey'in arkasında durulmuştur. Kendisine yöneltilen eleştirilere cevap verirken bile şehir savunucularını incitmeden cevaplar vermesi de Selahattin Adil Bey'in karakter özelliklerini görmemiz açısından önemli görülmelidir.

Ayrıca Fransızların sürekli bölgeye destek kuvvetler göndermeleri ve eğitimli birliklerinin olmasına karşın Selahattin Adil Bey'in yeterli kuvvetinin olmaması sebebiyle başarılı olamadığını bir kez daha ifade etmek gerekir. Bu sebepten kendisine ciddi ve ağır ithamlar yapılmış, buna karşın Selahattin Adil Bey'de karşı tarafı rencide etmeden kendisini müdafaa etmiştir. İki tarafında haklı olduğunu ve haksız tarafın olmadığını fakat eldeki imkanlarla ancak bu kadar sonucun gelebileceğini bir kez daha ifade etmek gerekir. Yani iki taraftan da haklı

kim haksız kim sorularını sormaktan ziyade neden böyle bir sonuç alındığının cevabını aramanın daha doğru olacağını ifade etmek gerekir.

Bu sebepten bir Antep Savunması konusu ele alınırken Selahattin Adil Bey'in Antep Savunmasında rolünün çok fazla olduğunu ve kendisinden söz etmeden geçmenin doğru olmayacağını söylemek gerekir. Hak ettiği yeri görmesi ve onunda Antep Savunmasındaki en önemli isimlerden birisi olduğunu unutmamak gerekir. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Antep'te yaşanan açlığın had safhalara ulaşması ve gerekli desteğinde Selahattin Adil Bey ve kolordusu tarafından da dışarıdan verilememesi nedeniyle 8 Şubat 1921 tarihinde Antep Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. 9 Şubat 1921 tarihi ise Antep'in Fransızlar tarafından ele geçirildiğinin resmi tarihi olarak da kayıtlara geçirilmiştir.

Bu vesileyle iki tarafı da asla suçlamamalı ve başta Selahattin Adil Paşa olmak üzere Antep savunması ve Millî Mücadele'de vatanın kurtarılması adına mücadele eden tüm kahramanlarımızı rahmet ve minnet ile yad etmeyi de mutlaka unutmamak gerekir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH.EUM.SSM. 29-91, 05/12/1918.

BOA. DH. ŞFR.105-26, 09/03/1919.

BOA. DH. ŞFR. 107-59, 21/05/1919.

BOA. DH. ŞFR. 609-14, 01/05/1919.

BOA, BEO, 4549- 341113, 27/03/1918.

BOA, İ. DUİT. 118-156, 03/03/1919.

BOA, İ. DUİT. 158-10, 25/03/1918.

BOA, İ. DUİT. 159-80, 11/02/1919.

BOA. HR. SYS. 2542-3/5, 27/02.1919.

BOA, HR.SYS. 2542-4/1, 01/11/1919.

BOA. HR. SYS. 2555-3/5, 16/11/1918.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA Cumhuriyet ArşiviKutu 1- Gömlek 18 Sıra 13, 09/11/1920.

BCA Cumhuriyet ArşiviKutu 1- Gömlek 18- Sıra 14, 09/11/1920.

BCA Cumhuriyet ArşiviKutu 2- Gömlek 33- Sıra 12, 02/02/1921.

BCA Cumhuriyet ArşiviKutu 54- Gömlek 354, Sıra 7, 12/08/1920.

Genelkurmay Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Genelkurmay Atase Başkanlığı Arşivi; Kol: İSH, Kutu: 748, Göm: 200, Belge: 200-1, 26/06/1920.

Genelkurmay Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-15, C.5, *Genelkurmay Askeri Tarih ve Statejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1956.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-55, C.15, *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1966.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-69, C.22, *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1973.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-104, C.46, *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1997.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-105, C. 47, *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1997.

Askeri Tarih Belgeleri-120, C.56, Ankara 2007, *Genelkurmay Askerî ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 2007.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-128, C.61, *Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 2012.

Gazeteler

Hakimiyet- i Milliye 7 Şubat 1921.

İrade-i Milliye, 27 Ekim 1919.

Araştırma İnceleme Eserleri

Adil S.(2007). *Çanakkale Cephesinden Mektuplar – Hatıralar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Adil, S.(1982). *Hayat Mücadeleleri*, Zafer Matbaası, İstanbul.

Akbulut, D.A.(1990) ‘‘Maraş, Urfa ve Antep’in İşgali Üzerine Erzurum’dan Çekilen Protesto Telgrafı’’, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, s.60-69.

Akçora, E.(1995). ‘‘Kilis’in Antep Müdafaasındaki Yeri’’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.11, Sayı 31, Ankara, s.55-87.

ALİ, K.(1955). *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Sel Yayınları, İstanbul.

Aydemir, Ş. S.(2001). *Tek Adam Mustafa Kemal Cilt 2(1919-1922)*, İstanbul, Remzi Kitabevi,

Bayar, C.(1997) *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş 1*, İstanbul, Sabah Kitapçılık,

Beydilli, K.(2019) ‘‘Trablusgrap Savaşı’’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.Ek-2, Ankara, s. 606-609.

- Büyükoğlu, Y.**(2001).“Antep’in Fransızlar Tarafından İşgali ve Şahin Bey’in Antep – Kilis Yolundaki Faaliyetleri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Numara 2, Gaziantep, s.221-229.
- Kabacalı A.** “Cemal Paşa Hatıralar.(2012)”. Hazırlayan: Alpay Kabacalı, *Türkiye İş Bankası Yayınları*, İstanbul.
- Cemal Paşa, Hatırat.**(1922). 1913-1922, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları*, İstanbul 1922.
- Efe, A.**(2015) “Antep Savunmasında Bir Albayın Hatıratı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*,Cilt 53, Erzurum, s.221-253.
- Güner, Z.**(2007) “Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey’in Faaliyetleri”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi) Sosyal Bilimler Dergisi*, Zonguldak, Cilt 3,Sayı 6, s.49-66.
- (1962). *Hatıralar Vesikalar Resimlerle Yakın Tarihimiz Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar Cilt:2 Sayı:19- 5 Temmuz 1962*, Vatan Gazetecilik, İstanbul.
- İnalcık, H.**(2022). *Millî Mücadele Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul.
- Kavas, A.**(2009) “Senûsiyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul 2009, s.536-538.
- Kılıç, A.**(1955). *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Sel Yayınları, İstanbul.
- Kiel, M.**(2007). ”Nevrekop” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C.33, s.54.55.
- Kopar, M.**(2007) “Antep’in Kurtuluşunda Ermeni-Fransız İşbirliği”, *Gaziantep Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Türk Dünyası Araştırmaları Çalışması*,Gaziantep. Sayı 169, s.73-92.
- Kurşun, Z.**(1993). “Çanakkale Muharebeleri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c.8, s. 205-208.
- Küçük, C.**(1998). “Abdülhamid II” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c.1, s.216-224.
- Küçük C.**(1992). “Balkan Savaşı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c.5, s.23-25.
- Küçük, C.**(1995). “Erzurum Kongresi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c.11, s.335-337.

- Kütükçü, M.**(2012). ‘‘Selahattin Adil Paşa (1882-1961)’’, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi*, Antalya.
- Nurettin, L.M.**(1989). *Gaziantep Savunması, Çeviren: Mehmet Ali Akidil*, İstanbul, Kastaş Yayınları.
- (2003).*Osmanlı Belgelerinde Ermeni Fransız İlişkileri 1918 – 1919 Cilt 2*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 61, Ankara.
- (2003).*Osmanlı Belgelerinde Ermeni Fransız İlişkileri 1920 – 1922 Cilt 3*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 66, Ankara.
- (2005).*Osmanlı Belgelerinde Ermeni İngiliz İlişkileri 1896 – 1922 Cilt 4*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 76, Ankara.
- Özçelik, İ.**(1998). ‘‘Millî Mücadele’de Anadolu Basını ve Antep’’, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kırıkkale, s.85-99.
- Özçelik, İ.**(2005). *Millî Mücadele’de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana-Antep-Maraş-Urfa) 1919-1921*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Özdeğer, H.**(1996). ‘‘Antep’’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.13, İstanbul, s.466-469.
- Öztürk, A.**(1994). *Millî Mücadele’de Antep*, Kayseri 1994.
- Öztürk, C.**(2020). ‘‘Mondros Mütarekesi’’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara, c.30, s.271-273.
- Pamuk, B.**(2009). *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*, Anadolu Düşünce Grubu Yayınları, İstanbul.
- Pekdoğan, C.**(2001). ‘‘Yalnız Bırakılmayan Şehir: Antep’’, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep, s.219-249.
- Saygılı, H.**(2021). ‘‘Gaziantep Savunmasının Hazırlık Ve Teşkilatlanmasını Ali Cenani Bey mi Yaptı?’’, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Haziran, Cilt 7, Sayı 2, s.805-817.
- Saygılı, H.**(2022). *Antep Harbine Yeniden Bakmak*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

- Selvi, H.**(2009). ‘‘Sivas Kongresi’’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 37, İstanbul s.284-285.
- Şimşir, B.N.**(1985). *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.
- Tansel, S.**(1978). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV. Cilt*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara.
- (2009). *Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Genelkurmay Harp Tarihi** (1989). *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Özbilen Eşref Bengi** (2011). Türkiye’de Beş Yıl Liman Von Sanders, Çeviren:, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul.
- Türkmen, Z.**(2001). *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu Ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ulusoy, A.M.**(2006). *İstiklal Harbi'nde 2.nci Kolordu 1918-1921*, , Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Genelkurmay Basımevi, Ankara
- Uzel, S.**(1952). *Gaziantep Savaşı'nın İç Yüzü*, Doğu Matbaası, Ankara.
- Ünlü, T.B.**(2021). *İttihatçı Bir Fedai Mülazım Atıf Kamçıl*, Timaş Yayınları, İstanbul
- Yakar, H.İ-Y.P, Ü.Gülsüm**(Ed.). (2007). *Antep Savunması Askeri İaşe Defterleri: Açlığın Günü*, Gaziantep Valililiği Şehit Kamil Belediyesi Yayınları,Gaziantep.

EKLER

EK- 1Antep Bölgesi, Selahattin Adil Bey ve 2.Kolordu'yla Alakalı Genel Raporlar ve Yazışmalar

Selahattin Adil Bey'in Adana Cephesi Kumandanı imzasıyla Maraş'tan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne yazılan 3 Eylül 1920 tarihli raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

‘Düşman dün hurûc kıtaâtıyla Gavur Köyü cihat-ı erbaasına tertibat almış ve bütün araba ve ağırlığını karyeye sokarak öğleden sonra bir tabur kuvvetindeki düşmanın 976 rakımlı tepenin hatt-ı bâlâsını takiben Sinan Köyü'ne inmiş ve guruba kadar bir tarafa hareket ettiği görülmemiştir. Düşmanın uğradığı Rumevlek, Çağdın, Şahmelik, Sinan, Gavur- köy, Urul köylerinin mevaşesini gasb ettiği gibi bütün erzakını da almıştır. Düşman bugün Ayıntab Kasabası'nı bombardıman etmemiştir. İslâhiye mıntikasında düşmanın Racu istikametinde hareket eden takviye kıtaâtıyla müfrezelerimiz arasında müsâ- demât olmuş ise de netice hakkında kat'i rapor alınmamıştır.’’¹⁹⁶

Antep'in yeniden yiyecek bulması ve kolordunun tekrar saldırıya geçeceğine duyulan güven ile alakalı Genelkurmay Başkanlığı tarafından Fevzi Paşa imzasıyla 2. Kolordu'ya gönderilen 7 Şubat 1921 tarihli telgrafta şu sözler yer almaktadır:

‘Antep'i savunanların yeniden 10 günlük erzak bulmaları memnuniyet vericidir. Yiyecek imkânı oldukça-kasabayı-savunanların kasabada kalmaları ve savunmaya devam etmeleri gereklidir. Ve güneş doğmadan önce bütün- kasabayı-savunanların dışarıya alınması kasabanın ve savunmaya katılmayan yaşlı, kadın ve çocukların düşmana bırakılması demek olduğundan erzak tamamen tükenmedikçe böyle bir harekete izin verilmemelidir. Birlikler şu an bir taarruzla kasabaya erzak götürmeye müsait olmadığına göre, önümüzdeki 10 gün içerisinde yeni bir girişimden vazgeçilerek birliklere istirahat ve kendilerini güçlendirmek için fırsat verilmesi gereklidir. 10 güne kadar 2'nci Tümenin de kısmen Antep bölgesine

¹⁹⁶Bkz, Belge No: 2906, ATBD-104, s.28.

girebilmesi muhtemeldir. Antep'e kaçak olarak erzak getirilmesi yolu varsa buna da başvurulmalıdır. Yeni kuvvetlerin yolda olduğu-kasabayı-savunanlara da bildirilerek savunmada direnmelerinin ve içeriden erzak tedarikine çalışarak karşı koymalarının en son sınırlarına-kadar-çalışmalarının sağlanması rica olunur.

Mektup devam ederek Güney Cephesi Komutanlığı başlığıyla devam etmiş ve şu sözlerle son bulmaktadır:

Antep durumunu soruşturmak için 41'inci Tümen tarafından yapılmasını rica ettiğim harekâta ne zaman başlayacaklarını bildirmelerini rica ederim. ''¹⁹⁷

Antep Cephesine Sevk edilmek üzere 1920 tarihinde bölgeye yeni birliklerin takviye edilmesi emri verilmiştir. Böylece bölgedeki kuvvetlerin gücü artacak ve daha düzenli birlikler ile mücadele edilmeye çalışacaktır. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzasıyla Elaziz Vilayeti başlıklı yazı 30 Aralık 1920 tarihli emirle yazılmıştır. Bu metindeki ifadeler dikkat çekicidir:

''Halen Elcezire ve İkinci Kolordu Cephelerinin ihtiyacından dolayı, Elcezire ve İkinci Kolordu Cepheleri Kumandanlıklarının ve hükümeti merkeziyenin muvafakati dahilinde ve derhal Ayıntap cephesine sevk edilmek şartıyla vilayet dahilinde gönüllü teşkilatı yapılabilir. Bu hususun liva ve kazalara tamimi ve bu babta isti'zan-ı keyfiyet eden Pötürge Kaymakamlığına cevab-ı itası mercudur. ''¹⁹⁸

Selahattin Adil Bey'in görev bölgesi hakkındaki çatışmalar ve son durum hakkında kendi imzasıyla 1 Kasım 1920 tarihli Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye Riyâsetine yazdığı 1 Kasım 1920 tarihli Maraş'tan yazılan raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

''1 Kasım 1920 tarihli harp raporudur. Ayıntab muntikasında: düşmanın üç büyük piyade bir bölük süvari iki toptan ibaret bir kuvveti İbrahimli şarkında ve Hacı Baba Tepesi'nde bulunan ileri kıtaâtımıza taarruz etmiş ve hidâyette mezkûr mevkilere kadar ilerlemiş ise de mukâbil taarruzla püskürtülmüştür. Bir zâbit vekili bir nefer mecruh olmuştur. Müsâdeme esnasında bir düşman tayyaresi uçarak İbrahimli mevzileri üzerinde dolaşarak avdet etmiştir. Osmaniye muntikasında:

¹⁹⁷ Bkz, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-105, C.47, Ankara1998, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s.20.

¹⁹⁸ Bkz, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-55, C.15, Ankara 1966, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, s.49.

İslâhiye grubunda sükûnet vardır. Osmaniye'de düşman kasabaya bir saat topçu, makineli piyade ateşi icra etmiştir.''¹⁹⁹

15 ile 16 Aralık 1920 tarihli Selahattin Adil Bey imzasıyla yazılan 15/16 Aralık 1920 tarihli harp raporunda Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen raporda yaşanan son gelişmeler ve son durum hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

''15.12.1920 tarihli harp raporuna ektir. Dün gece Antep' ten gelen habercinin getirdiği Özdemir Bey'in 12.12.1920 tarihli harp raporuna göre düşman 12.12.1920 günü saat 6.30'dan itibaren topçusuyla akşama kadar şehrin çeşitli bölgelerini muhtelif çaptaki toplarıyla bombardıman etmiş ve yalnız Mağrabaşı'ndaki cephemizin ön ve arka siperlerine obüs ve sahra olarak dört yüzü aşkın mermi atışını takiben saat 14.00'te piyadelerini Mağrabaşı ve Ömer Şeyh cephelerine sevk etmiştir. İş bu iki cepheye yönelmesi üzerine (o bölgeyi) savunanlar bu cephelere koşarak gelmişler, iki taraf arasında dört saat kadar devam eden çok şiddetli makineli tüfek ve piyade ateşleri ile iki yüz metreye kadar sokulan düşman bozguna uğramış olarak karanlıktan faydalanarak geri çekilmiştir. Düşman çarpışma sırasında şehre ve cephelere bin kadar muhtelif çapta top mermisi atmıştır. Düşmanın sayılabilen zayıtı kırk kadardır. Buna karşı üç şehit ve beş kadar yaralımız vardır. Taarruzun devamı müddetince bir düşman tayyaresinin oldukça alçaktan şehre ve cephelere bombalar attığı, ateşlerimizle yara alarak Sarmısak Tepe arkasına inmek zorunda kaldığı arz olunur.''²⁰⁰

İkinci Kolordu'nun Güney Cephesi'nde çatışmaların sona erip Batı Cephesi'nin çok daha fazla önem kazanması sonrası cepheye nakilleri gerçekleşmiştir. İşte 2. Kolordu 'da bu suretle Batı Cephesi'ne nakledilecek ve burada mücadelesini devam ettirecektir. Batı cephesine nakledilmelerinedair Erkân-ı Harbiye-i Umumiye başlığıyla Fevzi Paşa imzasıyla yazılan 12 Ağustos 1921 tarihli raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

''İkinci Kolordu karargâhıyla Dokuzuncu ve Beşinci Fırkaları (12/13 1921 gecesi) Sakarya muntikasına yürüyüşe başlamak üzere hazırlık emri verilmesini bu hareketin düşmanın Akşehir gölünün şimalinden muhtemel bir ihata hareketine karşı hazırlık mahiyetini işaa ve hareket gayet mahrem tutularak hakiki vaziyetten yalnız

¹⁹⁹ Belge No:2913, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-104, s.51.

²⁰⁰Belge No: 2935, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-104, s.131.

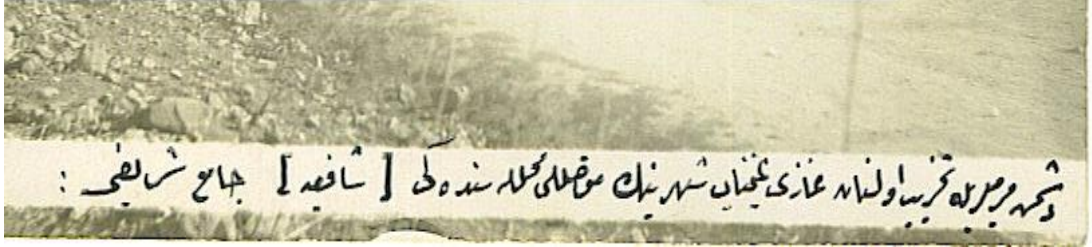
kolordu ve firka kumandanlarının haberdar edilmesini rica ederim. Zat-ı devletlerine mülâki olduğumuz zaman bu babta ayrıca görüşürüm.'²⁰¹

²⁰¹ Bkz, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi-69, C.22, Ankara 1973, *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı*, s.23.

EK – 2 Görseller

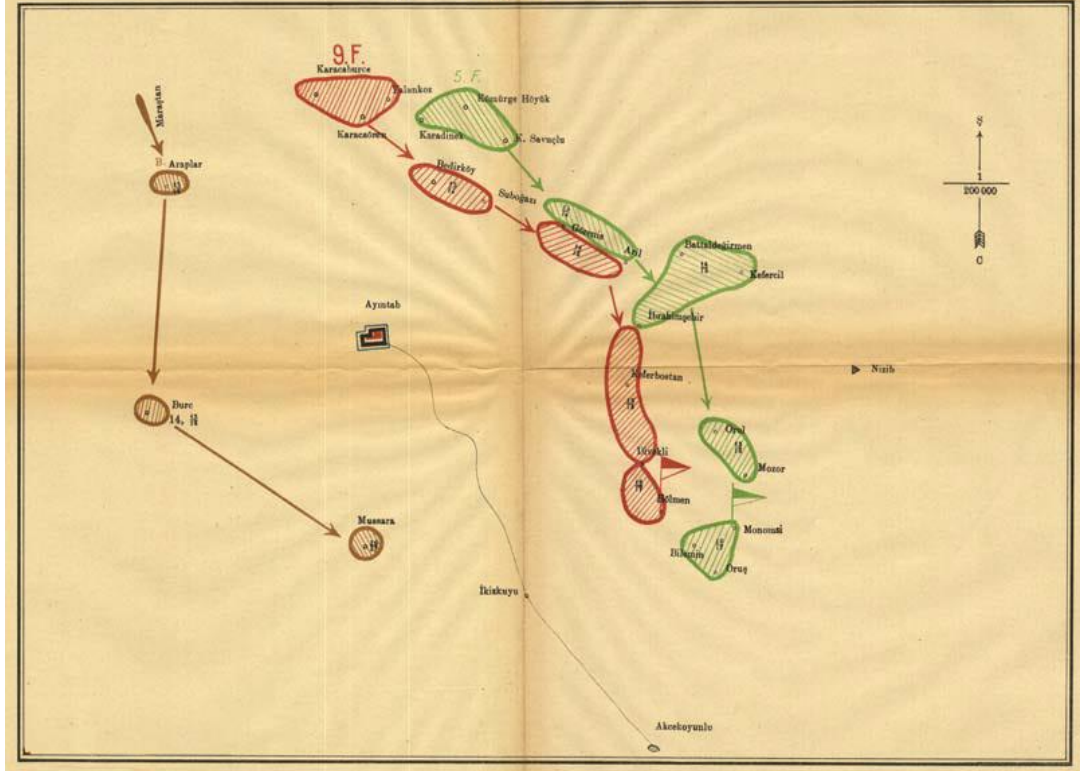

Düşman mermileriyle tahrib olunan Gazi Ayıntab şehrinin Musullu mahallesindeki Şafiye camii şerifi

Fransızların topçu ateşleriyle harap edilen Antep Şehrine Ait Bir Görsel. Şehirde Büyük Bir tahribatın yapıldığını söylememiz mümkündür. Bu sebepten şehrin düşman ateşiyle tahrip olmasıyla bu tarz görüntüler ortaya çıkmıştır.

Düşman Kafilesine İkizkuyu Civarında Yapılacak Taarruz İçin Tümenlerin Hazırlık Bölgelerine Hareketleri

İkizkuyu Savaşlarından Önce Genel Kroki – Düşmanın ve Millî Kuvvetlerin durumu burada yer almaktadır. Yapılacak taarruzların hangi güzergahlardan yapıldığı da yer almaktadır. Özellikle çatışmanın geçtiği bölgelerin krokilerle belirlenmesi komutanlar için hayati öneme sahiptir. Saldırı planları yapıldığı vakit bu krokilerle saldırılar yapılmaktadır. Bu kroki de onlardan birisidir.

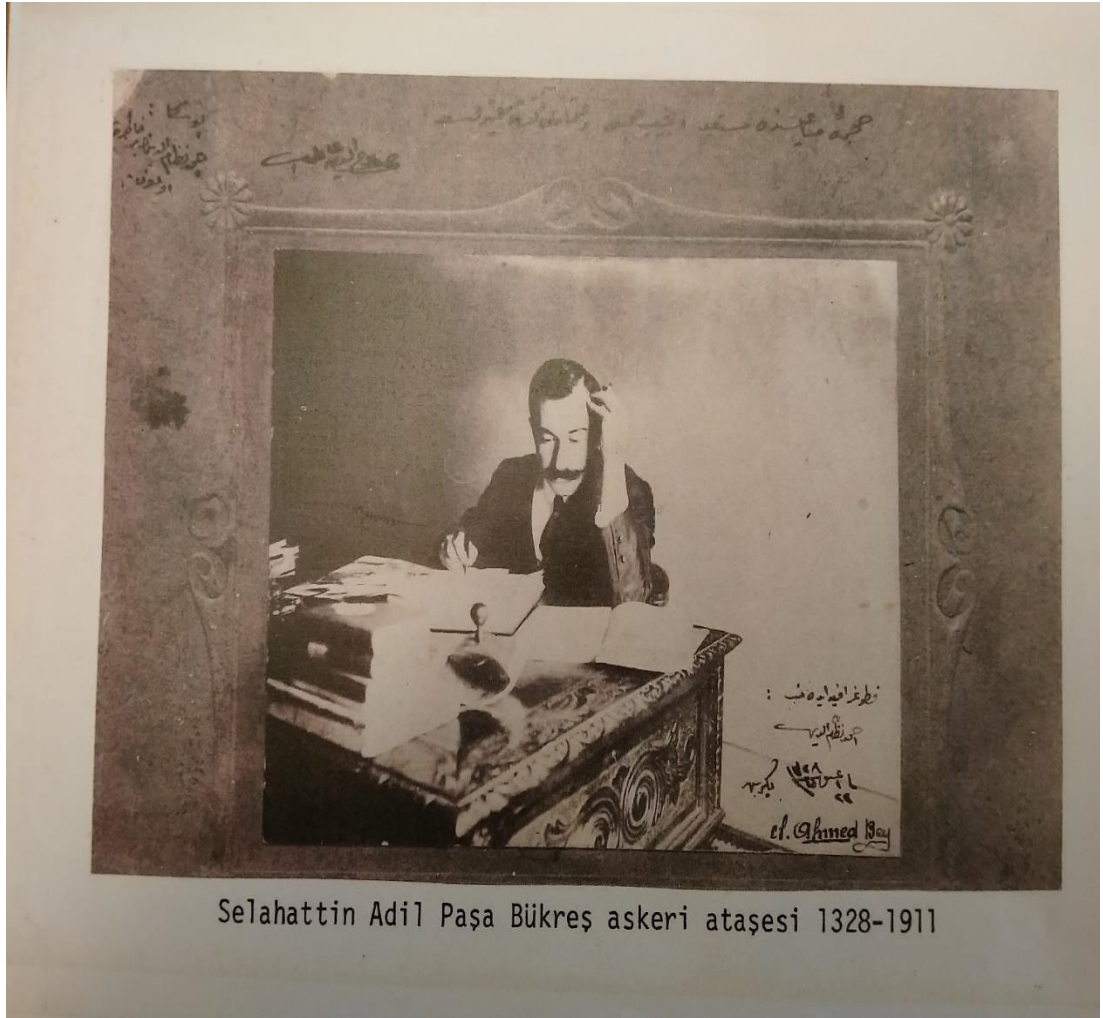
Milli Mücadele hâtırası. Alt sırada soldan üçüncü Selahattin Adil Paşa

Selahattin Adil Paşa'nın da Yer AldığıYadigâr-ı Misak-ı Millî'ye ait Kartpostal – Selahattin Adil Paşa Sol alttan üçüncü sırada yer almaktadır.

Selahattin Adil Paşa Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı kurmay başkanı 1915

Çanakkale Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı Selahattin Adil Bey (Bu dönemde Paşa olmadığını Miralay yani Albay rütbesinde olduğunu tekrar hatırlatmak gerekir)

Romanya Askeri Ataşesi Selahattin Adil Bey – Romanya 1911

Selahattin Adil Paşa Sakarya Savaşları sonunda
2.Kolordu Kumandanı iken Aziziyede 19.5.1338-1922

2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Paşa (Bu tarihlerden sonra Mirliya yani Tuğgeneral rütbesini alarak Paşa olmuştur. Bu tarihe kadar genellikle Selahattin Adil Bey olarak anılırken bu tarihten sonra Paşa olarak anılmıştır.)

Selahattin Adil Paşa 2 Ekim 1923'de İstanbul'da Dolmabahçe Rıhtımında işgal kuvvetleri kumandanlarını uğurlarken

Bu fotoğraf oldukça tarihi anlamlar içermektedir. Zira Selahattin Adil Paşa, Mondros Mütarekesi'nde Çanakkale'yi İtilaf Devletlerine teslim eden komutan olmuştur. Millî Mücadele kazanılıp İtilaf Devletleri boğazları teslim ederken çekilen bu fotoğraf tarihi bir fotoğraf olarak söylenecek fotoğraflardan birisidir. İtilaf Devletlerinin asker ve subaylarını uğurlarken orada olması da tarihi bir fotoğraf olarak karşımıza çıkar. Yüzünün bu denli mutlu olması ve gülmesi de bu durumu yeterince açıklamaktadır. Teslim ederken çok hüzünlü olması, teslim alırken ve İtilaf Devletleri'ni uğurlarken ki resmi çok manidardır.

Selahattin Adil Paşa İstanbul Harbiye Nezaretinde çalışma odasında
1922-1923

İstanbul Muhafızlığı Sırasında Fotoğrafı Çekilen Selahattin Adil Paşa

